

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİMDALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KRİZ VE KRİZ İLETİŞİMİ

Yüksek Lisans Tezi

112760

DANIŞMAN
Prof. Dr. Orhan GÖKÇE

Hazırlayan
Emrah AYDEMİR
992142106

KONYA, 2001

T.C.
Dİ

9 FEBRU 2001
KONYA

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
ÖZET	3
GİRİŞ.....	4
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KRİZ	6
1.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLER KAVRAMI	6
1.1.1. <i>Uluslararası İlişkilerde Kavram Sorunu</i>	6
1.1.1.1. Uluslararası İlişkiler Kavramı.....	7
1.1.1.2. Politika.....	8
1.1.1.3. Ulus-Devlet- Egemenlik	9
1.1.1.4. Uluslararası Politika ve Dış Politika.....	11
1.1.2. Uluslararası İlişkilerde Temel Aktör Sorunu.....	13
1.1.2.1. Devletler.....	14
1.1.2.2. Birey ve Gruplar	17
1.1.2.3. Uluslararası Örgütler.....	19
1.1.2.3.1. Devletlerarası Örgütlenmeler	19
1.1.2.3.2. Hükümet dışı ve Uluslar Ötesi Örgütlenmeler	21
1.2. KRİZ KAVRAMI.....	23
1.2.1. <i>Krizle İlgili Kavramlar</i>	23
1.2.1.1. Risk	23
1.2.1.2. Belirsizlik.....	24
1.2.1.3. Çatışma	25
1.2.1.4. Dengesizlik	25
1.2.2. <i>Kriz Kavramının Tanımı</i>	26
1.2.3. <i>Kriz Süreci</i>	27
1.2.4. <i>Krizlerin Genel Özellikleri</i>	28
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KRİZ KAVRAMI	30
2.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KRİZ	30
2.1.1. <i>Uluslararası Krizin Tanımı ve Kapsamı</i>	30
2.1.2. <i>Kriz, Çatışma ve Savaş Arasındaki İlişki</i>	34
2.1.3. <i>Uluslararası Krizlerin Özellikleri</i>	35
2.2. ULUSLARARASI KRİZLERİN SEBEPLERİ.....	36
2.2.1. <i>Devletlerin Ulusal Çıkarlarına Yönelik Tehditler</i>	37
2.2.2. <i>Uluslararası Sistemin Yapısına ve Geleceğine Yönelik Tehditler</i>	42
2.2.2.1. Uluslararası Kriz – Uluslararası Sistem İlişkisi.....	44
2.2.2.2. Uluslararası İlişkilerde İstikrarı Tehdit Eden Bazı Unsurlar	46
2.3. ULUSLARARASI KRİZLER VE ÇEVRESEL ETMENLER.....	48
2.3.1. <i>İç Çevresel Etmenler</i>	48
2.3.1.1. Uluslararası Krizler ve Devletlerin Sosyo-Politik Yapısı.....	49
2.3.1.2. Uluslararası Krizler ve Kamuoyu	51
2.3.1.2.1. Kamuoyu	51
2.3.1.2.2. Hükümet	53
2.3.1.2.3. Siyasal Partiler.....	53

2.3.1.2.4. Basın ve Diğer İletişim Odakları	54
2.3.1.2.5. Çıkar Grupları	54
2.3.1.3. Uluslararası Krizler ve Coğrafya İlişkisi	55
2.3.2. Dış Çevre Etmenleri	56
2.3.2.1. İttifaklar	57
2.3.2.2. Uluslararası Krizler ve Uluslararası Örgütler	58
2.4. ULUSLARARASI KRİZ SÜRECİ	59
ULUSLARARASI İLİŞKİLER, İLETİŞİM VE KRİZ İLETİŞİMİ	72
3.1. İLETİŞİM VE KRİZ İLETİŞİMİ KAVRAMLARI	72
3.1.1. İletişim Kavramı	72
3.1.2. Kriz İletişimi Kavramı ve Kapsamı	74
3.1.2.1. Kriz İletişimi Teorileri	78
3.1.2.1.1. Tanıtım Modeli	78
3.1.2.1.2. Kamu Enformasyon Modeli	78
3.1.2.1.3. İki Yönlü Asimetrik Model	79
3.1.2.1.4. İki Yönlü Simetrik Model	79
3.1.2.2. Kriz İletişiminde Temel Prensipler	80
3.2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İLETİŞİM VE KRİZ İLETİŞİMİ	81
3.2.1. Uluslararası İlişkiler ve İletişim	82
3.2.2. Uluslararası Krizler ve Kriz İletişimi	85
3.2.2.1. Uluslararası Krizlerde Kriz İletişiminin Anlamı ve Amacı	85
3.2.2.2. Uluslararası Krizlerde Kriz İletişimi Araçları ve Yöntemleri	86
3.2.2.2.1. Kriz İletişimi ve Diplomasi	86
3.2.2.2.2. Kriz İletişimi ve Propaganda	88
3.3. KOSOVA KRİZİ VE KRİZ İLETİŞİMİ ÖRNEKLERİ	91
SONUÇ	98
KAYNAKLAR	104

ÖZET

Krizler, uluslararası ilişkilerin hem bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasında hem de uluslararası ilişkilerin araştırma konusu olan olgularının gelişim ve dönüşümünde önemli bir role sahiptir.Tarihi perspektif içerisinde ele alındığında uluslararası ilişkilerde yaşanan , pratik veya teorik bir çok yeniliğin sebepleri yaşanan krizler veya bunların sonucu olan olaylara bağlanabilir. Krizler, aynı zamanda, uluslararası ilişkilerin hem temel öğelerini hem de araştırma çerçevesini oluşturan bireyler, uluslar, devletler, uluslararası sistem ve kurumlar üzerinde de derin etkiler bırakmaktadır.Krizlerle uluslararası ilişkiler arasındaki bu etkileşim, uluslararası ilişkilerde kriz konusu üzerinde çok yönlü araştırmaların yapılması gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır.

Uluslararası ilişkilerin disiplinler arası doğası, farklı bilim dalları tarafından yapılan araştırmalar ve bunların sonucu ortaya konulan savların, uluslararası ilişkiler içerisinde sınanması ve uygulanmasına imkan vermektedir..Bu tez çalışmasında bu noktadan hareketle halka ilişkiler bilim dalı içerisinde incelenen kriz iletişiminin de uluslararası ilişkilerde kendisine uygulama alanı bulduğu ancak kriz iletişiminin, uluslararası ilişkilerin kendine özgü doğası nedeniyle diğer alanlardan farklı yöntem ve araçlarla gerçekleştirildiği açıklanmıştır. Uluslararası ilişkilerde kriz iletişim uygulamasının özellikle diplomasi ve propaganda faaliyetleri içerisinde yer aldığı ve bunların yöntemlerini de içerdiği tartışılmıştır.

GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler disiplini, bir bilim dalı olarak ortaya çıktığı Birinci Dünya Savaşı sonrasında buyana belirli olgular üzerine yoğunlaşmış ve bu olguların pratikteki yansımasıyla kendi çalışma alanını ortaya çıkarmıştır. Bu alanlardan biri ulus devletlerin ortaya çıkışından önceki ve sonraki dönemleri araştıran çalışmalardır. Bu çalışmalar uluslararası ilişkilerin tarihi çerçevesini oluşturmuştur. Bu alanlardan diğeri ise krizlerdir. Krizler, uluslararası ilişkilerin hem bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasında hem de uluslararası ilişkilerin araştırma konusu olan olgularının gelişim ve dönüşümünde önemli bir role sahiptir.

Tarihi perspektif içerisinde ele alındığında uluslararası ilişkilerde yaşanan , pratik veya teorik bir çok yeniliğin sebepleri yaşanan krizler veya bunların sonucu olan olaylara bağlanabilir. Örneğin uluslararası ilişkilerde idealist görüşlerin ağırlık kazanması, Saraybosna Krizi ardından patlak veren Birinci Dünya Savaşı sonrasına, realist görüşlerin yükselmesi ise Polonya Krizi'nin ateşleyici olduğu , İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır.

Krizler, aynı zamanda, uluslararası ilişkilerin hem temel öğelerini hem de araştırma çerçevesini oluşturan bireyler, uluslar, devletler, uluslararası sistem ve kurumlar üzerinde de derin etkiler bırakırlar. Nitekim, bugün dünyanın süper gücü kabul edilen ABD'nin bir devlet olarak ortaya çıkması, İngiltere ile onun Amerika'daki kolonileri arasında küçük bir vergi krizi sonrası yaşananlara bağlanmaktadır. Yine sistem açısından, çoğumuzun yaşadığı ve gözlemlediği Körfez Krizi'nin etkileri, uluslararası sistemin yapısı üzerinde değişiklikler yapmış ve "Yeni Dünya Düzeni" dediğimiz kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Burad.. belirtmek gerekir ki, krizler ile uluslararası ilişkiler arasındaki etkileşim tek yönlü değildir. Daha açık bir ifade ile krizler uluslararası ilişkileri etkilediği kadar uluslararası ilişkiler ve onun öğeleri de krizleri etkilemiştir. Yani krizlerle uluslararası ilişkiler arasında sürekli ve karşılıklı bir etkileşim mevcuttur.

İşte, krizlerle uluslararası ilişkiler arasındaki bu etkileşim, uluslararası ilişkiler üzerinde çok yönlü araştırmaların yapılması gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmalarda, krizlerin nedenleri, sonuçları, bunların önlenmesi için alınabilecek tedbirler, kriz sırasında uluslararası aktörlerin davranışları ve bunların kriz sırasında nasıl hareket etmeleri gerektiği gibi konuların incelenmesi ayrı bir öneme sahip

olmaktadır. Bu önem göz önünde bulundurularak bu tezdeki ilk amaç; uluslararası ilişkilerde krizin önem ve kapsamı ile neden sonuç ilişkisini ortaya çıkarmaktır.

Bilindiği gibi, uluslararası ilişkilerin disiplinler arası doğası, farklı bilim dalları tarafından yapılan araştırmalar ve bunların sonucu ortaya konulan savların, uluslararası ilişkiler içerisinde sınanması ve uygulanmasına imkan vermiştir. Esas itibariyle halkla ilişkiler bilim dalı içerisinde incelenen kriz iletişimi kavramı da bu noktadan hareketle uluslararası ilişkilerde kendisine uygulama alanı bulmaktadır. Kriz iletişimi, uluslararası ilişkilerin kendine özgü doğası nedeniyle diğer alanlarda kullanıldığından farklı araç ve yöntemleri içermektedir. Bu farklılıktan hareketle, tezin ikinci amacı , kriz iletişiminin uluslararası ilişkilerde ne anlama geldiği ve hangi amaçların hangi yöntemlerle gerçekleştirildiğini açıklamak şeklinde belirlenmiştir.

Bu amaçlar doğrultusunda tezin birinci bölümünde uluslararası ilişkiler ve kriz kavramı hem yalın olarak hem de konsept olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. İkinci bölümde uluslararası ilişkilerde kriz kavramı ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise uluslararası ilişkiler, iletişim ve kriz iletişimi her yönüyle incelenmiştir.

Sonuç kısmında ise tez, bir bütün olarak değerlendirilerek varılan sonuçlar ve öneriler saptanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KRİZ

1.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLER KAVRAMI

Uluslararası ilişkiler, en genel anlamıyla devletler ve bu devletleri oluşturan toplumlar arası ilişkiler olarak tanımlanmaktadır. Aslında uluslararası ilişkiler bilimi ile uğraşanlar arasında, gerek uluslararası ilişkilerin kendi literatürü içinde oluşan gerekse diğer bilim dallarından alınan kavramlar üzerinde tam anlamıyla oturmuş bir anlayış birliği yoktur. Bu nedenle uluslararası ilişkilerde araştırma ve inceleme yapanlar, literatürde, kavramların içeriği ve konusu üzerinde bir uzlaşımın olmamasını ifade eden “kavram sorunu” problemiyle uğraşmak zorundadırlar.

1.1.1. Uluslararası İlişkilerde Kavram Sorunu

Uluslararası ilişkilerin konusunu, temel inceleme birimini tanımlayan, böylece diğer bilim dallarına benzer veya farklı yanlarını ortaya koyan, üzerinde alışlagelmiş bir kavramlar dizisinin varlığından söz etmek pek mümkün değildir. Uluslararası ilişkilerde kapsayıcı bir genel teoriden çok, bir dizi yaklaşım ve de bunların paralelinde oluşan kavramsal dizilerin varlığı söz konusudur. Bu nedenle Uluslararası ilişkiler alanında çalışanlar belirli bir yaklaşım veya yaklaşımları benimsemekle, aynı zamanda bunlara uygun gelen kavramlar dizisini de seçmiş olmaktadır. Bu şekilde aynı kavram çeşitli yaklaşımlarla farklı anlamlarda, kavramın temsil ettiği varsayılan olgu, olay ve fikirlerin farklı özelliklerini belirtmek amacıyla kullanılmakta, ya da birbirine çok benzeyen olgu, olay veya fikirler farklı kavramlarla ifade edilebilmektedir. Bu ise, bilim adamları arasında verilerin ortak paydalara indirgenerek bir ortak anlayışın oluşmasını güçleştirmektedir¹.

Bu çalışma sırasında böyle bir kavram kargaşasına yol açmamak için elden geldiği kadar farklı görüşlere yer verilerek politika, ulus, devlet, egemenlik, uluslararası politika ve dış politika vb. gibi bazı temel kavramlar öncelikle açıklanacaktır.

¹ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s.10.

1.1.1.1. Uluslararası İlişkiler Kavramı

Bugüne kadar uluslararası ilişkiler kavramının ne olduğu konusunda bir çok tartışma yapılmış ve halen yapılmaktadır. Günümüzde “Uluslararası ilişkiler nedir?” sorusuna verilen cevaplar genelde iki görüş etrafında toplanmaktadır. Bunlar uluslararası ilişkileri dar ve geniş anlamda tanımlayan realist ve idealist görüşlerdir.

Dar anlamda uluslararası ilişkiler, devletlerarasındaki diplomatik ve stratejik ilişkiler anlamına gelir, bu anlamda, Uluslararası ilişkiler biliminin çalışma alanını devletlerarasındaki savaş, barış, çatışma ve işbirliği oluşturmaktadır². Örneğin buradan hareketle birbirleriyle temas halinde lokal, egemen devletlerin ortaya çıkmasından bu yana uluslararası ilişkilerin daima varola geldiği savunulabilir³. Ancak bu sefer ABD gibi federatif yapıdaki ülkelerde eyaletler arasındaki ilişkilerinde uluslararası olaylar olduğunu kabul etmek gerekebilir⁴. Halbuki uluslararası ilişkilerin genelde ulus-devletlerarasındaki ilişkiler olarak anlaşılması ve bununla eş anlamlı olarak kullanılması gerektiğini iddia edenler açısından ele alındığında ise, uluslararası ilişkilerin 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa’da ulus-devletin doğuşu ile ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu tartışmalarda da görüldüğü gibi uluslararası ilişkilerin açıklanması bazı temel kavramlara göre farklı boyutlar kazanabilmektedir. Nitekim yukarıda yapılan tartışma devlet – ulus kavramlarındaki anlam farklılıklarını uluslararası ilişkiler kavramını da değiştirdiğini göstermektedir. Bu açıdan ele alarak günümüzde uluslararası ilişkilerdeki ulus kavramının belirli bir toprak parçası üzerinde içsel ve dışsal egemenlik hakkına sahip olan devletleri ifade ettiğini söylemek uluslararası ilişkiler kavramının mahiyetini de belirlemektedir⁵.

Uluslararası ilişkiler geniş anlamda, sadece devlet bağlamında değerlendirilmeyerek sosyal insan ilişkilerini de kapsamaktadır. Uluslararası ilişkiler literatüründe “idealist görüş” olarak da bilinen bu anlayış uluslararası ilişkileri uluslar ve bunun dışındaki bazı aktörler arasındaki ekonomik, politik ve sosyal her türlü sınır ötesi ilişkiler olarak görmektedir⁶. Bunun için, siyasal ilişkilerin,

² Chris Brown, *Understanding International Relations*, Macmillan Press Ltd., Hong Kong 1997, s.3.

³ A.Nuri Yurdusev, ““Uluslararası İlişkiler” Öncesi”, *Devlet Sismet Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, Atilla Eralp(der), İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s.21-22.

⁴ Sönmezoglu, loc. cit.

⁵ ibid.

⁶ Brown, loc. cit. ; Michael Nicholson, *International Relations A Concise Introduction*, New York University Press, New York 1998, s.1-2.

uluslararası mahiyetteki her türlü iş görüşmeleri, spor müsabakaları, turizm, bilimsel konferanslar, karşılıklı öğrenci değişim programları ve dini aktiviteler uluslararası ilişkilerin çalışma alanına dahil edilmektedir⁷.

Buraya kadar yapılan açıklamaların tümü genel kabul gören bir uluslararası ilişkiler kavramının tanımlanabilmesi için uluslararası ilişkilerin tarihi sürecini dönemseller olarak incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Uluslararası ilişkilerin dar anlamda tanımlandığı dönemde, uluslararası ilişkilerin aktörleri sadece devletlerdir. Bu nedenle tanım oldukça devlet merkezli olmuştur. Ancak, iletişim araçlarının gelişmesi ve yaşanan küreselleşme süreci nedeniyle, bireylerin ve toplumsal örgütlerin uluslararası ilişkiler sürecine daha etkin katılımları, devletler, hükümetler, devletlerarası ve ötesi organizasyonlar ve halklar arasındaki her türlü siyasal, ekonomik, askeri, kültürel ve toplumsal ilişkileri bu kavram içerisine sokmuştur.

1.1.1.2. Politika

Politika kavramını açıklanmasına ilişkin görüşler iki değişik ve karşıt görüş etrafında toplanmaktadır⁸. Bazılarına göre politika, toplumda yaşayan bireyler arasındaki bir çatışma, mücadele ve kavga süreciyken diğerlerine göre insanların özel çıkarlarına karşı koyarak toplumda bütünlüğü sağlama, toplumsal ahengi gerçekleştirme bir mekanizmasıdır.

Politikayı çatışma temelinde dayandıran görüşe göre çatışmanın asıl konusu toplumdaki değerlerin paylaşılmasıdır⁹. Değerlerin isteğe göre dağıtılabilmesi ise iktidarın ele geçirilmesiyle mümkündür. Ancak politika iktidarı ele geçirmek anlamıyla kullanıldığında, iktidarı ele geçirmeyi amaçlamadan sadece onu etkileyerek çıkar sağlamaya çalışan faaliyetler politikanın alanı dışındaymış gibi anlaşılmaktadır.

Politikayı bir uzlaşma ve işbirliği süreci olarak tanımlayan görüşe göre ise politika, belli bir toplumda çatışma halinde olan çıkarların uzlaştırılması

⁷ James E. Dougherty ve Robert L. Pfaltzgraff, Jr., *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, Harper Collins Publishers, New York 1990, s.13.

⁸ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995, s.17.

⁹ ibid.

faaliyetidir¹⁰. Buradan hareketle politikanın temel amacı herkesin yararına olan bir toplum düzeni kurma çabası olarak belirlenebilir¹¹.

Nasıl tanımlanırsa tanımlansın politika insanların toplum halinde yaşamaların doğal bir sonucudur. Toplum halinde değerlerin paylaşılması, yeri geldiğinde uzlaşma , yeri geldiğinde de çatışmayla elde edilmektedir. Bu nedenle yapılan her iki tanımda kendi içlerinde tutarlı görülmektedir.

Başka bir tanımda, politika , devletin faaliyetleri veya devlet ile birey arasındaki ilişkiler biçiminde ifade edilmektedir. Bu tanım doğru olmakla beraber, henüz devlet olarak örgütlenmeyen grup ve bireylerin faaliyetlerinin bu tanımlamaya göre açıklanması mümkün olamamaktadır¹².

Uluslararası ilişkiler alanında güç kuramına katkılarıyla tanınan Hans Morgenthau ise politikayı güç mücadelesi olarak tanımlamaktadır¹³. Morgenthau'ya göre de devletler dış politikalarını ne şekilde ifade ederlerse etsinler bunların görünüşleri nasıl olursa olsun, politikanın gerçek ifadesi güç ve çıkar mücadelesidir.

1.1.1.3. Ulus-Devlet- Egemenlik

Uluslararası ilişkilerde ulus ve devlet kavramaları konusunda yoğun bir tartışma söz konusudur. Bu tartışmanın en önemli sebebi her ikisinin de uluslararası ilişkilerde oynadıkları önemli rollerdir¹⁴. Ulus ile devlet konusunda yaşanan bu tartışmanın bir diğer nedeni klasik anlayışlardan kaynaklanmaktadır. Ünlü tarihçi E.H. Carr, ulus teriminin 16. ve 17. yüzyıllardan beri Batı Avrupa'daki büyük siyasal birimleri niteleme amacıyla kullanıldığını söylemektedir¹⁵. Yine, klasik Fransız kamu hukuk doktrine göre devlet, milletin hukuki kişilik kazanmış şekli olarak tanımlanmaktadır¹⁶.

Ulus kavramı da hem siyaset bilimi hem de uluslararası ilişkiler bilimi açısından tanımlanmasında büyük zorluklarla karşılaşılan bir kavramdır. Ulus

¹⁰ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul 1999, s.5.

¹¹ Kapani, op. cit., s.18.

¹² Arı, loc. cit.

¹³ ibid, s.6.

¹⁴ Nicholson, op. cit., s.16.

¹⁵ Sönmezoğlu, op. cit., s.23.

¹⁶ Kapani, op. cit., s.35.

kavramını tanımlamada karşılaşılan güçlükler büyük oranda, tanımlarda göz önüne alınan kriterlerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Bazı tanımlarda ulus aynı etnik kökenden gelen aynı dini, dili ve kültürel değerleri paylaşan insan topluluğu olarak açıklanırken bazılarının da genetik açıdan bakılarak aynı etnik kökenden gelen ve aynı dili konuşan insan topluluğu olarak açıklanmaktadır¹⁷.

Ancak aynı kökten gelen insanların oluşturduğu devlet sayısının günümüz uluslararası ilişkilerinde çok fazla olmadığı savıyla, genetik açıdan tanımlı yapılan ulus kavramının etnik ayrılıkları ve ırkçılığı kamçılayacağını düşünenler daha pragmatik bir yolla, ulusu ortak kültüre, ortak değerlere, ortak standartlara, ortak siyasal hedeflere sahip olan topluluk biçiminde tanımlamışlardır¹⁸.

Genel olarak kabul edilen görüşe göre devlet kavramı daha hukuksal bir varlığı ifade etmektedir. Modern anlamda devlet, sınırları belirlenmiş bir ülke toprağı üzerinde yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip bir üstün iktidar tarafından yönetilen bir insan topluluğunun meydana getirdiğı siyasal bir kuruluştur. Bazı düşünörlere göre devlet esas itibariyle bir sınıf yapısıdır ve devlet mekanizması bir sınıfın diğerlerini egemenliğı altında tutmasına yarar. Hegel gibi devleti neredeyse bir yeryüzü tanrısı olarak algılayan düşünörlere göre ise, devlet sosyal değerler piramidinin zirvesindedir ve bu nedenle devlet en üstün değerdir ve başlı başına bir amaçtır.

Uluslararası ilişkilerde bir diğer kavram egemenliktir. Genel olarak egemenlik, devlet kavramı ile birlikte incelenmektedir. Bu klasik yaklaşım, egemenliğın uzun süre devletin temel niteliğini ve ayırt edici kriterini oluşturduğu görüşüne dayanmaktadır¹⁹. Buna göre egemenlik teorisi, hükümetin ilk ilkesidir, bu yüzden bir egemenlik kuruluncaya kadar hakların eşitliğinden ya da özgürlükten bahsetmenin bir anlamı yoktur²⁰.

Egemenlik kavramı, genel anlamda bir devletin ülke toprakları üzerinde yönetme yetkisini kullanma hakkı olarak ifade edilmektedir. Modern anlamıyla egemenlik merkezi krallıkların güçlenmesiyle 16. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Merkezi krallıkların güçlenmesiyle, güçler mutlak bir otorite etrafında birleştirilmiş ve buna

¹⁷ Arı, op. cit., s.7.

¹⁸ ibid.

¹⁹ Kapani, op. cit.,s.55.

²⁰ Andrew Hacker, *Siyaset Biliminin Temelleri Amerikan Sistemi*, Der Yayınları, İstanbul 2000, s.71.

da yüce otorite denilmiştir. Bu yüce otorite hükümdarların kendi toprakları içinde yalnız siyasal olarak değil, aynı zamanda hukukun bir gereği olarak var olması anlamına gelmiştir. Bu yüce otorite kavramı yine hükümdarın vicdanında belirlenen ve insan mantığında doğal hukuk olarak ortaya çıkan ilahi hukukla bağlı bulunmaktadır²¹.

Egemenlik kavramı, ulus-devlet kavramının ortaya atılıp bunun halk egemenliği kavramıyla güçlendirilmesi ile daha güçlü ve geniş bir anlam kazanır. Günümüzde egemenlik dış ve iç egemenlik olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir. Dış egemenlikten kısaca devletin dışarıda başka hiçbir devlete bağlı olmaması, herhangi bir şekilde başka bir devlete tabi bulunmaması anlaşılmaktadır. İç egemenlikten ise, devlet iktidarının vatandaşlar üzerindeki üstünlüğü veya iktidarın kendisi ve ona özgü bütün yetkiler anlaşılmaktadır. Egemenliğin iç anlamda kurulmuş olması için, yurttaşlar tarafından hukuka saygını olması ve tüm hukukun tek kaynağının belirli bir otorite olduğunun kabul edilmesi gereklidir. Bu nedenle devletin iç egemenliği bu otorite, bir saygı nesnesi olduğu sürece var olacaktır²².

Günümüzde uluslararası ilişkiler alanında egemen devlet kavramından giderek uzaklaşmaktadır. Eskiden olduğu gibi günümüzde de devlet egemenliği ve ulusal yetki ilkelerinden söz edilmekle beraber devletlerarasında gittikçe artan karşılıklı bağımlılık bunlara farklı anlamlar katmıştır. Ekonomik, siyasi ve askeri karşılıklı bağımlılık, devletleri içinde buldukları organizasyonlar veya müttefik ülkelerin kararları doğrultusunda hareket etmelerine neden olmaktadır.

1.1.1.4. Uluslararası Politika ve Dış Politika

Uluslararası Politika kavramı üzerine yapılan farklı yorumlar, esasen uluslararası ilişkiler konusundaki geleneksel ve modern yaklaşımdan kaynaklanmaktadır.

Geleneksel anlamda uluslararası politika, egemen uluslararasıındaki siyasal etkileşim biçiminde tanımlanmaktadır²³. Uluslararası politikaya ilişkin geleneksel görüşler genelde Hans J. Morgenthau tarafından ifade edilmiştir. Ona göre

²¹ Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika Cilt 2*, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara 1970, s.403-409.

²² Hacker, op. cit.,s.70.

²³ Arı, op. cit.,s.12.

uluslararası politika tüm politikalar gibi bir güç ve iktidar mücadelesidir. Uluslararası politikanın son amacı ne olursa olsun güç her zaman için acil bir amaçtır. Bunlardan başka diğer uluslarla yada uluslararası diğer kuruluşlarla teknik işbirliğinde bulunmak gibi siyasal olmayan amaç ve yollarla devletler bu amaçlarının gerçekleşmesini güçlendirmek isteyebilirler. Fakat her zaman bu amaçlarının gerçekleşmesi için uluslararası politikayı bir araç olarak kullanırlarsa, çabalarının sebebi güç ve iktidar elde etmek olarak ortaya çıkar²⁴.

Bunun dışında modern görüşler uluslararası politikayı sadece egemen devletlerarasındaki etkileşimlerden öte, bireyler-gruplar, uluslararası ve aşırı örgütlerden oluşan diğer aktörlerinde katılımıyla oluşan bir süreç olarak görmektedirler²⁵.

Burada uluslararası ilişkilerle, uluslararası politika arasındaki anlam farklılığını da ortaya koymak gerekir. Bu iki kavram arasındaki fark, uluslararası ilişkilerin uluslararası politikayı da kapsayan daha geniş bir kavram olmasıdır. Çünkü, uluslararası politika uluslararası aktörler arasındaki etkileşim ve ilişkileri sadece siyasal boyuttan ele alır. Ekonomik, sosyal ve kültürel diğer boyutlar uluslararası politika tarafından siyasal sonuçlar doğurma oranlarına göre ele alınır. Uluslararası ilişkiler ise , siyasal etkileşimlerin yanında bütün diğer etkileşim ve ilişkileri faaliyet alanında tutar.

Dış politika ise, uluslararası ortamda devletler tarafından bir olay veya diğer devletlerin dış politikalarına karşı kendi hareketlerini yönlendirmek amacıyla kullanılan stratejilerdir²⁶.

Bunun dışında dış politika kavramı, bir ülkenin diğer uluslararası aktörlere yönelik tutum ve davranışları olarak tanımlanmıştır. Dış politika deyimi bir devletin dışa ilişkin siyasi, ekonomik tüm tutumlarını kapsamakla beraber daha çok siyasi ilişkiler ve diplomasi anlamında kullanılmaktadır.

Bu tanım itibariyle dış politika, uluslararası siyasal sorunlara bir devletin veya genel olarak devletin amaçları, hedefleri ve davranışları açısından bakarak, bir devletin uluslararası sisteme veya diğer devletlere karşı tutumunu inceler²⁷.

²⁴ Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika 1.Cilt*, s.50.

²⁵ Arı, loc. cit.

²⁶ Jashua S. Goldstein, *International Relations*, Longman, Newyork 2001, s.163.

²⁷ Arı, loc. cit.

1.1.2. Uluslararası İlişkilerde Temel Aktör Sorunu

Uluslararası ilişkilerin temel aktörü nedir veya nelerdir sorusu yıllardır uluslararası ilişkilerle ilgilenen insanları meşgul etmektedir. İncelediğimiz konu açısından uluslararası ilişkilerin temel aktörlerin belirlenmesi özel bir önem arz etmektedir. Çünkü burada belirlenecek olan aktörler ileriki bölümlerde inceleneceği gibi uluslararası krizlerin de aktörleri olacaktır.

Nelerin uluslararası ilişkilerde aktör olabilme kapasitesine sahip olduğunun tespiti için farklı kriterler aranmakla beraber en çok kabul göreni James Dougherty tarafından belirlenmiş olanıdır. Buna göre bir varlığın uluslararası ilişkilerde aktör olabilmesi onun uluslararası arenada az yada çok bağımsız eylemler geliştirme yeteneğine sahip olmasına bağlıdır. Bazı yazarlar ise bu kriterleri diğer otonom aktörlerin davranışları üzerinde etki uygulama yeteneği olarak kabul etmişlerdir.

Bu açıklamalar birlikte değerlendirildiğinde, bir ögenin uluslararası ilişkilerde aktör olabilmesi için;

- açıkça belirlenmesi
- uluslararası alanda belirli bir karar verme kapasitesine sahip olması
- az çok egemen yani bağımsız eylemler geliştirme yeteneğine sahip olması
- diğer aktörler üzerinde etki uygulayabilen nispi olarak otonom birimler olması
- belirli bir süre var olması²⁸ gibi kriterlere sahip olması gerekir.

Yukarıdaki kriterlerden yola çıkılarak, tek bir perspektiften bakıldığında Uluslararası ilişkilerin aktörleri kimlerdir? sorusuna cevap vermek oldukça kolaydır. Buna göre uluslararası ilişkilerin aktörleri dünya devletlerinin hükümetleridir. Çünkü uluslararası ilişkilerdeki tüm davranış ve karar aslında bu hükümetler tarafından alınmaktadır.

Ancak gerçekte, uluslararası ilişkiler sahnesi, hükümetlerin kararlarıyla özel olarak örülmüş küçük yada büyük aktörlerden oluşmaktadır. Bunlar , bireyler, dış işlerinin bürokratik kurumları, çok uluslu şirketler, terörist gruplar olabilmektedir²⁹.

²⁸ ibid., s.14-15.

²⁹ Goldstein, op. cit., s.11.

Çünkü bu aktörlerde devletler kadar bağımsız ve otonom hareket ederek uluslararası ilişkileri etkileyebilmektedirler.

Bu çalışma sırasında uluslararası ilişkilerin temel aktörleri devletler, uluslararası örgütler, hükümet dışı örgütler, bireyler kategorilerinde ele alınıp incelenecektir. Aktörlerin yukarıda verilen kriterleri taşıyıp taşımadıkları da bu sırada incelenecektir.

1.1.2.1. Devletler

Uzun süre devletler bağımsız ve otonom varlıklar olarak uluslararası ilişkilerin öteden bir tek aktörü olarak kabul edilmişlerdir. Bu yaklaşım genel olarak uluslararası ilişkilerde geleneksel görüşler tarafından öne sürülmüştür.

Bu görüşe göre birbirleriyle temas halinde, lokal, egemen politik varlıklar olan şehir devletleri, imparatorluklar ve feodal yapıların ortaya çıkmasından beri uluslararası politikanın merkezini devletler oluşturmuştur. Ancak, devletlerin uluslararası sistemin en önemli ögesi olarak ortaya çıkmaları sembolik olarak Westphalia Barış Antlaşması olarak gösterilmektedir³⁰. Westphalia'nın bir başlangıç olarak kabul edilmesinin en önemli sebebi devletlerin aralarında kendilerinin tek aktör olduğu belirli kurallarla düzenlenene uluslararası bir sistem kurmalarındır.

Geleneksellere göre uluslararası ilişkiler bir güç mücadelesi olduğu için, bu arenada güç oluşturabilecek kaynaklara sahip olan devletler tek başlarına bu alanın aktörleridir. Tek aktör devlet olduğu içindir ki geleneksellere göre uluslararası ilişkilerde devletlerarası ilişkilerdeki faktör ve terimlerle analiz edilebilir. Devletler, anarşik olarak tanımlanan uluslararası ilişkiler çevresinde çıkarları için diğer devletlerle rekabet eden üniter ve rasyonel aktörlerdir. Rasyoneldirler çünkü, çıkarlarını maksimize ederken , kar ve zararlarını hesaplarlar.

Geleneksellerin bu görüşleri başta sistemde meydana gelen gelişmeler nedeniyle tartışılır hale getirmiştir. 2.Dünya savaşı sonrası dönemde devlet dışı aktörler olan, çok uluslu şirketler, uluslararası örgütlenmeler, ve uluslar ötesi organize grupların sayılarındaki hızlı artış devletin tek aktör olduğu varsayımının tartışılır hale gelmesine yol açmıştır.

³⁰ Brown, op. cit.,s.68.

Yazarlar ortaya çıkan bu yeni durumu tartışma konusu edinmişler ve bazı nedenler öne sürmüşlerdir. Bunlara göre devletlerin kesin olarak belirlenmiş ve savunabilir olma özelliği yani ülkesellikleri nükleer silahların gelişmesi ve süper devletlerin bile saldırıya açık hale gelmesiyle artık önemini kaybetmiştir. Çünkü, silah teknolojisindeki gelişmeler sınırların geçit vermezliğini ortadan kaldırarak onları saldırılara çok daha açık bir hale getirmiştir³¹.

Diğer bir sebep olarak ise, ulaşım ve haberleşmede olan gelişmeler ve toplumlar arasındaki bilgi alışverişinin artması ve artık bunların devletler tarafından kontrol edilemeyen boyutlara ulaşması öne sürülmüştür. Bu gelişmeler ülkeler arasındaki resmi olmayan ilişkileri resmi ilişkilerin önüne geçirmiş ve siyasal sınırların nispi önemi gittikçe azalmasına sebep olmuştur. Yine bu görüşlere göre, endüstriyel gelişmelerin gittikçe artması ve devletleri diğer devletlerin ekonomik müdahalesine açık duruma getirmesi, devletlerin başta ekonomik olmak üzere tüm alanlarda karşılıklı bağımlılık içine girmeleri sebebiyle devletlerin mutlak egemenliklerinden söz etmek artık oldukça zordur.

Konuya uluslararası politika açısından yaklaşan Rosenau ise, günümüzde devlet otoritesinin aşındığı yolunda öne sürülen kanıtların, uluslararası politika alanında devletle ağırlık taşıyan bakış açısının terk edilmesini gerektirmediği görüşünü savunmakta, bu gelişmenin dünya politikasına, yapı ve dinamiklerinde meydana getirebilecekleri değişiklikleri, devletin alan içerisindeki birincil konumunu ortadan kaldıracak ölçüde belirleyici bulunmamaktadır.

Devletlerin dışında meydana gelen ve sayıları her geçen gün artan organizasyonlar veya örgütlü gruplar uluslararası alanda değerlerin dağılımı sürecinin düzenli işlemesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca bunlar günümüz koşullarında devletlerden daha otonom davranabilmeleri sebebiyle politikaları daha rahat etkilemeklerdedir. Bunun aksi olarak uluslararası politika uygulamalarında yasal olarak devlet olarak görülen fakat bir aktör olarak görülemeyen birimlerde çokça görülmüştür. Örnek olarak BM de Sovyetler Birliği ile birlikte oy kullanan Ukrayna ve Beyaz Rusya veya Hindistan'a dış ilişkiler bakımından bağlı olmakla beraber BM üyesi olarak sayılan Bhutan gösterilebilir. Bunun tam tersine, FKÖ,

³¹ Arı, op. cit.,s.19

IRA ;ETA gibi örgütlerin, IBM, AB,Kızıl Haçın kendilerine ait bir ülkeleri olmamakla beraber uluslararası politikanın önemli birer aktörü oldukları açıktır.

Devletler, hukuk açısından eşit sayılmakla birlikte, bir çok devlet, (güçü oluşturan kaynaklar açısından bakıldığında bile) birçok uluslar ötesi aktörün kontrol ettiğinden daha az kaynağı kontrol etmektedirler. Örneğin BM'deki ülkelerden 37 tanesi 1 milyondan daha az nüfusa sahiptir. Şu an faaliyette olan 50 tane çok uluslu şirketin yıllık satışı BM üyesi olan 131 ülkenin gayri safi hasılasından daha büyüktür³².

Richard Mansbach ve John Vasquez'in, 1949-1975 yılları arasında Amerikan ve Almanya arasındaki ilişkileri değerlendirerek yaptıkları çalışmaları bize hem uluslararası ilişkilerin hem de krizlerin aktörleri açısından da bir fikir vermektedir. Bu çalışmalarında Richard Mansbach ve John Vasquez 30 aktör tespit etmişlerdir. Bu aktörlerden 9 tanesi devlet dışı aktör ve bunlardan ikisi de bireylerdir. Çalışmalarında çatışmaya eğilimli olarak belirledikleri 10 aktörün 9 tanesi devlet dışı aktörlerdir. Bu süre içerisinde görev yapmış 26 hükümetten sadece 8 tanesi bir krize bulaşmıştır³³.

Yukarıdaki sebep ve görüşler değerlendirildiğinde, artık uluslararası politikayı sadece devletler arasında cereyan eden ve sadece devletlerin belli organları tarafından yürütülen bir olgu olmaktan ziyade çok uluslu şirketlerin, ticaret birliklerinin kartellerin meslek kuruluşlarının ve buna benzer birçok örgütün ve ilişkinin etkilediği bir siyasal etkileşim olarak düşünmek gerekmektedir³⁴.

Ancak yine de günümüzde devletler özellikle kriz konusunda araştırma yapan bilim adamları tarafından temel aktör olarak kabul edilmekte ve krizle ilgili varsayım ve teoriler devletler temel alınarak oluşturulmaktadır. Diğer aktörler ise özellikle krizin çıkışı, süreci, önlenmesi ve çözülmesindeki etkinleriyle doğru orantılı olarak bu incelemeler dahil olmaktadır. Bu tez çalışmasında da buna uygun olarak krizlerle ilgili temel varsayımlar ve sonuçlar devlet merkezli olarak ancak diğer aktörleri yadsımadan ortaya konacaktır.

³² Peter Willetts, "Transnational Actors and International Organizations in Global Politics", John Baylis, Steve Smith, *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, New York 1999. s.287.

³³ Gustaaf Geeraerts, "Analyzing Non-State Actors in World Politics", *Pole Paper Series, Vol,4*, October 1995.

³⁴ ibid.

1.1.2.2. Birey ve Gruplar

İkinci dünya savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler ortaya çıkan diğer aktörlerle birlikte bireylerin de uluslararası arenanın merkezinde yer alması gerektiğini düşünen bilim adamlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bilim adamları, uluslararası ilişkilerin konusu olan, malların, hizmetlerin değiş tokuşu, fikir ve düşünce iletişimleri, ulusal uygarlıkların karşılıklı etkileşimlerinin esasında bireyler arasında gerçekleştiği ve devletlerin, uluslararası örgütlerin ve diğer siyasal ve ekonomik toplulukların aslında bireyler arasında birer aracı olduklarını iddia etmişlerdir³⁵.

Uluslararası ilişkilerde bir çok birey gerçekte zaman zaman öne çıkmaktadır. Ayrıca uluslararası toplantılarda kullanılan oyların aslında bireye bağlı olduğu düşünüldüğünde, bireyin önemi daha iyi anlaşılabilir. Yine ulusal düzeyde önem kazanmış olmakla beraber hükümeti temsil etmeyen bazı bireyler belirli ölçüde uluslararası aktör niteliği taşıyabilmektedir. “Örneğin, 1984 yılında yapılan ABD başkanlık seçimlerinde Demokrat Parti’den aday olan zenci rahip Jesse Jackson’ın, Küba’daki bazı siyasi tutukluların serbest bırakılması açısından oynadığı rol, bu türden bir konuma uymaktadır.”³⁶.

James Rosenau da, günümüzde bireylerin aktörler olarak uluslararası ilişkilerde önem kazandığını kabul etmektedir. Özellikle medya elemanları üzerinde duran Rosenau, bu kişilerin belirli düzeye ulaştıktan sonra uluslararası ilişkilerde bir aktör konumuna sahip olabildiklerini savunmaktadır. Bunun dışında normal bireylerinde bazen aynı duruma ulaşabildikleri de görülmüştür. “Nitekim, 19 yaşındaki Alman genci Mathias Rust, 1988 yılında küçük bir uçakla tüm Sovyet radarlarını atlatarak Kızıl Meydana inip Sovyet Savunma Bakanı’nın azline neden olduğunda benzer bir rol üstelmiş oluyordu.”³⁷.

Günümüzde uluslararası ilişkilerde göze çarpan bir diğer aktörde gruplardır. Bunlar ulusal düzeyde olup hükümeti temsil etmeyen uluslararası aktörlerdir. Bunlar genellikle ekonomik, siyasi, dini etnik vb bir temel üzerinde ortaya çıkmış olan çeşitli baskı gruplarıdır. Bu gruplar ülke dış politikasını kendi arzuladıkları

³⁵ Mesut Önen, *Uluslararası İlişkiler Dersleri*, Beta Basım-Yayın-Dağıtım, İstanbul 1988, s.51

³⁶ Sönmezoglu, op. cit., s.36

³⁷ ibid, s.37

doğrultuda yönlendirmeye çalışırlar³⁸. Bu gruplar genelde siyasal partiler, medya ve sivil toplum örgütleri veya çıkar grupları şeklinde örgütlenirler. Bu örgütlenmeler ya doğrudan lobi yaparak ya da dolaylı yoldan kamuoyunu harekete geçirerek dış politikayı etkilerler³⁹. ABD’de faaliyet gösteren lobiler, TÜRK-İŞ, DİSK gibi sendikalar, Türkiye Mühendisler ve Mimarlar Odası gibi meslek örgütlenmeleri, TOBB gibi ekonomik örgütlenmeler bu türden gruplardır. Genelde bu tür gruplar siyasal aktivitelerini buldukları ülkenin hukuk kuralları içerisinde meşru yollardan yapmaya çalışırlar.

Bazı yazarlar suç örgütleri, terörist gruplar ve özgürlük hareketlerini de uluslararası ilişkilerde aktör olarak kabul etmektedirler. Özellikle silah kaçakçılığı ve uyuşturucu ticareti ile uğraşarak büyük servet edinen suç örgütlerinin uluslararası ilişkilerde düşünüldüğünden daha etkin olduğu savunulmaktadır. Bu tür örgütler politik hedeflerini gerçekleştirirken şiddet unsurunu kullanarak hukuk dışı yollarla gerçekleştirmeye meyillidirler.

Terörist hareketler ve özgürlük hareketleri konusu ise gerçekten karmaşıktır. Politik hedeflerine şiddet kullanarak ulaşmaya çalışan grupların hangisinin terörist hangisinin özgürlük hareketi olduğunu belirlemek gerçekten güçtür. Yine de yazarlar bunun da bir kriteri olduğunu düşünmektedirler. Onlara göre teröristlerle özgürlük hareketlerini birbirinden ayıran fark uyguladıkları şiddettir. Eğer bir grup, 1- buldukları yerde çok yaygın bir destek alıyorsa, 2- Politik yollar tamamen kendilerine kapanmışsa, 3- faaliyet gösterdikleri ülkenin hükümeti kendilerine olağan üstü şekilde karşıysa, 4- ve uyguladıkları şiddet sivillere değil de askeri hedeflere ise bunlar özgürlük hareketi olarak kabul edilebilir⁴⁰.

İngiltere’ye karşı faaliyet gösteren İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu (IRA), İspanya yönetimine karşı Bask bölgesinin bağımsızlığı için mücadele eden Euzkadi to Askatasuna (ETA), bu yukarıda ki kriterleri yerine getirmelerine rağmen hala birer terör örgütü olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de faaliyet gösteren terör örgütleri ve ayrılıkçı gruplar açısından değerlendirildiğinde ise bunların genelde ülkeyi bölmekten çok bir rejim değişikliği için mücadele ettikleri ve kurmaya çalıştıkları

³⁸ ibid.

³⁹ Arı, op. cit., s.21

⁴⁰ Willets, “Transnational Actors...”, s.297.

rejimlerin ise uluslararası toplumda uygulayıcısı kalmadığından bu tartışmalar bizim açımızdan gereksizdir. Bazıları tarafından bir özgürlük hareketi gibi gösterilmeye çalışılan terör örgütü PKK ise hem amaç hem de yöntem açısından tamamen yukarıdaki kriterlere uymamaktadır. Kanımca özgürlük hareketlerine en iyi örnek olarak uzun süre Afganistan'da Sovyetlere ve Afgan Hükümetine karşı mücadele eden mücahit gruplar verilebilir.

Bu tür grupların faaliyetleri küreselleşen dünya nedeniyle devletlerin iç politikalarının uluslararası arenaya taşınmasıyla göz önüne çıkmaktadır. Bu tür ayrılıkçı veya terörist gruplar kendi başlarına uluslararası ilişkilerde bir aktör olmaktan çok, diğer aktörler arasındaki ilişkilerin bir konusu olarak kabul edilmektedir. Bu konu, uluslararası ilişkilerde kriz sebepleri kısmında bu konu daha farklı açılardan incelenecektir.

1.1.2.3. Uluslararası Örgütler

Bir önceki kısımda da değinildiği gibi özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkilerde uluslararası örgütlerin sayısı ve etkinliği çok artmıştır. Günümüzde bu örgütler, hükümetler arası ve hükümet dışı olmak üzere iki ayrı kategoride değerlendirilmektedir. Buna uygun olarak uluslararası örgütler, hükümetler arası örgütlenmeler ve hükümet dışı örgütlenmeler başlıkları altında incelenecektir.

1.1.2.3.1. Devletlerarası Örgütlenmeler

Genel olarak Intergovernmental Organization (IGO) olarak isimlendirilen bu örgütlenmeler, bir anlaşmayla iki veya daha fazla egemen devlet tarafından düzenli politik etkileşimleri idare etmek amacıyla kurulmuş kurumsal yapılar olarak tanımlanmaktadır. IGO'ların kurucu üyeleri görüldüğü üzere devletlerdir, bu nedenle bu örgütlerde savunulan görüşler ve ileri sürülen fikirler devletlerin kendi görüş ve fikirleridir. IGO'lardaki temsilde bu nedenle resmi temsilciler vasıtasıyla olmaktadır. Bu tip organizasyonların genelde devlet temsilcilerinin katılımıyla oluşan toplantıları, belirli biçimde düzenlenmiş karar alma mekanizmaları ve sekreterlikleri vardır. Bunlardan en iyi bilinenleri BM , NATO ve ITO'dur⁴¹.

⁴¹ Geeraerts,"Analyzing Non-State Actors...", s.15

Tablo 1 - Uluslararası Örgütlerin Basit Bir Sınıflandırılması

	Çok Amaçlı	Tek Amaçlı
Küresel	Birleşmiş Milletler	WHO, ILO
Bölgesel	Avrupa Birliği , Arap Birliği	Uluslararası Kuzey Pasifik Balıkçılar Komisyonu

IGO'lar genelde faaliyet alanları ve fonksiyonları açısından tablo 1'de görüldüğü gibi bir sınıflandırmaya tabi tutulabilirler. Faaliyet alanları açısından bu örgütler küresel veya bölgesel olabilirler. IMF, Dünya Bankası, ve GATT gibi kuruluşlar her ne kadar ABD'nin önderlik ettiği Batılı güçler tarafından kontrol edilseler de küresel özelliklere sahiptirler. Yine üyeleri, farklı bölgelerden petrol üreten ülkeler olan OPEC bu kategoride sayılabilir. Arap Birliği, OECD, NATO , SEATO gibi örgütler ise belirli bölgelerde bulunan devletlerin katılımıyla oluştuklarından bölgesel olarak kabul edilmektedirler.

Fonksiyonlarına göre ise IGO'lar politik, askeri, ekonomik ve sosyal amaçlı olabilmektedirler. Buradaki kriter örgütün ana amacının ne olduğu veya olması gerektiğidir. Bazı örgütler ise birden fazla fonksiyonu yerine getirdiklerinden farklı kategoriler altında gösterilebilirler. Örneğin BM aslında politik bir örgütken küreselleşmeyle gittikçe daha sosyal rollerde üstlenmektedir. Yine esasında ekonomik temelde ortaya çıkan AB bu gün hem siyasal hem ekonomik hem de sosyal fonksiyonları yerine getirmektedir. Bunların dışında askeri örgütlenmelere NATO ve SEATO, ekonomik örgütlenmelere eski AET, sosyal örgütlenmelere ise WHO ve UNESCO verilebilir⁴².

Günümüzde bu tür organizasyonların sayısı oldukça fazladır. Ancak bunların gerçekten uluslararası ilişkilerde bağımsız hareket edebileni sanıldığından daha azdır. Bunları oluşturan üyelerin, devletler olmaları ve bu örgütleri kendi amaçlarına uygun

⁴² Jhon Spanier, "Who Are the "Non-State Actors"?", *Theory and Practice of International Relations*, William Clinton Olson, Prentice Hall, New Jersey, 1991, s.43.

olarak kullanmak istemeleri bu örgütlerin bağımsız aktörler olmasını engellemektedir. MC örneği düşünüldüğünde bu daha iyi anlaşılacaktır. Evrensel bir örgüt olarak amaçlanan MC sonunda Batılı devletlerin oyuncağı olmuş, ne İtalya'nın Habeşistan'ı nede Japonya'nın Mançurya'yı işgalini engelleyememiş üstelik ikinci dünya savaşının çıkmasında da etkili olmuştur.

1.1.2.3.2. Hükümet dışı ve Uluslar Ötesi Örgütlenmeler

İkinci dünya savaşı sonrasında hem hükümet dışı hem de uluslararası örgütlenmelerde de gözle görünür bir artış olmuştur. Herhangi bir örgütün hükümet dışı veya uluslar ötesi sayılabilmesi için en azından iki ülke arasında olması ve bunlardan en az birisinin ülkesinin yönetiminin temsilcisi durumunda olmaması gerekmektedir⁴³. Bu tür organizasyonlar uluslararası ilişkilerdeki fonksiyonlarını sadece ulusal sınırların ötesinde değil aynı zamanda onlara rağmen gerçekleştirmektedir.

Non Governmental Organization (NGO) olarak isimlendirilen bu örgütler IGO'lardan birkaç noktada ayrılmaktadırlar. IGO'larda örgütün davranışları üyesi olan devletlerin genel çıkarlarını gerçekleştirmek için kurulurken NGO'lar bir çok ulus çerçevesinde örgütün çıkarlarını gerçekleştirmek için uğraşırlar. IGO'larda üyeler arasında bir mutabakat olması gerekirken , NGO'lar uluslararası bir geçit olarak öne çıkmaktadır. IGO'larda sınırlamalar içsel olurken NGO'larda genellikle, dışsal olmaktadır. IGO'lar milliyet prensibini somutlaştırmaya çalışırken NGO'lar genellikle bunu görmezden gelirler⁴⁴.

NGO'lar genelde çok uluslu şirketler, uluslararası uzmanlık kuruluşları, Dini veya Yardımsever kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı yazarlar özgürlük hareketlerini de bunun içine katmaktadırlar. Ancak bu tezde bunların bireyler ve gruplar altında incelenmesi daha uygun olacaktır.

Uluslararası ilişkilerde en belirgin NGO'lar çok uluslu şirketlerdir. Bu şirketler bir çok ülkede genelde birden fazla endüstriyel kolda faaliyette bulunan ve bir çok ulustan insanları bünyelerinde bulunduran şirketlerdir. Bu şirketlerin ilk plandaki amaçları politik olmaktan öte ekonomik olarak görülse bile ellerinde tuttıkları büyük

⁴³ Sönmezoğlu, op. cit., s.41

⁴⁴ Spanier,"Who are the "Non-State Actors"?", s.46

kaynaklarla devletlerin politikaları üzerinde etkili olabilmektedirler. Çünkü bu şirketler eninde sonunda temel amaçları olan kara ulaşabilmek için siyasal nitelikli bazı faaliyetlere girişmek zorundadırlar. Buldukları ülkeden özerk davranabilen çok uluslu şirketlerin ev sahibi ülkenin denetimi de olması genelde olağan bir durumdur. Bu nedenle çok uluslu şirketler ev sahibi olan ülkelerin iç politikaların karışmaktadır⁴⁵. Bu şirketler özellikle kendilerine karşı bir tutum sezinlediklerinde , ülkelerin iktidar sürecini etkilemeye yönelik bazı çabalara giriştikleri bilinmektedir.. İran'ın ülkesinin petrolerini millileştirme kararının ardında bu ülke ile BP arasında yaşanan çekişme bunu kanıtlar niteliktedir.

Uluslararası şirketlere uluslararası ilişkilerde bir aktör olma gücünü ellerinde tuttukları büyük miktardaki sermaye sağlamaktadır. Günümüzde bazı çok uluslu şirketlerin yıllık satışı, bağımsız egemen ve toprak sahibi bir çok ülkenin gayri safi milli hasılasının üzerindedir. Örneğin 1970'lerde yapılan bir çalışmada ülkeler ile çokuluslu şirketler aynı kategoride değerlendirilmiş ve gayri safi hasılları ve yıl sonu satışları karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda General Motors'un 23., New Jersey Petrol şirketinin 27. , Ford'un 29., Shell'in 36., General Elektrik ve IBM in ise 43 ve 45. oldukları görülmüştür. İran ve Venezuela gibi OPEC üyesi olan ülkeler bile bu sıralamada Shell'in arkasında kalmışlardır. Bu sıralamada ilk 50 aktörden 41 tanesi devletken 9 tanesi çok uluslu şirket olmuştur⁴⁶. Bu sıralama bile, şirketlerin ellerinde tuttukları gücü bize göstermeye yetmektedir.

Diğer NGO örneklerinin , dini, yardım sever örgütler ve uluslararası uzmanlık kuruluşları olduğunu söylemiştik. Dini örgütlerden günümüzde en eskisi ve etkilişi Roma Katolik Kilisesidir. Günümüzde 1 milyara yaklaşan üyesiyle bu kilisenin gücünü kanıtlayan olay 1979'da Papa'nın Polonya'yı ziyaretidi. Bu ziyaret sırasında büyük bir kalabalık komünist yönetimin tehditlerine rağmen Papa'yı karşılamış ve neredeyse bir rejim sorununun çıkmasına neden olmuştur. O sıralarda Polonya'da faaliyet gösteren Solidarity hareketiyle Polonya hükümeti arasında arabuluculuk faaliyetlerini de bu kilise üstelenmiştir.

Günümüzde sayıları 10000'e yakın olan Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA), Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) gibi uzmanlık kuruluşları ise

⁴⁵ Arı, op. cit.,s.38

⁴⁶ Spanier, "Who are the "Non-State Actors"?", s.47

Katolik kilisesi kadar uluslararası politikaya meraklı olmamakla birlikte genelde devletler tarafından uluslararası arenaya çekilmektedirler. Buna örnek olarak 1980 de düzenlenen Moskova Olimpiyat Oyunları ve 1984 Los Angeles Olimpiyat Oyunları sırasında bloklar arasında yaşanan çekişmede İOC'nin bir rol üstlenmesi verilebilir. Bunun dışında sendikal örgütler NGO olarak uluslararası ilişkilerde çok daha etkin roller üstlenmektedirler. Yine Uluslararası Kızıllaç gibi örgütler genellikle insani nedenlerle de olsa, bazı uluslararası çatışmalarla ilgili olarak çeşitli girişimlerde bulunabilmekte, bazen arabuluculuk görevleri üstlenebilmektedirler⁴⁷.

1.2. KRİZ KAVRAMI

1.2.1. Krizle İlgili Kavramlar

Kriz kavramı bir cümle ile açıklanamayacak kadar kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Bu açıdan kriz kavramını tek bir cümle ile açıklamak yerine Risk, Belirsizlik, Çatışma ve Dengesizlik gibi kavramlar öncelikle açıklanacaktır.

1.2.1.1. Risk

Risk eski İtalyanca'da "cürret etmek" anlamına gelen risicare kelimesinden gelmektedir. Bu anlamda risk bir seçimdir. Risk kelimesi, alınan bir karar sonrasında yaşanabilecek bir zarar veya kayıp ihtimali olarak tanımlanabilir. Risk, bir politika oluştururken, yeni faaliyetlere girilirken ve kararlar alınırken göz önüne alınması gereken önemli bir faktördür. Çünkü, alınan her kararda, atılan her adımda mutlaka bu faktör az yada çok mevcut olacaktır. Bu nedenle risk insanların ve örgütlerin hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Bir inisiyatifi kullanan yada bir fırsatı değerlendirmeye çalışan her insan aslında bir riske giriyor demektir.

Daha fazla kazanmak veya yeni bir şeyler oluşturmada her zaman risk faktörünün bulunduğunu kabul ettiğimize göre, daha fazla kazanan ve üreten insan ve örgütlerin bir çoğunun risk faktöründen kaçınmayan kişiler olduğunu da söyleyebiliriz. Örneğin, birçok yeni işletmeci, başarılı olabilmek ve kendilerine piyasada yer bulabilmek için büyük borçlar altına riskleri göze alarak girmektedirler.

⁴⁷ Sönmezoğlu, op. cit., s.43

Risk, bir şans oyunundan öte bir şey olarak değerlendirilmelidir. Çünkü şans faktörünü ölçebilme imkanımız olmamasına karşın risk faktörünü hemen her zaman ölçebilme imkanımız vardır. İnsanların veya örgütlerin bir şeyler elde edebilmek için riske girmeleri kaçınılmaz ise de, riske edilen şeyler karşılığında elde edilen menfaat veya kazancın oranı düşükse risk aslında bir kumar haline gelir.

Risk söz konusu olduğunda, korku ve çıkar kavramlarından da bahsetmek gereklidir. Çünkü alınacak risk oranı büyük oranda neden ne kadar korkulduğuna ve neden ne kadar çıkar sağlanacağına bağlıdır. Bütün birey ve örgütlerin belirli amaçları vardır ve bu amaçlara ulaşmak en büyük çıkardır. Bireyler ve örgütler tarafından bu çıkarlarına hizmet edecek her şey belirli kurallar çerçevesinde – bu kurallar hukuki veya ahlaki olabilir- mutlaka kullanılmaya çalışılır. Gerektiğinde çıkarlarını elde etmeleri için kullanacakları yollar belirli riskleri almayı içeriyorsa riskleri alarak o yolları kullanılır. Ancak çıkarlarına hizmet eden yolları kullanırken alacakları riskin oranı korkularına bağlı olacaktır. Bu konuya Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye ile İngiltere arasında yaşanan Musul-Kerkük Krizi örnek verilebilir. Musul Kerkük bölgesini elde etmek için Türkiye savaş dahil olmak üzere bütün riskleri göz önüne almasına rağmen başarısız olmuştur. Çünkü İngilizler, Türkiye'nin en az riske edeceği milli bütünlüğünü hedef alarak bir Kürt ayaklanması çıkarmışlardır. Savaş gibi büyük bir riski göze almasına rağmen Türkiye çok zor elde ettiği milli bütünlüğü, Musul-Kerkük için riske edememiştir.

Kriz ile risk arasındaki ilişki yukarıdaki ölçümle yakından ilgilidir. Çünkü risk, krizlerin çözülmesine ilişkin girişimleri ortaya çıkaracaktır. Kriz sonrasında birey veya örgütün alacağı risk yüzdesi onu ya krizden kurtulmasına ve kriz fırsatlarını değerlendirmesine yada tamamen çökmesine yol açacaktır

1.2.1.2. Belirsizlik

Belirsizlik tam açığa kavuşmamış bilinmez halde olan veya şüpheli durumları ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bir adım sonra neyin olacağını bilememek belirsizliğin diğer bir tanımı olabilir. Bir insan veya örgütün hedeflerini gerçekleştirmek için yapması gereken en önemli faaliyet bir çok seçenek arasından birini seçerek karar almaktır. Karar almanın en güç olduğu durumlar ise belirsizlik

durumlarıdır. Bu tür durumlarda geleceğe ilişkin tutarlı tahminler yapılamadığından karar vericiler üzerinde sürekli bir stres ortamı oluşur.

Belirsizlik ile kriz arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Krizlerin belirsizliğe yol açabileceği gibi, belirsizlik durumlarında alınan karar ve yapılan hareketler de krizlere yol açabilir. Bu nedenle belirsizlik anlarında karar vericiler, normalde risk gerektirmeyen faaliyetlere bile ihtiyatla yaklaşmak zorundadırlar. Çünkü belirsizlik durumu kendi başına bir risktir.

1.2.1.3. Çatışma

Çatışma, iki kişinin anlaşamaması ve bunun ileri dereceye vardırılmasıdır. Genel olarak çatışma iki veya daha fazla kişi veya grup arasında kıt kaynakların paylaşılması veya faaliyetlerin tahsisi ile yine bu kişi veya gruplar arasındaki statü, amaç, değer yada algı farklılıklarından kaynaklanan anlaşmazlık yada uyumsuzluk olarak tanımlanabilir⁴⁸.

Paylaşılması gereken menfaat ve çıkarların olduğu her yerde anlaşmazlık ve çatışma riski mevcuttur. Özellikle farklı değerlere sahip olan taraflar olayları ve olguları farklı bakış açılarıyla değerlendirmek ve tanımlamak durumundadırlar. Bu farklı değerlendirme ve tanımlamalar arasındaki derin farklılıklar iletişikle giderilemediği takdirde çoğu zaman bir çatışma kaçınılmaz hale gelmektedir⁴⁹.

Kriz ile çatışma arasında da karşılıklı bir ilişki vardır. Çatışmalar çoğu zaman krizlere yol açar, kriz ortamları da çoğu zaman çatışmalara zemin yaratır ve çatışmaları kolaylaştırır.

1.2.1.4. Dengesizlik

Evrendeki her şey esasında doğal bir denge halindedir. Bu denge evren dediğimiz sistemi ayakta tutar. Ancak çeşitli faktörler nedeniyle bu denge zaman zaman bozulabilir. Bir sistem olan örgüt açısından değerlendirildiğinde de durum aynıdır. Örgütlerde denge her alanda mevcuttur. Kriz ve çatışma anında bu dengelerde bozulmalar yaşanabilir. Sistemi oluşturan parçalar arasında oluşan dengesizlik örgütte bir sarsıntı durumunu beraberinde getirmektedir. Bozulan

⁴⁸ M. Şerif Şimsek, Yönetim ve Organizasyon, s299

⁴⁹ Arı, op. cit., s. 244

dengeler örgütlerde moralsizliğe sebep olarak amaçlanan hedefe ulaşmada gerekli olan motivasyonu bozarak örgütün verimini düşürmektedir.

Denge, sistemin ön önemli unsurudur ve bozulmaması için her türlü önlemin alınması gerekir. Kriz ve çatışma anlarında bozulan dengelerin yeniden oluşturulması için harcanacak zaman ve kaynaklar dikkate alındığında dengenin her ortama dayanabilecek şekilde kurulması büyük önem taşır.

1.2.2. Kriz Kavramının Tanımı

Kriz Fransızca bir kelime olup (crise), sözlükte, bunalım, buhran anlamlarına gelmektedir. Ancak bu terim sosyal bilimciler tarafından farklı anlamlarda kullanıldığından herkesin üzerinde uzlaştığı genel bir tanımı yoktur. En basit anlamıyla kriz, önceden tahmin edilemeyen ve eğer uygun şekilde ele alınmazlarsa örgüt, sistem veya bireyler üzerinde negatif etkiler bırakabilecek büyük bir tehdit durumu olarak tanımlanabilir. Krizler aslında bir örgüte dahil olmayan tek bireyler içinde söz konusu olabilmesine karşılık bu gibi durumlar konumuz açısından örgütle bağlantılı olduğu oranda bizi ilgilendirmektedir⁵⁰.

Kriz konusunda ilginç bir düşünce de krizlerin bir örgütün daha iyi yada daha kötü duruma düşmesinde bir dönüm noktası olduğunu iddia eden görüştür. Bu görüş esas olarak Çin düşünce sisteminden hareket etmektedir. Çin düşüncesinde her zaman krizlerin bir de pozitif tarafının olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle kriz kelimesi Çince'de "wei-ji" olarak isimlendirilen bir kelime kombinasyonunu ifade eden iki karakterle sembolize edilmektedir. Bu karakterlerden bir tanesi tehlikeyi, diğeri ise fırsatı sembolize etmektedir. Gerçekten, kötü yönetilmiş bir kriz durumu bir örgütün tamamen yok olmasına sebep olduğu gibi iyi yönetilen bir kriz durumu da örgütün bulunduğu durumdan daha iyi bir konuma ulaşmasına sebep olabilmektedir. Kriz yönetimi ve kriz iletişimi literatürü esas olarak bu düşünce üzerine bina edilmiştir⁵¹. Bu nedenle krizler bu görüşü paylaşılanlar tarafından her zaman kötü sonuçlar doğuracak bir olaylar olarak kabul edilmemektedir. Bunlar

⁵⁰ Şimşek, op. cit., s.309

⁵¹ Tyrane M. Woodyard, *Crisis Communication, A Commanders Guide to Effective Crisis Communication*, Air University, Air Command and Staff Collage, 1998-04, s.6

krizi, risk oranı ve belirsizlik tarafından karakterize edilen, durağan değil akışkan ve dinamik bir durum olarak tanımlarlar. Krizlerin arzu edilen ve edilmeyen sonuçları bu nedenle %50-%50 şansa sahiptir. Eğer krizlerin dönüm noktalarına ilişkin sinyaller doğru algılanır ve doğru planlamalar yapılırsa krizlerden fırsatlarla çıkmak mümkün olur.

1.2.3. Kriz Süreci

Zamanında ele alınmayan krizler, 4 safhadan oluşan bir gelişme süreci gösterirler. Bu safhalar, ilk atak, şiddetli süreç, kronik süreç ve çözümdür. Bütün krizler bu dört safhayı içermemekle beraber bu dört safhadan daha fazla süreçte içermezler.

Krizler öncelikle şiddetli bir şekilde ortaya çıkar. Bu ilk safha esasında bir uyarı halidir. Krizin bu safhasında krize yol açabilecek bir problemin varlığı tarafından uyarılırız. Buradaki uyarılar açıktır ancak genellikle örgüt tarafından , kriz bir sonraki evreye geçmeden her hangi bir önlem alınmaz. Esas dönüm noktası bu safhadır ve bu safha krizlerin yönetilmesi en kolay safhasıdır. Ancak her kriz bu uyarı safhasını içermeyebilir. Bu durumlarda kriz uyarıları ya çok zayıftır yada yöneticiye avantaj sağlayacak nitelikte değildir. Bunun yanı sıra bir örgüt açısından , yakın zamanda olacak olan krizin uyarılarının farkına varılması mümkün olabilir ancak örgütler her zaman bunların olmasını engelleyecek fırsatlara sahip olamayabilirler. Bu durumda örgütün yapabileceği tek şey bir sonraki safhaya hazırlanmaktır. İlk safhadaki krizler sırasında yöneticiler genel olarak, krizin kışkırtılması, hükümet , kamuoyu veya medyanın yakın araştırmasına maruz kalma, rutin işlerin sekteye uğraması, örgütün pozitif imajının tehlikeye atılması ve örgütün varlığının tehlikeye atılması risklerini altında faaliyetlerini sürdürürler.

Şiddetli safhada ise artık dönüşün olmadığı yer olarak gösterilebilir. Bazı zararlar olmuştur ve genel olarak herkes durumun farkına varmıştır. Bununla beraber, uygun planlamayla bu safhada krizlerin ne zaman, nerede ve nasıl ortaya çıkacağını kontrol etmek mümkündür. Bu dönemin en büyük avantajı kriz için hazırlanacak zamanın bulunmasıdır. Aynı zamanda, krizlerin akışını ve hızını kontrol etmek için bazı imkanlara da sahip olunabilir. Krizin bu dönemi genelde uzun olarak düşünülür ancak aslında en kısa olan dönemdir.

Kronik kriz safhası temizlenme dönemi olarak ta isimlendirilir. Bu dönemde araştırmalar ve sonuçları belli olmuştur. Krizden etkilenen kesimlerle ve medya ile iletişim kurulmuş ve krizle ilgili açıklamalar hazırlanmıştır. Bu dönem, örgüt içi analizlerin, kuşkuların ve iyileşmelerin olduğu dönemdir. Diğer kriz dönemlerine göre en uzun süren safhadır ve bu safhada kriz belirsiz bir biçimde sürmeye devam eder. Özellikle ilk yılı çok şiddetli olan global krizlerde, kronik safha en az 4 yıl sürmektedir.

Krizlerin son safhası ise çözümdür. Bu safhada krizler iyi veya kötü sonuçlarla çözülürler. İyi sonuçla çözülen krizler sonrasında örgüt normal rutin faaliyetlerine geri döner. Kötü sonuçlanırsa da örgüt içerisinde bir çöküş veya amaçlardan uzaklaşma durumu ortaya çıkar⁵².

Krizlerin sebeplerine gelince, bunlar krizin ilgili olduğu alan ile doğrudan bağlantılı olmakla birlikte genel olarak örgüt açısından iç ve dış sebepler olarak iki ana başlık altında toplanabilir. Bir işletme açısından krize sebep olan iç etmenler şirketin yönetim tarzı, çalışanlardan kaynaklanan sorunlar, işletmenin yapısı olabilir. Dış etmenler ise, faaliyet gösterilen ülkenin ekonomik, siyasi durumu ve sistemi, teknolojik gelişmeler, hukuki etkenler, uluslararası çevre ve doğal etkenler olabilir⁵³.

1.2.4. Krizlerin Genel Özellikleri

Yukarıda verilen bilgiler ışığında krizlerin genel özellikleri şöyle sıralanabilir.

- Krizler kaçınılmazdır. Hiçbir birey veya örgüt kriz konusunda ayrıcalıklı değildir. Bu özelliği nedeniyle ırk, kültür, cinsiyet, din, meslek ve kazanç gözetmeyen krizler, küresel eşitliğin en saf formunu oluştururlar.
- Krizlerin sistemler açısından söz konusu olabilmesi için iki şart gereklidir. Bu şartlardan ilki tüm sistem veya örgütün kriz durumundan fiziksel olarak etkilenmesi gerekliliğidir. İkincisi ise, sistemin üyelerinin temel varsayımlarının, bu varsayımların hatalı oluşturulduğunun farkına varma yada bu varsayımlara karşı savunma mekanizmaları oluşturmaya zorlandıkları noktada bir meydan okumayla karşı karşıya kalmaları

⁵² W. Timothy Coombs, *Ongoing Crisis Communication : Planning, Managing, and Responding*, Sage Publications, California 1999, s.11-14 ; Woodyard, s.8-9, <http://tuvok.au.af.mil/au/database/projects/av1998/acsc/98-307.pdf>

⁵³ Gönül Budak-Gülay Budak, *Halkla İlişkiler: Davranışsal Bir Yaklaşım*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1995, s.201

gerekliliğidir. Bu ikinci şart Mitraff tarafından krizin en şiddetli gösterisi olarak ifade edilmektedir.⁵⁴ Bir olay eğer sistem veya örgütün sadece bir parçasını içeriyorsa yine kriz olarak kabul edilemezler.

- Krizler tahmin edilemezdirler ancak beklenmedik değıllerdir. Örgütler krizlerin kendilerinin başına gelebileceğinin farkındadırlar ancak bilmedikleri bunun ne zaman olacağıdır.
- Krizler sırasında yetersiz bilgi, kontrol kaybı ve örgüt dışından şiddetli baskı durumları söz konusudur.
- Krizler aniden ortaya çıkarlar. Bazı krizler öncesinde uyarı sinyalleri alınabilir.
- Örgütün tahmin ve kriz önleme mekanizmaları yetersiz kalır.
- Krizler bir örgütün üst düzey hedeflerini hatta varlığını tehdit eder. Buradaki tehdit kelimesi genelde zarar anlamındadır. Krizin zararları örgütün niteliğine ve faaliyet alanına göre değışiklik gösterir. Örneğın bir şirkette krizini zararları finansal kayıplar, hissedarların kayıpları, yapısal veya mülkiyet zararları, ticari itibarın zedelenmesi olabilir.
- Krizin ortaya çıktığı örgütte krizle beraber bir korku ve panik havası yaşanır.
- Krizler acil müdahale gerektirir.
- Kriz sırasında karar vericiler üzerinde bir gerilim meydana gelir.

⁵⁴ ibid, s.7

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KRİZ KAVRAMI

2.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KRİZ

Uluslararası kriz kavramı da diğer bir çok kavramda olduğu gibi sosyal bilimciler, tarihçiler ve politikacılar tarafından farklı kriterlerden hareket edilerek çok farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Bu nedenle uluslararası krizin açıklanmasında, tanımlamalar yapılırken hareket edilen noktalara değinilmesi uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi açısından daha doğru değerlendirmelerin yapılmasına imkan verecektir.

2.1.1. Uluslararası Krizin Tanımı ve Kapsamı

Genel olarak uluslararası krizler , beklenmedik sistemik değişimler, belirli türdeki kararlar ve savaş riski gibi kavramları ortak bir noktada birleştirmek suretiyle tanımlanmışlardır⁵⁵.

Sistemik bakış açısına göre krizler, bir sistemin bozulduğu yada dönüştüğü ve normal ilişkilerin tehdit edildiği kısa bir safhayı ifade eder. Bundan hareketle uluslararası krizlerde, çatışmaların devletlerarasındaki ilişkilerin doğasını tehdit eden bir seviyeye yükseldiği andaki de bir dönüm yada karar noktası olarak tanımlanmıştır. Ancak burada söz konusu edilen dönüm noktalarını tanımlamak, krizleri tanımlamaktan daha zordur. Burada verilen tanım da oldukça geniştir. Çünkü uluslararası ilişkilerdeki tüm dönüm noktaları sadece kriz formunda gerçekleşmemektedir. Aşama aşama gerçekleşen değişimler yada önemli bir uluslararası aktörün yok olması, bir hükümet değişikliği gibi ani dönüm noktaları bazen krizlere bile fırsat vermeden uluslararası ilişkilerin akışını etkilemektedir⁵⁶.

Karar verme teorisinden hareket eden uluslararası kriz tanımlamaları bu hatayı daha açık odak noktalarına önem vererek önlemeye çalışmaktadır. Karar verme teorisinden hareket eden yazarlardan Charles F. Hermann kriz durumunu üst düzey karar vericilerin şu üç algılarına göre tanımlar. Ona göre uluslararası kriz, karar verici birimin önceliklerini tehdit eden, kararın şeklinin değişimi için gerekli zaman

⁵⁵ James L. Richardson, *Crisis Diplomacy :The Great Powers Since The Mid-Nineteenth Century*, Cambridge University Press 1994, s.10

⁵⁶ ibid, s.11

miktarını kısaltan ve ortaya çıkışıyla karar verici birimin üyeleri üzerinde bir sürprize yol açan bir durumdur. Ona göre tehdit, zaman ve sürpriz, kriz denince akla ilk gelmesi gereken karakteristik özelliklerdir. Bu üç ögenin bir arada olmadığı durumları kriz durumu olarak ifade etmek ona göre hatalıdır. Çünkü bu öğelerden hepsinin bir arada bulunduğu ortamdaki karar süreci, bunlardan birinin yada ikisinin birden olduğu dönemlerdeki karar sürecinden tamamen farklıdır. Örneğin Amerikan karar vericileri açısından, 1950 de Güney Kore'nin Kuzey Kore tarafından saldırıya uğraması, 1962 de Sovyetlerin Küba'ya nükleer silahlar yerleştirmeye çalıştıklarının anlaşılması bu üç ögenin de bulunması nedeniyle birer kriz durumu olarak algılanmıştır. Ancak 1958 deki Berlin ultiyatomu ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs sorunu bunlardan sadece bir veya ikisini içerdiği için kriz kabul edilmemektedir⁵⁷.

Buradan bazı olayların , bazı hükümetler tarafından kriz gibi algılandığını diğerleri tarafından ise bir kriz gibi algılanmadığı sonucuna varabiliriz. Örneğin Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs sorununda , karar verme açısından büyük bir tehlike ve sürpriz olmasına karşın karar vermede yeterince zaman olduğundan Amerikan hükümeti tarafından bu olay bir uluslararası kriz olarak kabul edilmeyebilir. Ancak Türkiye ve Yunanistan açısından düşünüldüğünde her üç ögenin de bulunduğu görülebilir⁵⁸.

Karar vermeden yapılan tanımın bir özelliği de krizle ilişkili aktörlere ve etki alanlarına göre krizlerin ele alınmasıdır. Karar vermeden hareket eden Michael Brecher' da , krizleri aktör ve sistem düzeylerine göre iki kategoride inceleyerek buna uymuştur. Brecher krizleri dış politika krizleri ve uluslararası krizler olarak ikiye ayırmıştır. Brecher aktörler yani devletlerarasındaki krizleri dış politika krizleri olarak isimlendirmiş ve şöyle tanımlamıştır; dış politika krizi, bir devlet açısından iç veya dış çevresindeki bir değişimden meydana gelen ve üç gerekli ve yeterli koşulun ortaya çıktığı bir durumdur. Devletin en üst düzeydeki karar vericileri tarafından algılanan bu koşullar şöyle sıralanabilir.

- Bir veya daha fazla sayıdaki temel değerlere karşı bir tehdit olması.

⁵⁷ Charles F. Herman, "International Crisis as a Situational Variable", **International Politics and Foreign Policy: a reader in research and teory**, James N. Rosenau (ed.) , The Free Press, 1969, s.414

⁵⁸ Richardson, loc. cit.

- Kriz durumunun farkında olmamak veya tehdide karşılık vermek için sınırlı zaman olması.
- Askeri düşmanların dahil olduğu artırılmış bir bağlantı olasılığı⁵⁹.

Hermann ile Brecher'in tanımlamaları karşılaştırıldığında hemen hemen aynı gibi görünmelerine karşın bazı temel farklılıklarda mevcuttur. İlk olarak Hermann'ın önem verdiği sürpriz ögesine Brecher tarafından itibar edilmemiş ve göz ardı edilmiştir. İkinci olarak kriz durumlarının karar verme süresini kısaltması yerine Brecher Karar verme süresinin sınırlanmasını kullanmıştır. Brecher ayrıca krizlerin, krize taraf olan aktörün iç veya dış çevresinden kaynaklanabileceğini ileri sürmüştür. Tehdidin yöneldiği şeylere Hermann öncelikli amaç derken Brecher temel değerler demiştir. Son olarak Brecher bu kriz konusundaki bu bakış açısını, aktör düzeyinde yapılan olay çalışmalarını bütünleştiren ve derinleştiren bir bakış açısı olarak görmektedir. Devletlerarasındaki etkileşimler de bir başka devletin fiziksel yada sözlü tehdit içeren hareketlerine karşılık olarak ortaya konulan kriz kararları açısından incelenirler. Dahası, bir dış politika krizi için katalizör olan bir şey uluslararası sistemde bir dengesizlik unsuru olabilir. Bununla birlikte, devlet dış politika krizlerinin araştırılmasında merkezi bir konudur. Bu nedenle de devletin karar vericilerin değişimi nasıl algıladığı, tehdit, zaman baskısı ve savaş olasılığını göz önünde tutarak belirsizlik ve karışıklık içinde nasıl seçim yaptıkları önem taşımaktadır. Yine Brecher tarafından krizin tanımına askeri düşmanların dahil olduğu artırılmış bir bağlantı olasılığını eklemiştir.

Brecher'in tanımı en çok sadece bir devleti içeren ilişki çerçevesinde krizleri tanımlamasındır. Çünkü krizle yakından ilgili olan çatışma, tartışma, savaş gibi kavramlar genel olarak birden fazla devlete referans yapılarak tanımlanmaktadır. Öyleyse uluslararası ilişkilerdeki kriz kavramı da buna uygun olarak tanımlanmalıdır. Uluslararası krizler bir devletin dış politika krizlerinden öte bir şeydir. Aslında karar vermeden hareket eden tanımlamalar krizlerin bazı öncelikli özelliklerini teşhis etmektedir, yine de hatalı bir sınıflandırmaya neden olmaktadır⁶⁰.

⁵⁹ Michael Brecher, Jonathan Wilkenfeld, *A Study of Crisis*, The University of Michigan Press, 2000, s.3.

⁶⁰ Richardson, loc. cit.

Sistem düzeyinde uluslararası krizler ise iki açıklayıcı koşuldan hareket etmektedir. İlk koşul iki veya daha fazla devlet arasında askeri düşmanlıkla bağlantılı, düşmanca sözlü yada fiziksel bir etkileşimin olmasıdır. İkinci koşul ise devletlerarasındaki bu etkileşiminin uluslararası, küresel, baskın veya bölgesel bir sistemin yapısını ve dengesini tehdit etmelidir. Bu iki koşul gerekli ve yeterli şartlardır. Bu koşulların olabilirliği, sistem, aktör, aktörler arası ve durumsal niteliklerle aydınlatılmaktadır⁶¹.

Tablo 2- Sistem ve Birim Düzeyinde Kriz Bileşenleri

Bileşen \ Düzey	Birim(Algılama)	Sistem(Gerçeklik)
Tehdit	Temel değerlere yönelik tehdit	Sistemin mevcut yapısına yönelik tehdit
Zaman	Kararlar için sınırlı zaman	-----
Şiddet	Savaş olasılığında artış	Bozucu ve bölücü etkileşimlerde artış

Kaynak, Brecher-Wilkenfeld, op. cit., s.5

Bunun dışında uluslararası krizler Glenn Synder ve Paul Diesing tarafından savaş riski ön plana çıkarılarak farklı şekilde tanımlanmışlardır. Onlara göre uluslararası kriz , şiddetli çatışma içindeki egemen iki veya daha fazla devletin hükümetleri arasında artarda gelen ve tehlikeli savaş olasılığı taşıyan etkileşimlerdir Synder ve Diesing'in tanımına göre krizler, zaman faktörünün göz ardı edildiği bir etkileşim süreci olarak görülmektedir..Ayrıca bu bilim adamları, bilinen uluslararası krizlerin genelde ortak olarak paylaştığını gerçek ve ani savaş olasılığına işaret etmektedir ve onlara göre bu savaş olasılığı taşıyan etkileşimler rahatsız edici derecede gerilim ve korku duygularını idrak ettirmelidir.Bu tanımın ilgilendiği bir

⁶¹ Brecher-Wilkenfeld, op. cit., s.3-5

diğer noktada uluslararası kriz çalışmalarının işaret ettiği kriz ve savaş arasındaki ilişkinin anlaşılmasını sağlamaktır⁶².

Burada ilgi çeken bir soru akla geliyor. Söz konusu olan savaş olasılığı aktüel bir olasılık mıdır, yoksa sonradan algılanan bir olasılık mıdır? Eğer ikincisiyse bu algılama kime aittir? Bu soru açıklanmadıkça ister aktüel olasılık incelenir, isterse algılanan savaş riski göz önüne alınsın mutlaka kriz kavramı tam olarak açıklanamayacaktır. Esasen ciddi bir risk olarak gösterilen savaş krizler sırasında, politik kararları doğrudan etkileyen gerçek bir olasılık olarak ortaya çıkmaktadır⁶³.

2.1.2. Kriz, Çatışma ve Savaş Arasındaki İlişki

Uluslararası ilişkilerde yapılan kriz çalışmalarında uluslararası kriz kavramı ile uzun süreli uluslararası çatışmalar birbirine oldukça sık karıştırılmaktadır. Bu iki kavram yakın anlamları ifade etmekle birlikte tamamen eş anlamlı değildir.

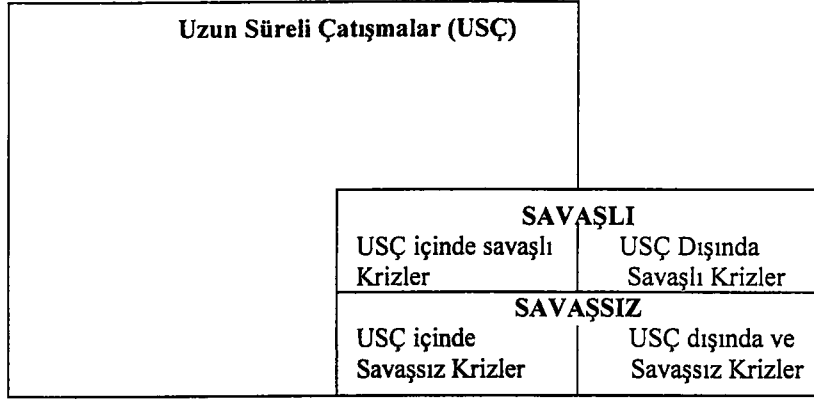
Uzun süreli uluslararası çatışmalar, uzun bir zaman periyodu içinde açık mücadeleler şeklinde ara sıra ortaya çıkan ve inişli çıkışlı bir trend izleyen düşmanca etkileşimler olarak tanımlanabilir. Uluslararası çatışmalarda çıkarlar çok yüksektir ve çatışmalar zaman içerisinde takılıp kalmışlardır. Ayrıca uluslararası çatışmalar özel olaylar değil aksine birer süreçtirler⁶⁴.

Uluslararası krizler zaman zaman uzun süreli bu çatışmalar içerisinde kendilerine yer bulmakta ve çatışmaların yeni bir ögesi olmaktadır. Yüzyılımızda meydana gelen krizlerin bir çoğu uzun süreli uluslararası çatışmaların içinde çıkmıştır. Örneğin İsrail'in kurulmasından beri Filistin ile İsrail arasında süregelen çatışmalar içinden sayılamayacak kadar uluslararası kriz çıkmıştır. Yani krizler uluslararası çatışmaların içinden ortaya çıkan ancak ondan farklı olaylardır. Dikkat edilmesi gereken şey uluslararası çatışmaların süreçler, krizlerin ise olaylar olduğudur. Konu aşağıdaki şekil 1 incelendiğinde daha açık şekilde anlaşılabilir.

⁶² Richardson, loc. cit.

⁶³ ibid, s.12

⁶⁴ Brecher-Wilkenfeld, op. cit., s.5

Kaynak, Brecher-Wilkenfeld, op. cit., s.5.

Şekil 1 den de anlaşılacağı gibi, savaşlar ile krizler arasında da yakın bir bağlantı vardır. Birçok uluslararası kriz savaş olmayan ortamlardan çıkmakla birlikte bazen savaşı kışkırtan olaylar olmaktadır. Uluslararası krizlerin bazıları ise uluslararası çatışmalar içerisinde savaşa neden olmayan olaylardır. Bazı krizler ise savaş nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı içerisinde Japonya'ya karşı atom bombası kullanılması gibi. Bu tip krizler savaş içi krizler olarak isimlendirilmektedir.

Savaş içi krizler devletlerin savaş içerisindeki davranışlarını etkiledikleri gibi uluslararası politikanın akışında da değişikliklere sebep olabilmektedirler. Sonuç olarak krizler tek başlarına bir savaşı kışkırtabilir, devam ettirebilir yada şiddet kullanmadan sonuçlandırabilirler. Krizin gelişimi içindeki her hangi bir noktada ortaya çıkan savaşlar zarar ve stresle birlikte dağıtıcı ve bozucu etkileşimleri geliştirirler.⁶⁵

2.1.3. Uluslararası Krizlerin Özellikleri

Yukarıda yapılan tanımlamalar ve ortaya konulan bilgiler ışığında hem sistem hem de aktör düzeyindeki uluslararası krizlerin özellikleri şöyle sıralanabilir.

⁶⁵ ibid, s.6

- Uluslararası krizler aktör açısından temel değer ve amaçlara yönelik bir tehdit unsuru içerir. Sistem açısından ise sistemin yapısı ve geleceği açısından tehditler taşırlar.
- Uluslararası krizler sırasında devletlerin karar verme mekanizmaları, sınırlı zaman baskısı altındadırlar.
- Zaman baskısı nedeniyle kriz durumu hakkında yeni istihbarat ve bilgi toplama yöntemleri önem kazanır.
- Uluslararası krizler sırasında kararlar en üst düzey karar vericiler tarafından alınır.
- Uluslararası krizler içinde bir çok risk faktörü vardır. Bu faktörlerden en önemlisi savaş riskidir.
- Krizler uluslararası sistem içerisindeki normal ilişkilerin devamını güçleştirirler.
- Uluslararası krizlerde aktör ve sistem açısından bazen tanımlanamayan dönüm noktaları mevcuttur.
- Uluslararası krizin ortaya çıkması devletlerin karar verme mekanizmalarında bir sürpriz etkisi yapar.
- Uluslararası krizler sırasında karar vericiler üzerinde bir stres ve baskı oluşur.
- Uluslararası krizler, göreceli olarak kabul edilir. Çünkü bazı aktörler açısından kriz durumu olarak kabul edilen olaylar bazıları açısından hiçbir önem arz etmez. Sistem açısından değerlendirildiğinde de her kriz uluslararası sistemi tehdit eder nitelikte değildir.
- Uluslararası krizler aktör veya sistemin iç veya dış çevresindeki değişiklikler nedeniyle ortaya çıkar ve yine bu çevrelerde sürerler.
- Uluslararası krizlerin hepsi acil müdahale gerektirmeyebilir. Bazı krizlerin çözümünde zaman en iyi çözüm yolu olabilir.

2.2. ULUSLARARASI KRİZLERİN SEBEPLERİ

Uluslararası krizlerle ilgilenen bilim adamlarına göre, uluslararası alandaki krizlerin temel nedeni, krizlerin aktörlerin farklı değerlere sahip olmalarıdır. Farklı değerlere sahip olan taraflar olayları ve olguları farklı bakış açılarıyla değerlendirmekte ve tanımlamaktadırlar. Devletlerin diğer devletler hakkındaki

görüşleri, değerlendirmeleri ve basma kalıp ön yargıları sayesinde olaylar krizlere dönüşmektedir.

Uluslararası krizlere neyin neden olduğunu bulmak için uluslararası krizlerin tanımlamalarına bakmak gereklidir. Daha önce yaptığımız tanımlamalarda görülebileceği gibi bir uluslararası krizin olabilmesi için devletin kendi temel değer ve amaçlarına karşı bir tehdit ve sistem açısından da sistemin yapısı ve geleceğine ilişkin bir tehdit algılaması olması gerekmektedir. Burada bir yorum yaparak uluslararası krizlerin nedenleri devletlerin temel değer ve amaçlarına yönelik tehditler ve uluslararası sistemin yapısını ve akışını değiştirme gücüne sahip olan tehditlerdir diyebiliriz. O zaman uluslararası krizlerin nedenlerini anlamak istiyorsak, devletlerin temel değer ve amaçlarının ve bunlara yönelik tehditlerin neler olduğunun açıklanması gerekmektedir.

Uluslararası ilişkilerin en karmaşık ve üzerinde en çok araştırma yapılan konularından biriside devletlerin uluslararası ilişkilerdeki amaçlarıdır. Uluslararası alanda siyasal aktörler sadece dışarıdan gelen davranışlara karşı tepki göstermek yada kendilerini yeni uluslararası durumlara uydurmak biçiminde hareket etmezler. Bunun dışında devletlerin çeşitli uluslararası hedefleri ve amaçları gerçekleştirmek için hareket ederler. Bu hareketler sırasında devletler birbirlerin ulusal hedef ve değerlerine yönelik bazı faaliyetlere girişebilirler. Bunlar uluslararası krizlerin en önemli sebepleridir.

Uluslararası krizlerin bir diğer sebebi de devletlerin uluslararası ilişkilerdeki davranış ve tutumlarının uluslararası sistemin yapısı ve geleceği açısından bir tehdit olarak algılanmasıdır. Bu algılamalar sistemin türüne, yapısına ve işleyişine göre farklılıklar gösterebilir.

2.2.1. Devletlerin Ulusal Çıkarlarına Yönelik Tehditler

Devletlerin uluslararası alanda ulaşmak istedikleri hedefleri anlatmak için genellikle ulusal çıkar kavramı kullanılmaktadır⁶⁶. Ulusal devletlerin ortaya çıkmaya başladığı dönemlerden itibaren, başta Batı Avrupa'dakiler olmak üzere, çeşitli siyasal birimler arasındaki ilişkileri ele alan yazarlarca ulusal çıkar kavramı kullanılmaya

⁶⁶ Mehmet Gönülöbol, *Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, Atıla Kitapevi, Ankara, 1993, s.91.

başlanmıştır. Bu kavram tüm devletlerin dış politikalarını belirleyen, fakat kendisi bir türlü belirlenemeyen esrarengiz bir şey haline dönüşmüştür. Tüm devletler çeşitli davranış ve davranış arzularını bu kavrama dayandırarak haklı göstermeye çalışmışlardır⁶⁷. Böylece her devlet tarafından ulusal çıkarın anlamı yakından tartışılmaya başlanmış ve ulusal çıkarın sınırları ve sonuçları devletlerin karar vericileri tarafından belirlenen oldukça açık bir kavram haline gelmiştir. Ulusal çıkar konusundaki yorumlar devletten devlete değişmiştir. Bu değişim devletlerin güçlerine, hükümet sistemlerine, sosyal yapılarına, diğer devletlerden bağımsızlık derecelerine göre değişmiştir⁶⁸.

Bu konudaki belki de en aydınlatıcı çalışma Donald Nuechterlein in yaptığı çalışmadır. Nuechterlein yaptığı çalışmada yakın geçmişteki uluslararası politika literatüründe ulusal çıkar kavramının ihmal edildiğini belirterek bir kavramsal çerçeve geliştirmiştir. Ulusal çıkar matrisi adını verdiği bu kavramlaştırmada her devletin sahip olabileceği 4 genel ulusal çıkar türünü saptamış ve bunlardan her birinin dört farklı yoğunluk derecesiyle ifade etmiştir⁶⁹.

Tablo 3- Ulusal Çıkar Matrisi,

Çıkar Yoğunluğu	Çıkar Yoğunluğu			
	Var Olma	Hayati Çıkarlar	Önemli Çıkarlar	İkincil Çıkarlar
Temel Çıkarlar				
Anavatanın Savunulması				
Ekonomik Gelişmişlik				
Arzulanan Dünya Düzeni				
Çeşitli Değerlerin Geliştirilmesi				

Kaynak: Sönmezoğlu, op. cit., s.215,

Uluslararası bir krizi incelerken bu tablo oldukça yararlı olmaktadır. Devletlerin birbirlerine yönelik davranışlarını incelerken karşı devletin davranışının hangi temel çıkara zarar verdiği ve bu çıkarın devlet açısından öneminin ne olduğu kolayca anlaşılabilir. Bu tablonun yardımıyla ulusal çıkara bağlı uluslararası kriz sebeplerini şöyle belirleyebiliriz: Anavatanın savunulması ve güvenliğe yönelik

⁶⁷ Sönmezoğlu, op. cit., s.211.

⁶⁸ Joseph Frankel, *The Making of Foreign Policy: An Analysis of Decision-Making*, Oxford University Press, Toronto, 1963, s. 56

⁶⁹ Sönmezoğlu, op. cit., s.215.

tehditler, ekonomik çıkarlara yönelik tehditler, devletin arzu ettiği dünya düzenine yönelik tehditler, devletlerin çeşitli değerlerine yönelik tehditler.

Devletlerin ülkesel doğaları toprak sorunlarının uluslararası krizlerin önemli sebepleri arasına girmesine neden olmuştur. Devletlerin var olması ve güvenliğini koruması tüm devletlerin en temel amacıdır. Bu amaç içinde yer alan devletin varlığını tehdit eden en önemli tehlike devletlerin birbirlerine olan saldırılarıdır. Her ülke, bir başka ülkenin silahlı kuvvetlerinin kendi siyasal sınırlarını aşarak, topraklarına, kara sularına veya hava sahasına girmesi halinde bu durumu bir kriz sebebi saymaktadır⁷⁰.

Toprağa bağlı ülkesel krizler genellikle iki türde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilk sınırların çizilmesiyle ilgilidir. Sınır problemlerinin yaşandığı bölgelerde devletlerarasında çıkan krizler bu temele dayanmaktadır. Bir çok devletin sınırları çizilirken bu tip krizler yaşanmıştır. İkinci tür kriz ise, tartışmalı bölgeler üzerinde ortaya çıkmaktadır. Her iki veya daha fazla taraf tartışmalı bölgenin kendi sınırları içinde yer aldığını savunarak krizlere neden olabilecek faaliyetlere girişmektedirler. Örneğin Güney Doğu Asya'daki Spratly adaları yüzünden sık sık, Çin, Vietnam, Malezya, Brunei, Filipinler ve Tayvan arasında krizler yaşanmaktadır. Kardak Adaları'nın tartışmalı durumu Türkiye ile Yunanistan arasında büyük bir krizin çıkmasına neden olmuş ve iki ülke savaşın eşiğinden dönmüştür. Yine Karabağ bölgesi yüzünden Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan çekişme bu türden bir krizle başlamış ve şu anda bir savaş halini almıştır.

Devletlerarasında krize neden olan ikinci bir neden ise iç işlerine karışma ilkesinin ihlalidir. Teorik olarak devletlerin diğer devletlerin yönetimlerine karışmamaları beklenir. Ancak pratikte eğer bir devlet diğer devlet içerisinde güçlü çıkarlara sahipse, bu ülkenin iç işlerine ve yönetimine müdahalelerde bulunmaya çalışabilmektedir. Bu durumda her hangi bir devlet diğerinin iç işlerine karışmaya çalıştığında devletlerarasında krizler ortaya çıkmaktadır. Örneğin 1968'te SSCB'nin Çekoslovak yönetimini değiştirmeye çalışması yine ABD'nin 1983 ve 1991'de Granada ve Irak yönetimlerini değiştirmeye çalışması sırasında yaşanan krizler bu türdendir⁷¹.

⁷⁰ ibid, s.224

⁷¹ Goldstein, op. cit., s.211

Bunların dışında devletlerin varlığını tehdit eden bir başka neden de terörist faaliyetlerdir. Bu faaliyetler ister mevcut rejimi yıkararak ülkede yeni bir rejim kurmaya yönelmiş olsun, isterse devletin ülkesinin bir kısmını ayırarak yeni bir devlet oluşturmayı amaçlasın devletler tarafından varlıklarına yönelmiş bir tehdit olarak algılanmaktadır. Terörist faaliyetlerin bazıları sadece bir devlet içinde başlayıp sona erebilir. Ancak, bir çoğu ulusal sınırlar dışında örgütlenmekte ve güç almaktadırlar⁷². Bu sebeple devletler arasında terörist grupların faaliyetleri ciddi krizler çıkarabilmektedir. Bir devlet kendisine yönelmiş terörist faaliyetlerin bir ülke tarafından desteklendiği ve himaye edildiğini öğrendiği zaman iki ülke arasındaki krizlerin yolu açılmaktadır. Türkiye-Suriye, Türkiye-İran arasında uzun süre kriz çizgisi üzerinde devam eden ilişkiler buna en güzel örneklerdir.

Güvenliğe yönelik tehditler, daha çok anavatanın savunulması için alınan önlemlere yönelmiş olan tehditler olarak algılanmaktadır. Bu önlemlerin yapısını ve yürütülmesini devletler kendileri belirlemektedirler. Bu nedenle devletler tarafından alınan önlemlerin, devletlerin güvenlik algılamalarıyla çatışması sorunlara neden olmaktadır. Bir devlet için alınan önlem diğer devlet tarafından kendi güvenliğine yönelmiş bir tehdit olarak algılanabilmektedir. Örneğin iki dünya savaşı arasındaki dönemde Ren'in batı yakasının askerden arındırılmış olması Fransa için bir güvenlik kuşağı yaratırken, Almanya açısından bir güvenlik endişesine sebep oluyordu. Almanların burayı silahlandırma istekleri Fransa tarafından güvenlik amacına yönelik bir tehdit olarak algılanıyor ve sık sık krizler çıkıyordu. Devletlerin güvenlik arayışlarının sınırı belli olmadığından, krizler sürekli uluslararası ilişkilerin konusu olmaktadır. Çünkü bir ülke için mutlak güvenlik dünya hakimiyeti olarak algılanmaktadır⁷³. Hitler'in İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleştirmek istediği de budur.

Bunun dışında devletler, hayati çıkar alanı olarak belirledikleri bölgeleri de güvenlik ağları içinde algılayabilmektedirler. Belirledikleri bölgelerde kendilerinden başka bir devletin etkisini artıracak her şey bir güvenlik tehdidi olarak algılanmakta ve krizlere neden olmaktadır. ABD Monroe doktrinini uygularken, Avrupalıların Amerika kıtası içinde girişecekleri her hangi bir emperyalist hareketin ABD

⁷² Charles W. Kegley-Jr. Eugene R. Wittkopf, **World Politics: Trend and Transformation**, St. Martin's Press, New York, 1993, s.462

⁷³ Sönmezoğlu, op. cit., s.227

tarafından kendi güvenliğine yönelmiş bir tehdit olarak algılanacağını ilan etmesi ve soğuk savaş boyunca iki süper gücün kendi denetimlerine bırakılan bölgelerde diğer devletin girişeceği her hangi bir faaliyeti bir savaş sebebi olarak görmesi buna örnek olarak verilebilir.

Ekonomik çıkarlara yönelik tehditler, özellikle günümüzde ekonomik gücün askeri ve siyasi gücün yerini almasıyla oldukça artmıştır. Uluslararası ilişkilerde yaşanan ekonomik rekabetin artması ve gün geçtikçe çetinleşmesi, ekonomik çıkarlara yönelik tehditleri uluslararası krizlerin önemli nedenlerinden birisi haline getirmiştir. Uluslararası piyasalarda mallarını satabilmek için kıyasıya mücadele eden devletler zaman zaman diğer devletlerin ekonomik çıkarlarına aykırı hareket etmekte ve onları zarara uğratmaktadır. Bu tür hareketlerde diğer devletler tarafından ekonomik çıkarlarına karşı bir tehdit unsuru olarak görülmekte ve krizler ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde uluslararası ekonomik krizler, uluslararası ilişkilerdeki yayılmaya en yatkın krizlerdir. Çünkü devletlerarasındaki ekonomik ilişkiler çok fazla artmıştır. Devletlerarasındaki her alış veriş ulusal çıkarlar arasındaki çıkar çatışmalarının bir çözümünü mecbur kılmaktadır. Mal satanlar malarını daha yüksek fiyata satmaya çalışırken mal alanlarda her zaman malları daha ucuza almaya çalışmaktadırlar. Ekonomik krizler günümüzde nadir olarak askeri çatışmalara neden olacak kadar büyümektedirler. Çünkü askeri güç kullanımı ekonomik krizlerin çözümünde gerçekten işe yaramamaktadır. Tam tersine askeri güç kullanımı için harcanacak ekonomik kaynaklar gittikçe daha fazla olmaktadır ve bunlar yeni krizlerin nedenlerini teşkil etmektedir. Nükleer enerji ve nükleer silahlar için gerekli olan maddeler, uçak ve uzay sanayii de kullanılan maddeler gibi stratejik öneme sahip materyallerin ticareti söz konusu olduğunda ekonomik rekabet, devletler tarafından aynı zamanda bir güvenlik çıkarı olarak ta algılanmaktadır⁷⁴.

Arzu edilen dünya düzenine yönelik tehditler her devlet tarafından algılanmayan özel bir tehdit türü olarak kabul edilebilir. Bu tür tehditler genelde belirli siyasi, ekonomik ve askeri güce sahip ve bu güç nedeniyle uluslararası sistem içerisinde etkin durumda olan devletler tarafından hissedilmektedir. Bu tür devletler

⁷⁴ Goldstein, op. cit., s.217-218.

her zaman bütün çıkarlarını maksimize edecek bir dünya düzeni arzusundadırlar. Arzularını gerçekleştirmek için bütün güçlerini kullanırlar. Kurmaya çalıştıkları veya kurdukları dünya düzenini tartışılır hale getirecek veya yıkacak her hangi bir hareket bu devletlerin tehdit algılamalarını harekete geçirmekte ve uluslararası krizlere neden olmaktadır. Örnek olarak, Körfez Krizi sırasında ABD'nin Irak'a müdahalesine kadar giden uluslararası krizin sebeplerinden biriside budur. Hepimiz ABD başkanı Bush'un körfez krizi sonrasında "Yeni Dünya Düzeni" ni ilan edişini hatırlıyoruzdur. Bölgesel açıdan düşünüldüğünde de bölge düzenine yönelik tehditlerde devletler açısından bir sebep olabilmektedir. Napolyon'un Avrupa kıtasında giderek güçlenmesi nedeniyle Avrupa Düzeni'nin bozulduğunu düşünen devletlerin birleşerek Napolyon'a karşı harekete geçmesi buna örnek olarak verilebilir.

Çeşitli değerlerin geliştirilmesi ve sürdürülmesine yönelik tehditler, devletlerin dış politikalarında temel aldıkları değerlere yönelik tehditler olarak algılanabilir. Bu değerler etnik, dini ve ideolojik olabilir. Bazı dinlerin ve ideolojilerin uluslararası alanda zaten var olan anarşiyi arttırdıkları ve bu nedenle de yeni krizlerin doğmasına neden oldukları oldukça fazla savunulan bir görüştür. Bunun yanında , özellikle realist görüşe mensup olan yazarlar ideolojik ve dinsel değerlerin krizlerin esas nedeni olmadığını düşünmektedirler. Onlara göre bunlar devletlerarasında süre gelen güç mücadelesini perdelemek için kullanılan kavramlardır. Sovyetler Birliği ile Çin benzer ideolojik temellere sahip devletler olmalarına karşın soğuk savaş içerisinde aralarında bir çok krizin çıkmış olması bu görüşü doğrular niteliktedir.

Soğuk savaş döneminde ideolojik temellere dayanan krizler oldukça fazla iken günümüzde özellikle etnik ve dini değerler nedeniyle ortaya çıkan krizler daha fazla görülmektedir. Endonezya'da yaşanan dinsel temelli olaylar ve Bosna Herkes, Kosova'da yaşananlar etnik ve dinsel temelli krizlerin önemli bir boyutta olduklarını göz önüne sermektedir.

2.2.2. Uluslararası Sistemin Yapısına ve Geleceğine Yönelik Tehditler

Uluslararası sistem açısından krizlerin en büyük sebebinin sistemin yapısına ve geleceğine yönelik tehditler olduğunu söylemiştik. Bu tehditler Uluslararası sistemin yapısı ve işleyişine göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle eğer

uluslararası krizlerin sistem açısından sebeplerini araştırıyorsak uluslararası sistemlerin yapı ve özellikleri ortaya konmalıdır.

Bilindiği gibi sistem aralarında düzenli ilişkiler bulunan, ortak özelliklere sahip ve birinde meydana gelen bir değişikliğin diğerlerini de etkilediği bağımlı değişkenler dizisi olarak tanımlanmaktadır⁷⁵. James Rosenau ya göre ise uluslararası sistem bir uluslararası bir çevre içerisinde var olduğu kabul edilen ve karşılıklı etkileşim yolu ile birbirleriyle ilişki içerisinde bulunan aktörlerin oluşturduğu bir yapıdır⁷⁶.

Son yüzyıllarda global bir nitelik kazanan uluslararası sistem, çeşitli alt sistemlerden oluşan bir yapı arz etmektedir. Uluslararası sistem içerisinde başlayacak iki tür alt sistem yer almaktadır. Bunlar coğrafi alt sistemler ve fonksiyonel alt sistemlerdir. Bunlardan coğrafi alt sistemler üzerinde daha çok durulmaktadır. Bu düzeyde yapılan incelemelerle uluslararası sistemin temel kurallarının geçerliliğinin yaygınlık derecesi belirlenmekte ve alt sistemlerin kendine özgü doğaları nedeniyle ortaya çıkan ve uluslararası sistemin temel kurallarıyla açıklanamayan özel durumların açıklanmasına yardımcı olmaktadır⁷⁷.

Uluslararası sistem ile ilgili en önemli çalışmalardan birisi Morton Kaplan tarafından yapılmıştır. Kaplan örgütlenme durumları ve sayılarını dikkate alarak altı uluslararası sistem modeli geliştirmiştir. Bunlar güç dengesi sistemi, gevşek iki kutuplu sistem, sıkı iki kutuplu sistem, evrensel sistem , hiyerarşik sistem ve birim veto sistemidir. Kaplan sistemlerin durumunu inceleyip açıklarken bazı değişkenlerden hareket etmiştir. Bu değişkenlerden birisi sistemde dengenin korunması için gerekli davranışları ifade eden temel kurallarıdır. Bu kurallar, sistemdeki devletlerin karakteristik davranışlarını ifade etmektedirler. Sistemin istikrarını yani yapısının korunmasına yönelik temel kurallar ise her sisteme göre değişmektedir. Bu kurallardaki her hangi bir aksama sistemin sonunu getirebilmektedir.

Örneğin güç dengesi sisteminde güç dengesini bozmaya yönelik tehditler şöyle sıralanabilir. Temel aktörlerden birinin ortadan kalkması durumu, sistem içinde başat duruma geçmeye çalışan devlet veya devlet koalisyonları, bir aktörün aşırı derecede

⁷⁵ Arı, op. cit., s.81

⁷⁶ Sönmezoglu, s.524

⁷⁷ ibid, s.525

ezilmesi. İki kutuplu sistemler açısından ise , bloksuz devletlerin bir bloğa yakınlaşması durumu, blokların üye sayının arttırılmasına yönelik çalışmalar, bir bloğun aleyhine olan evrensel aktör faaliyetleri sistem yapısına yönelmiş tehditler olarak algılanabilmektedir⁷⁸.

2.2.2.1. Uluslararası Kriz – Uluslararası Sistem İlişkisi

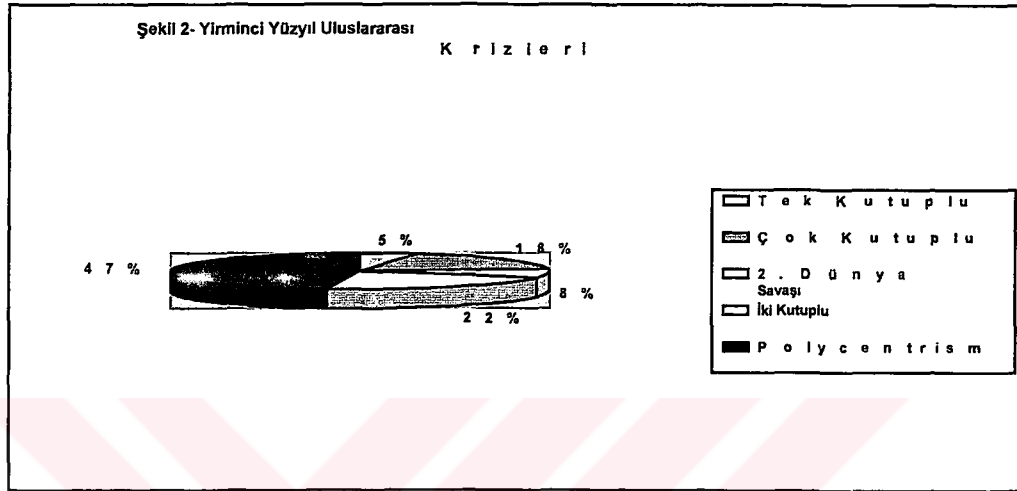
Tüm uluslararası sistemler kendi içinde mevcut olan bazı yapılara karşı oluşan tehditler nedeniyle tehlike altındır. Bu tehlikeler çoğunlukla uluslararası krizlere neden olabilmektedir. Örneğin Morgenthau'nun ortaya attığı altı uluslararası sistem mekanizmasından biri olan “Güç Dengesi Mekanizması” açısından Uluslararası Hukuk ve Evrensel Örgüte yönelmiş olan tehdit (bunlar güç dengesini bozacak şekilde bir devletin güçlenmesi, uluslararası hukuk kurallarının alenen çiğnenmesi ve evrensel örgüt içerisinde kabul edilmiş olan kural ve kaidelere aykırı hareket edilmesi olabilir) uluslararası kriz sebepleri olarak sayılabilir.

Genel olarak uluslararası sistemdeki çatışmaların büyük bir kısmı sistemde meydana gelen ani ve hızlı değişiklikler tarafından ateşlenmektedir. Uluslararası sistemde o güne kadar etkin olan mekanizmaların devletlerarasındaki ilişkileri düzenleyemez duruma gelmesi bir yerde krizleri doğurmakta ve bu durum sistemin yıkılmasıyla bazen daha da hızlanmaktadır. Bu tür uluslararası krizlerin yaşandığının tarihte bir çok örneği bulunmaktadır. Örneğin. I ve II. Dünya Savaşları, bu savaşlar öncesinde meydana gelen ani değişiklikler sonucunda Avrupa'daki güç dengesi sisteminin yıkılması ve etkinliğini kaybetmesiyle beraber ortaya çıkmıştır⁷⁹.

Bazıları tarafından uluslararası sistemin kendisi de krizlerin bir sebebi olarak gösterilmektedir. Uluslararası sistem içerisinde üyeler üzerinde şiddet kullanma tekeline sahip bir merkezi otoritenin bulunmaması uluslararası krizleri körüklemektedir. Çünkü uluslararası sistem içerisinde paylaşılması gereken değer bir üst otorite tarafından dağıtılmadığından her devlet mümkün olduğunca fazla olarak sistemin imkanlarından faydalanmaya çalışmakta ve sonuçta krizler ortaya çıkmaktadır. David Easton'ın ifadesiyle “değerlerin otoriter dağılımını gerçekleştirecek bir otoritenin” bulunmaması uluslararası krizlerin sistem yapısından

⁷⁸ Morton A. Kaplan, Variants on Six Models of the International System, *International Politics and Foreign Policy: a reader in research and teory*, James N. Rosenau (ed.) , The Free Press, 1969, s. 291-303.

kaynaklanan sebeplerinden en önemlisidir⁸⁰. Bu otorite kısmen bazı uluslararası sistem tipleri içerisinde oluşturulmaya çalışılmıştır. Örneğin iki kutuplu sistemde blok liderleri blok üyeleri arasında böyle bir vazife üstlenmişlerdir. Ancak farklı blok üyeleri arasında değer dağılımını gerçekleştirecek bir otorite bulunmamıştır. Bu açık günümüzde Birleşmiş Milletler ve uluslararası hukuk kurallarıyla doldurulmaya çalışılmaktadır. Kosova krizinde yapılan müdahale buna örnek gösterilebilir.

Kaynak, Brecher-Wilkenfeld, A Study of Crisis, s.81

Uluslararası sistemin yapısından hareket edenlere göre bazı sistem yapıları krizlere daha yatkınken bazıları daha az yatkındır. Örneğin Kenneth Waltz'a göre iki kutuplu sistem çok kutuplu sisteme göre çatışmalara daha az yatkındır. Brecher ise çalışmalarını sırasında 20 yüzyıldaki uluslararası krizleri sistem türleri içinde ki sayılara oranlayarak bazı sonuçlar elde etmiştir. Temel aldığı sistem türleri, iki kutuplu sistem, çok kutuplu sistem, ikinci dünya savaşı sırası, tek kutuplu sistem ve 1963'ten 1989'a kadar sürdüğünü söylediği polycentric yada gevşek iki kutuplu sistemdir.

Brecher'in dışında Ricahd Rosecrance, J. David Singer, Melvin Small ve Michael Haaas gibi yazarlar, uluslararası sistemdeki güç dağılımı ve uluslararası şiddete başvurma arasındaki ilişki üzerinde durmaktadırlar. Rosecrance, göre uluslararası sistemler aralarında istikrarlı ve istikrarsız sistemler olarak gruplandırılmalıdır. Rosecrance, tek kutuplu sistemi istikrarlı olarak nitelerken, çok

⁷⁹ Arı, op. cit., s.105

⁸⁰ Sönmezoğlu, op. cit., s.522

kutuplu sistemin de iki kutuplu sistemden daha istikrarlı bir sistem olduğunu belirtmektedir. Rosecrance göre uluslararası krizlere yol açan istikrarsızlık unsurlarının başında ideolojiler ve ideolojik çatışmalar geliyor. İstikrar unsuru olarak gördüğü, ittifak sistemleri ve uluslararası örgütlerin sistem içerisinde düzenleyici olarak krizlerin çıkışını engellediğini düşünüyor.

Singer ve Small ise uluslararası ittifak oluşumlarının askeri çatışmaların önlenmesinde yapıcı bir etkisi olduğunu ve tarihsel deneyimlerin ittifakların etkin olduğu dönemlerde çatışmaların azaldığını ortaya koyduğunu düşünmektedirler. Michael Haas ise tek kutuplu sistemin daha istikrarlı olduğunu belirterek, bu tür sistemlerin iki kutuplu sistemlerle karşılaştırıldığında savaş çıkma olasılığının düşük olduğunu çünkü bu tür sistemlerde üye ülkelerin savaş türü eğilimleri sistem dışına taşıdığı öne sürülmektedir⁸¹.

2.2.2.2. Uluslararası İlişkilerde İstikrarı Tehdit Eden Bazı Unsurlar

Günümüz uluslararası sistemi açısından da bazı unsurlar sistemde istikrarı tehdit etmektedir. İlk olarak siyasi ve askeri gücün yerini gittikçe ekonomik gücün almasıyla daha önceden göz ardı edilen ülkeler arası gelişmişlik farkı gittikçe önem kazanmaya başlamıştır. Ekonomik rekabet Kuzeyin gelişmiş devletleri ile güneyin az gelişmiş devletleri arasında bir uçurum yaratmış ve bu uçurum günümüz sisteminde gittikçe derinleşmektedir. Bu durum çoğunluğu Asya, Afrika ve Latin Amerika'da bulunan az gelişmiş güney ülkeleri ile kuzeyin zengin ülkeleri arasındaki gerilimin artmasına yol açmaktadır ki bu genellikle bu ülkelerde kuzey ülkelere karşı siyasi ve dini hareketlerin kitlelerde kısa zamanda destek bularak yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Bu ise uluslararası sistemin üyeleri arasında olması gereken karşılıklı güven kurumunu yıpratmakta ve yer yer krizlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır⁸².

Ayrıca üçüncü dünya ülkelerindeki sosyo-ekonomik dengesizlikler ve gelir dağılımındaki eşitsizler uluslararası krize dönüşmeye meyilli iç çatışmalara da yol açmaktadır. İç çatışmaların dış çatışmaya dönüşmesi hem siyasi liderlerin bunu bir dış çatışmaya dönüştürmede çıkarları olup olmamasına hem de iç çatışmanın dini,

⁸¹ Arı, op. cit., s.365-366

⁸²ibid, s.115

etnik ve ekonomik nedenlerden kaynaklanıp kaynaklanmadığına ve diğer devletlerin karışmasına uygun olup olmadığına bağlıdır⁸³.

Ekonomi ile bağlantılı olarak istikrarı tehdit eden bir şey de hızlı nüfus artışıdır. Günümüzde güney ülkelerindeki nüfus artışı dünya kaynaklarının zaten dengesiz olan dağılımında yeni sorunların yaşanmasına neden olacak gibi görünmektedir.

Blokların yıkılmasıyla birlikte devletlerin uluslararası arenada daha rahat hareket etme imkanı bulmaları ve daha önceleri sadece ABD ve SSCB'nin tekelinde bulunan askeri, siyasi ve ekonomik güce ortak olmaya başlamaları ve bu şekilde bölgesel güçlerin ortaya çıkmasıyla devletlerarasındaki ulusal çikara bağlı çatışma ve krizler daha çok görülmeye başlamıştır. Blokların yıkılmasının bir diğer etkisi de, iki kutuplu sistem içerisindeki çok uluslu veya çok kültürlü devletler içinde yıllarca barış içinde yaşamış olan insanların etnik ve dini kimliklerinin daha çok ön plana çıkmaya başlamasıdır. Bu değerlerin önünü kesebilecek blok liderleri ve yapıları olmadığı için bir çok devletin siyasi, toplumsal ve ekonomik yapıları değişikliğe uğramaya başlamıştır. Örneğin Yugoslavya da aşırı milliyetçilik, Almanya da yabancı düşmanlığı ve Hindistan da Hindu kökten dinciliği uluslararası sistem içerisinde bir çok krizin çıkmasına neden olmuştur.

Diğer bir dikkat çekici kriz sebebi de, devletlerarasında uzun bir zaman dilimi içerisinde sürmüş veya süregelen çatışmalardır. Brecher, uzatılmış çatışmalar olarak isimlendirdiği bu ilişkiler dizisinin krizlerin hem çıkmasında hem de hızla savaflara dönüşmesinde önemli bir yeri olduğunu düşünmektedir. Yunanistan ile Türkiye arasında 1920lerde, Hindistan ile Pakistan arasında 1947'de, Ekvator ve Peru arasında 1935'te başlayıp hala süren kötü ilişkiler dizisi buna örnek olarak verilmektedir. Uzun süreden beri devam eden bu anlaşmazlıklar krizlerin boyutlarında da bazı farklılıklar meydana getirmektedir. Bu farklılıklar, krizin ateşleyicisinin tipi, krizin çözülmesinde uygulanan şiddet, büyük güç ve uluslararası örgütlerin kriz sürecine müdahaleleri ve krizin sonuçları bağlamında ortaya çıkmaktadır.

Brecher'a göre uzun süreden beri anlaşmazlık içerisinde olan taraflar arasında bir güvensizlik ortamı vardır. Geçmişte yaşanan deneyimler nedeniyle taraflar

⁸³ ibid., s.361

arasında şiddetinin tekrar ortaya çıkma beklentisi de mevcuttur. Daha öncede tehdit altına girmiş olan değerler bu tip krizlerde krizin başlangıcının şiddet ile başlayacağı beklentisini taraflar arasında kuvvetlendirmektedir. Taraflar arasında genelde ideolojiye, medeniyete yada inanç sistemine dayalı olarak sürüp gelen uzun süreli anlaşmazlıklar içindeki krizlerde taraflar temel değerlerini çok daha fazla tehdit içinde hissetmektedirler. Farklı bir çıkar için bir kriz çıksa bile taraflar bunu temel amaç ve değerlerine yönelmiş olarak hissetmektedirler. Taraflardan birisi uzun süreli bu anlaşmazlık döneminde bir krizden başarısızlık ile çıkmışsa yeni meydana gelen kriz içerisinde kendi amaçlarında çok daha ısrarcı olabilmektedir. Bu nedenle de krizlerin çözümünde kullanılan tekniklerde şiddet daha ön plana çıkmaktadır. Bu tip krizlerde büyük güçlerin olaylara müdahalesi askeri olmaktan çok politik nitelikte olmaktadır. Ancak bazı uzun süreli krizlerde büyük güçler mevcut uluslararası sistemi içerisindeki yapı ve işleyişi bozma ihtimali söz konusu olduğunda askeri önlemlere de başvurabilmektedirler. Bosna ve Kosova krizinde bu tip bir müdahale söz konusu olmuştur. Yine aynı sebeplerle uluslararası örgütlerde krizlerin çözümünde etkin bir rol üstlenmektedirler⁸⁴.

2.3. ULUSLARARASI KRİZLER VE ÇEVRESEL ETMENLER

Uluslararası krizlerde her kriz gibi bazı çevresel etmenlerden etkilenmektedir. Bu etmenler genellikle iç çevresel ve dış çevresel olmak üzere iki grupta incelenmektedir.

2.3.1. İç Çevresel Etmenler

Bir devletin iç çevresi, devlet ve hükümetinin niteliği, iç politikası, baskı grupları, kamuoyu ve coğrafi özelliklerinden oluşmaktadır. Devletlerin uluslararası ilişkilerinin yürütülmesi ve dış politikalarının yönetilmesi iç çevreyi oluşturan bu öğelerden etkilenirler. Doğal olarak uluslararası krizler sırasında da bu öğelerin bazı etkileri oluşmaktadır.

İç çevre etmenleri doğrudan kriz sebepleri olarak değerlendirilebilir mi? Mevcut bir kriz ortamında iç çevre etmenleri krizlerin akışında ve karar verme üzerinde nasıl etkili olur? Bu iki soruya cevap aramak uluslararası krizlerle, iç çevre ilişkisini incelerken büyük fayda sağlamaktadır. Aşağıdaki alt başlıklarda çeşitli iç

⁸⁴ Brecher-Wilkenfeld, op. cit., s.158-159

çevre etmenleri ile uluslararası krizler arasındaki ilişki bu iki soru temel alınarak incelenmiştir.

2.3.1.1. Uluslararası Krizler ve Devletlerin Sosyo-Politik Yapısı

Devletlerin uluslararası ilişkilerdeki davranışlarının temelini oluşturan önemli bir iç etken de devletlerin sosyo-politik yapılarıdır. Devletlerarasındaki sosyo-politik farklılıklar, dış politikaya ilişkin yapı ve süreçlerde bazı farklılıkların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durumda, bir uluslararası krizin tarafları olan devletlerin, çoğu zaman sorunun ne olduğu ve nasıl halledileceğini ortaklaşa belirlemelerinde ciddi engellerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra bu taraflardan birisi veya birkaçı kendi sosyo-politik yapı ve süreçlerinin genel geçerliğini, yani diğer birimlerde temel oluşturması gerektiğini iddia etmeye başlarsa yeni krizlerinde ortaya çıkması muhtemel olmaktadır. Soğuk savaş müddetince ABD ve SSCB'nin liderlik ettiği bloklar arasında yaşanan bir çok kriz, bunların kendi siyasal rejimlerini ve bu rejimlerdeki sosyo-politik yapı ve süreçlerinin evrenselliğini öne sürerek diğerinin rejimini etkileyecek faaliyetlere girişmesinden ortaya çıkmıştır⁸⁵.

Sosyo-politik yapının içerisinde önemli bir yeri olan rejim yapısının türü kanıtlanabilir bir biçimde önemli kararların alınmasını etkilemektedir. Geleneksel olarak devlet rejimleri otoriter ve demokratik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Her iki tür de içlerinde, farklı bilim adamları tarafından, bazı alt türlere ayrılmakta ve farklı tanımlar yapılmaktadır⁸⁶.

Demokratik rejimler, genelde yöneticilerin halk tarafından seçildiği, sorumluluğunda halka olduğu ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin ön plana çıkarıldığı, parlamenter rejimler olarak tanımlanmaktadır. Otoriter devletler ise, yönetimin küçük grupların hatta tek bir bireyin elinde olduğu ve yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarının bu grup yada bireyin elinde toplandığı devletlerdir.

Uluslararası krizler açısından düşünüldüğünde, genel olarak uluslararası ilişkilerde demokrasilerin, totaliter yada otoriter sistemlere göre daha barışçı oldukları kanısı yaygındır. Bu kanıyı paylaşanlara göre, kararların, iç ve dış özne

⁸⁵ Sönmezoglu, op. cit., s.480

⁸⁶ Kegley-Wittkopf, op. cit., s.64

koşulların ışığı altında gerekli çözümlenmeleri yapmadan, sadece bir veya birkaç önder tarafından alındığı otoriter siyasal sistemlerde, riski yüksek olan kararların alınması, ya da devletlerin uluslararası amaçları, rolleri, yönelimleri ve eylemlerinde ani değişiklikler yapılması olasılığı çok fazladır. Bu tip rejimler zaten zayıf temeller üzerinde durduklarından , kendi durumlarını pekiştirmek için uluslararası krizlere neden olabilecek faaliyetlere sık sık girişebilmektedirler. Demokratik rejimler ise çoğu kez liberal geleneklere sahip oldukları gibi, bu rejimlerde politika yapıcılarının dış serüvenlere girişmelerini iç kamuoyunun frenleme olasılığı da yüksektir⁸⁷.

Ancak tarihsel olarak olayların incelenmesinden aslında demokratik devletlerinde otoriter devletlerden daha az krize yatkın olmadıkları anlaşılmaktadır. Bunun en önemli sebebi devletlerarasında süre gelen çıkar mücadelesidir. Örneğin Endonezya'da otoriter rejiminin yerini daha şıklen demokratik bir rejimin alması bu devletin ne içindeki nede dışındaki krizleri sona erdirmemiş veya azaltmamıştır. Bu sebeple krizlerle demokrasiler arasında bir ilişkidir söz ederken, demokrasilerin de otoriter rejimler gibi tarih içerisinde bir çok krize taraf olduğunu kabul etmek gereklidir. Demokrasilerin bu konudaki tek ayrıcalığı, diğer demokrasilere karşı savaşmamış olmalarıdır. Demokratik barış olarak isimlendirilen şey budur⁸⁸.

Bunun dışında devletlerin sosya-politik yapılarında yaşanan istikrarsızlıklar ister demokratik olsun, ister otoriter olsun devletlerin krizlere yatkınlığını etkilediği de savunulmaktadır. İç yapıları istikrarsızlık içinde olan ve kargaşa ile mücadele etmek zorunda olan devletler, diğer devletlere ve uluslararası sisteme karşı daha düşmanca faaliyetlere girdikleri Holsti ve Coplin gibi yazarlar tarafından savunulmaktadır⁸⁹.

Sosyal yada politik istikrarı sağlamak amacıyla olan yöneticiler, devlet içinde güç ve prestijlerini artırmak ve ulusal birliği sağlayabilmek için uluslararası krizlere neden olabilecek serüvenlere girişebilmektedirler. Özellikle yeni bağımsızlığını sağlamış olan devlerde, yöneticiler etnik, dini yada ideolojik nedenler yüzünde içerde meydana gelen çatışmaları önleyebilmek ve dikkatleri dışarıya çekmek için ya

⁸⁷ Gönlübol, op. cit., s.213-214.

⁸⁸ Goldstein, op. cit., s.189-194. ;Brecher-Wilkenfeld, op. cit., s.139.

⁸⁹ Sönmezoğlu, op. cit., s.506.

komşu devletlerle, yada öteki devletlerle aralarında krizlere neden olacak faaliyetlerde bulunmaktadır⁹⁰.

Rosecrance 1740-1960 yılları arasındaki Avrupa diplomasisi tarihi ile ilgili yaptığı bir çalışmada, bu dönemde ortaya çıkan kriz ve savaşların bir bölümünün, doğrudan ülkelerin iç siyasal yapılarındaki kriz ve çatışmalarla, bu ülkelerdeki yönetimlerin iktidarlarını sağlamlaştırma arzuları ile ilişkisini kurmakla birlikte bazı dönemlerde benzer bir ilişkinin kurulmasının mümkün olmadığını düşünmektedir⁹¹.

2.3.1.2. Uluslararası Krizler ve Kamuoyu

Sosyal ve siyasal sistemi ne olursa olsun, hemen her toplumda yönetenler ile yönetilenler arasında az yada çok bir temas noktası vardır. En demokratik toplumlardan en totaliter toplumlara kadar her sistemde karar ve yönetimle görevli siyasal kurum, yönetilenlerin uygulanan politika ve yönetim biçimi hakkında ne düşündüklerini bilmek ister. Diğer bir deyişle, siyasal iktidarı elinde bulunduran grup ile bu grubun yönettiği kişiler arasında her zaman ve her yerde (ancak toplumlar arasında derece farkı olabilir) karşılıklı bir ilişki ve etkileşme vardır. Kamuoyu, bu ilişki ve etkileşme sürecinde değme noktalarından birisidir⁹².

2.3.1.2.1. Kamuoyu

Bireyin toplum içindeki davranışları, genel olarak bireylerin bazı konulara olan tavırlarını temel alır. Bu tavırlar yaşa, eğitim düzeyine, dine, ülkeye, devlete, şehre, aileye, geleneklere, sosyal sınıfa veya irksal kökene dayanmaktadır.. Benzer bireysel tavırlar ise toplumda kamuoyu dediğimiz kavramı oluşturmaktadır.

Ortaya çıkan bir konuda insanlar kendilerini bu konunun karşısında, yanın da bulurlar. Yada tamamen tarafsız kalırlar. Birçok insan, bu tarafsız tarafta kalmaktadır. Halkla ilişkiler, pozitif tavırları güçlendirmeye ve negatif tavırları azaltmaya çalışırken bilgi üreterek tarafsız olanları pozitif tarafa çekmeye çalışır. Bu son kısımda kalanlar çoğu zaman sessiz çoğunluk olarak isimlendirilirler. Politikada ise bunlara sallantıda olan oylar denmektedir.

⁹⁰ Gönlübol, op. cit., s.213.

⁹¹ Sönmezoğlu, loc. cit.

⁹² Duygu Sezer, **Kamuoyu ve Dış Politika**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1972, s.1.

Bu anlamda kamuoyu, dış politika açısından, bu konuyla ilgilenen bireylerin, bu bireylerin oluşturdukları grupların kanaatleri olarak ifade edilebilmektedir. Dış politika- kamuoyu ilişkisinin analizine yönelik çalışmalarda genellikle, kamuoyunun dış politikaya ilişkin çeşitli tercihler üzerinde etkide bulunabildiği veya bulunabileceği genel varsayımından hareket edilmekte, bununla beraber bazı çalışmalarda zaman zaman bu varsayımın da sorguya çekildiği görülmektedir⁹³.

Dış politika-kamuoyu ilişkisi açıklanırken genellikle bireylerin ve grupların konuya olan ilgisizliği ve bilgisizliğinden hareket edilmektedir. Birey ve gruplar, dış politikaya ilişkin sorunlarla çoğu zaman doğrudan doğruya etkilenmediklerinden bu konulara ilgisiz kalmaktadırlar.

Dış politikaya ilişkin kamuoyu açısından dikkat çeken nokta ise, kriz durumlarında dış politikaya ilişkin ilgilenme ve bilgilenme derecelerinde yaşanan artıştır. Bu artışla birlikte kamuoyu içinde yaşanan çatışma sürecinin artan oranda işbirliğine doğru yönelmektedir. Fakat bu türden durumlarda hükümetler, genellikle, kamuoyunun etkilerine normal dönemlerde olduklarından daha az açık olmaktadır. Daha önceden mevcut olan bir anlaşmazlığın birden kritik bir hal alması veya taraflar arasında aniden ciddi bir çatışma ihtimalinin ortaya çıkması olarak beliriveren kriz durumlarında, gerekli olan sürat, gizlilik gibi faktörler dolayısıyla kararlar çok az sayıda üst düzey karar alıcılar tarafından alınmakta, çoğu zaman , değil kamuoyu, yasama organ üyeleri veya konuyla ilgili alt düzey yöneticilerin kanaatleri bile devre dışı kalmaktadır. Zaten olayların çok süratli bir biçimde geliştiği bir kriz durumunda, konuya ilişkin kamuoyunun hemen belirgin bir biçimde oluşması mümkün de olmamaktadır⁹⁴.

Kamuoyu, kriz dönemlerinde, karar alma sürecini direkt olarak etkilememekle beraber kararların alınmasından sonra ortaya çıkan ortamda, kamuoyu oluşturan bireyler, çıkar grupları, siyasal partiler ve basının alınan kararlardan etkilenme derecesine göre devletler üzerinde bir baskı yada destek ögesi olarak ortaya çıkmaktadır. Krizlerin ortaya çıkması açısından değerlendirildiğinde ise, özellikle ekonomik krizlerde kamuoyunun oluşturanların çıkarları bir krizin çıkmasını gerektiriyorsa , kamuoyu devletlerin kriz ortaya çıkaracak davranışlarda bulunmasını

⁹³ Sönmezoğlu, op. cit., s.488.

⁹⁴ ibid., s.489.

teşvik edebilmektedir. Genel olarak dış politika konusunda kabul edilen kamuoyu odakları şunlardır.

2.3.1.2.2. Hükümet

Bütün hükümetler, oluşturmuş oldukları kararları uygulamada bir araç olarak kamuoyundan yararlanmayı, onu istedikleri doğrultuda yönlendirmeyi arzu ederler, Çünkü hükümetlerin uygulamaya çalıştıkları dış politikaların gerçekleştirilebilmesi için ne tür araçlar kullanılırsa kullanılsın bu araçların gereksinim duydukları kaynakların harekete geçirilebilmesi ve onlardan etkin bir biçimde yararlanılabilmesi, ancak kamuoyunun, kamuoyunun oluşturan çeşitli odakların desteğinin sağlanması ile mümkün olmaktadır⁹⁵.

Kriz durumlarında, amaca ulaşabilmek için bu kaynakların harekete geçirilmesi gereği artmakta ve hükümetler kamuoyuna daha çok ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle de hükümetler, kamuoyu odaklarını kendi taraflarında harekete geçirecek her türlü faaliyete girişmektedirler.

2.3.1.2.3. Siyasal Partiler

Bir ülkenin kamuoyunun yaratılmasında rol oynayan odaklarından biriside siyasal partilerdir. Devletlerin vazgeçilmez öğelerinden olan siyasal partiler, dış politikaya ilişkin kamuoyunun oluşmasında, özellikle toplumda yankı bulabilen çeşitli seçeneklerin ortaya konabilmesi açısından büyük önem taşırlar. Partiler , toplumdaki birey yada grupların, dış politikaya ilişkin olarak büyük çeşitlilikler gösteren duyu ve düşüncelerin ortak paydalarını oluşturmakta önem kazanmaktadır. Partilerin dış politikaya ilişkin kamuoyu oluşturmadaki yöntemleri aynı partinin iktidar yada muhalefette yer almasına göre de değişmektedir.

Kriz durumlarında iktidar partileri hükümete paralele olarak hükümet kararlarına olan desteği artırmaya çalışırken muhalefet partileri de kriz durumunda hükümetin başarısızlığının kendilerini iktidara taşıyacağı düşüncesinden hareketle tersine bir tutum takınabilmektedirler. Ancak, dış politikada ortaya çıkan kriz partiler üstü olan devletlerin hayati çıkar ve amaçlarını tehdit ediyorsa, bu partiler de hükümeti destekler biçimde kamuoyu oluşturmaya gitmek zorunda kalmaktadırlar.

⁹⁵ ibid, s.493

Çünkü aksi bir durumda bu partiler kamuoyunun baskı ve tehditlerine maruz kalabilmektedirler.

2.3.1.2.4. Basın ve Diğer İletişim Odakları

Dış politikaya ilişkin kamuoyu oluşturma odaklarından biriside basın ve diğer iletişim odaklarıdır. Çeşitli kitle iletişim araçlarının bir kamuoyu yaratıcısı olabilmeleri için ülkenin sosyo politik yapısı, siyasal sistemin, bu araçları bir başka kamuoyu yaratıcı konumunda bulunan hükümetin doğrudan veya dolaylı denetimine tabi kılma derecesi arasında yakın bir ilişki mevcuttur.

Başta basın olmak üzere kitle iletişim araçlarını, dış politika açısından ülkeler arasındaki ilişkilerde üstlendiği roller faaliyetlere göre değişmektedir. Çoğu ülkede hükümetler kamuoyunu aydınlatma aracı olarak kullanmaktadırlar. Ayrıca bir ülke hükümetinin çeşitli politika konularına ilişkin bilgi, haber ve yorumlarını bir başka ülke halkına iletmesi, bunları bir propaganda aracı olarak kullanması açısından iletişim araçları büyük önem taşımaktadır. Özellikle kitlesel desteğe ihtiyaç duyulan kriz durumlarında kamuoyunun duyuş ve düşünüş biçimini saptaya bilmek açısından basın ve diğer iletişim odakları büyük önem kazanmaktadır. Çünkü, kamuoyu açısından basın hem bir kanaat yaratıcısı hem de bir kanaat ileticisidir. Oluşturulan ve iletilen kanaatlerin hedefi kamuoyunu oluşturanlar ve devleti yöneten hükümet olmaktadır⁹⁶.

2.3.1.2.5. Çıkar Grupları

Bir çıkar grubunu, bazı olayların gelişim sonucunda ortak veya paralel kazançlar uman ve bu nedenle bazı benzer davranışlar içerisinde bulunan bireyler topluluğu olarak tanımlayabiliriz. . bu gruplar bir anlamda, bireyler ile dış politika konusunda kararlar oluşturan ve uygulanan hükümet arasındaki iletişimi sağlayan bir aracı, bir kanaat ileticisi konumundadırlar. Bu grupların liderlikleri de, çıkar grubunu oluşturan bireylerin ortak veya paralel kazançlarını formüle eden, böylece çıkar grubunu oluşturan bireyleri, bu ortak veya paralel kazançları elde etmeye yönelik

⁹⁶ ibid, s.495-496

olarak harekete geçirerek bir baskı grubuna dönüştüren bir kamuoyu yaratıcısı durumundadırlar.

Kriz durumlarında bu çıkar gruplarının çıkarları devletlerin çıkarları ile çatıştıklarında genelde göz ardı edilmektedir. Ancak krizi oluşturan veya tetikleyen olayların temelinde bu çıkar grupların amaçları ve istekleri bulunabilmektedir. Örneğin , ABD tarafından Sudana yapılan hava saldırısında ilaç fabrikalarının vurulması buna örnek gösterilebilir. Afrika da yer edinmek isteyen ABD'li ilaç şirketlerinin askeri hedeflerin yanında ABD hükümetine Sudandaki birkaç ilaç fabrikasının da vurulması için baskı yaptığı iddiası uzun süre gündemi meşgul etmiştir.

2.3.1.3. Uluslararası Krizler ve Coğrafya İlişkisi

Coğrafi faktörler uluslararası krizlerin araştırılmasında uzun süreden beri kullanılmaktadır. İnsanların çeşitli topluluklar olarak örgütlenerek aralarında bir sınır çizdikleri zamanlardan beri bu topluluklar arasında krize neden olacak etkileşimler var olagelmıştır.

O günden günümüze coğrafya ile kriz arasındaki ilişki 3 ana yaklaşım çerçevesinde incelenmektedir. Bunlar, coğrafyanın krizleri kolaylaştırıcı bir sebep olması, coğrafyanın krizlerin temelini oluşturan bir sebep olması ve coğrafyanın krizlerin direkt sebebi olması. Bu yaklaşımlara göre devletlerin uluslararası ilişkilerdeki hareketleri bir çevresel üçleme arasındaki karşılıklı etkileşimden ortaya çıkmaktadır. Bunlar devlet, devletin çevresi ve devlet-çevre ilişkisi. Devletler coğrafi çevreleriyle karşılaştıklarında kararlı değillerdir çünkü çevre liderlerin karar süreçlerini hem kolaylaştırır hem de zorlaştırır. Coğrafya, iki devlet arasındaki kriz veya savaşları artıran veya engelleyen birkaç çevresel etmeden birisidir. Coğrafya, konum, büyüklük, iklim, nüfus dağılımı ve doğal kaynaklar üzerindeki etkileriyle krizlerin ortaya çıkmasında ve devletlerin krizlerdeki kararlarına etki edebilmektedir⁹⁷.

Bu manada coğrafya, krizler açısından hem fırsatları hem de zorlukları beraberinde getiren bir etkiye sahiptir. Bu konuda bir çok varsayım yapılmış ve yapılmaktadır örneğin, birden fazla devletle sınırı olan devletler krizlere daha açık

⁹⁷Brecher-Wilkenfeld, op. cit., s.96.

olmaktadır. Yine aynı şekilde coğrafi olarak birbirine yakın olan devletlerarasında daha çok etkileşim olmaktadır. Coğrafya ile kriz arasındaki ilişki teknolojinin yaygınlaşmasıyla başka boyutlarda kazanmıştır. Örneğin teknoloji sayesinde coğrafya üzerinde meydana getirilen değişiklikler çoğu zaman krizlere neden olmuştur. Süveyş ve Panama kanalının deniz trafiğine açılması bu türden bir olaydır. Süveyş kanalının açılmasından sonra İngiltere, Hindistan sömürmesine ulaşımı sağlayacak bu kanalı denetimi altında bulundurmayı hayati çıkarları ile ilişkili olarak görmüş ve burada denetimi ele geçirmek için Osmanlı Devletiyle arasından suni krizler çıkarmış ve 1882 yılında doğrudan burayı ele geçirmiştir.

Coğrafi çevre üzerinde bazı gelişmelerin dolaylı etkilerde bulunması, doğrudan coğrafi çevre üzerinde değişiklikler meydana getirmeden, coğrafi konum, mesafe iklim gibi coğrafi öğelerin insanlara, toplumlara ilişkin nispi önemlerini değiştirerek bu öğelere yeni anlamlar katmaktadır. Kriz durumunda karar vericinin göze alacağı savaş riski ile coğrafi mesafe arasındaki ilişki buna örnek verilebilir. 1950'lerin başlarında ABD, Sovyetler Birliği'ni çevreleyen müttefiklerinin sahip oldukları coğrafi konumun yardımıyla bu ülkeyi nükleer menzili içerisine alırken, ABD'nin coğrafi konumu SSCB 'nin aynı imkanı elde etmesini oldukça güçleştirmekteydi. Bu nedenle SSCB olası bir krizde topraklarının nükleer silahların tehdidinde olduğunu bilerek hareket etmek zorundaydı. 1950'lerin sonlarında uzun menzilli füzelerin ortaya çıkmasıyla, ABD ile SSCB arasındaki denge kuruldu. SSCB tarafından Küba'ya yerleştirilmeye çalışılan nükleer füzeler ABD'nin sahip olduğu coğrafi üstünlüğü yok edecek bir etkiye sahip olduğundan ABD ile SSCB arasında büyük bir kriz çıkması burada güzel bir örnek teşkil edebilir.

2.3.2. Dış Çevre Etmenleri

Uluslararası krizler üzerinde büyük etkisi olan bir etmende dış çevreden kaynaklanan olay ve olgulardır. Dış çevre etmenleri içerisinde uluslararası sistem, ittifaklar ve uluslararası örgütler yer almaktadır. Uluslararası sistemle kriz arasındaki ilişki daha önce açıklandığından burada sadece uluslararası örgütler ve ittifaklara yer verilecektir.

2.3.2.1. İttifaklar

İttifak sistemleri, devletlerin aralarında askeri güçlerini kullanma yada kullanmama yoluyla üyelerinin güvenliği için oluşturdukları resmi birlikteliklerdir⁹⁸. Devletler dış politikalarını sürdürmekte ittifak oluşturma stratejisinden günümüzde oldukça geniş bir biçimde yararlanmaktadırlar.

Devletleri, başka devletlerle ittifak oluşturmaya iten nedenlerin başında, hepsinde ortak olan bir amacın oluşması, fakat devletlerin öz kaynaklarının, kapasitelerinin bu amaca tek başlarına ulaşabilmekte yetersiz kalması gelmektedir. Bu amaç statükocu bir nitelik taşıyabileceği gibi yayılcılığa yönelik de olabilir. Bunun dışında devletler belirli bir amaca ulaşmakta yeterli kaynaklara sahip olsalar da bu amaca ulaşmak için gerekli olan maliyetleri azaltmak, süresini kısaltmak, bu amacın meşruiyetini sağlamak yada başka devletleri etkileri altına almak içinde ittifaklar kurmaktadırlar⁹⁹.

Krizler açısından ittifakların avantajları söz konusu olduğu gibi, dezavantajları da söz konusudur. İttifakları sayesinde oluşturulan güç birliği ile çıkması muhtemel bir çok kriz, çatışma ve savaş önlene bilmektedir. Bunun dışında, ittifak sistemlerinin en önemli tarafı güvenliği yaptığı katkılardır. Çok taraflı bir savunma ittifakına girmekle devletler birbirlerin düşmanca faaliyetlerini engellemektedirler. İttifak sistemlerinin en büyük dezavantajı ise üstlenilen risktir. Devletler girdikleri ittifaklar nedeniyle normalde hiçbir zaman çatışamayacakları ülkelerle bile kendilerini çatışma ve kriz durumunda bulabilmektedirler. Türkiye'nin NATO'ya girişinde İskandinav ülkelerin itirazları buna örnek teşkil edebilir. Ayrıca ittifak sistemlerine girmekle devletler kendi ulusal çıkarlarının bazılarını da fedakarlıkta bulunmak zorunda kalmaktadırlar. İttifak sistemi içerisindeki güçlü devletlerin yine ittifak sistemi içerisindeki güçsüz devletler üzerindeki etkilerinin artması ihtimalide diğer bir dezavantajdır.

Kriz içindeki devletlerin davranışları açısından da ittifakların etkisi söz konusudur. Bir ittifak sistemine bağlı olmayan devletler, genelde uluslararası ilişkilerinde çıkan sorunlara daha barışçı ve krize neden olmayacak şekilde

⁹⁸ Kegley-Wittkopf, op. cit., s.466.

⁹⁹ Sönmezoğlu, op. cit., s.272-273.

yaklaşmaktadır. Ancak bir ittifak sistemine dahil olan devletler ise, dayandıkları ittifak sisteminin gücüne göre daha krize yatkın olmaktadır. Örneğin ikinci dünya savaşından 1953'lere kadarki Türkiye –SSCB ilişkileri bir çok kriz durumuna sebep olabilecek şekilde yürüdüğü halde Türkiye'nin genelde bu krizleri görmezden geldiği yada çıkarlarını yeterince etkin savunmadığı görülmektedir. Ancak NATO'ya girişinin ardından Türkiye, SSCB ile olan bu ilişkilerde daha etkin politikalar uygulamaya ve gerektiğinde krizlere sebep verecek şekilde hareket etmeye başlamıştır.

2.3.2.2. Uluslararası Krizler ve Uluslararası Örgütler

Günümüzde farklı amaçlar için oluşturulmuş yüzlerce uluslararası örgüt uluslararası ilişkiler içerisinde faaliyet göstermektedir. Daha önce uluslararası aktörler incelenirken değinildiği gibi uluslararası ilişkilerdeki uluslararası örgütler, devletlerarası örgütler, hükümet dışı örgütlenmeler olarak sınıflandırılmıştır.

Krizler sırasında bütün bu uluslararası örgütlerin devletlerin politikalarının yönlendirilmesinde, kontrolünde ve krizlerin çözümünde önemli etkileri bulunmaktadır. Bu örgütlerden Birleşmiş Milletler'in krizlerin çözümünde ve devletlerin politikalarının yönlendirilmesinde ayrı bir önemi vardır.

Birleşmiş Milletler, kuruluş antlaşmasında da belirtildiği gibi bütün üyelerinin eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur. Örgütün en önemli amacı, arabuluculuk, uzlaştırma ve sorunların tartışıldığı ve çözümlerin arandığı bir forum oluşturmak, elindeki imkanları siyasal koşulların elverdiği ölçüde kullanarak uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yardımcı olmaktır. Birleşmiş Milletler antlaşmasınının 33. Maddesine göre, uluslararası barışı ve güvenliği tehdit edebilecek nitelikte uzlaşmazlıklara taraf olanlar, sorunlarını her şeyden önce barışçı yollarla kendi aralarında çözmelidirler. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, yukarıda uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden olayların tespiti yetkisine de sahiptir. Böyle bir tespit yapılırsa Güvenlik Konseyi uyuşmazlıklar konusunda taraflara çözüm yolları tavsiye edebilme yetkisine sahiptir. Barışçı çözümlerin gerçekleşmediği yada bir saldırı durumu ortaya çıktığında Birleşmiş Milletler antlaşmasınının 7. bölümünde yer alan maddelere dayanarak zorlayıcı önlemler alma yetkisine de sahiptir. Ayrıca Birleşmiş Milletler gerekli gördüğü takdirde krizin bulunduğu bölgelere Barış Gücü adı altında

kuvvet gönderebilmektedir. Şu an bu tür barış güçleri Kıbrıs'ta, Kosova'da ve Bosna Hersek'te bulunmaktadır¹⁰⁰.

Soğuk savaş döneminde Birleşmiş Milletlerin krizlere etkin olarak müdahale edemediği üzerinde genel bir kanı vardır. Soğuk savaş döneminin rekabet ortamı içerisinde Güvenlik Konseyi'ne üye olan devletler tarafından kriz durumlarında sık sık veto kurumu işletilmiş buda krizlerde Birleşmiş Milletlerin etkin rol oynamasını engellemiştir. Yinde Kore Savaşı, Kıbrıs anlaşmazlıkları, Filistin-İsrail çatışmaları sırasında Birleşmiş Milletler etkin rol oynamıştır.

Günümüzde ise, soğuk savaşın sona ermesiyle devletlerarasında daha kolay işbirliği kurma imkanı doğmuştur. Bu çerçevede Birleşmiş Milletlerin özellikle barışın korunmasına yönelik etkisini daha da belirginleştirilmesine yönelik talepler son yıllarda oldukça artmıştır.

Günümüzde, Birleşmiş Milletlerin dışında, NATO, AGİT gibi devletlerarası diğer organizasyonlar krizler konusunda etkin roller oynamaktadırlar. Örneğin Kosova Krizi sırasında NATO, Çeçen krizi sırasında da AGİT krizlerin çözümünde ve tarafların uzlaştırılması çalışmalarında etkin roller oynamıştır.

Hükümet dışı olarak adlandırılan örgütlerden özellikle insan hakları ihlallerini araştıran örgütler krizler sırasında devletlerin kriz çözme yöntemlerini dikkatle izlemekte ve eğer bir insan hakları ihlali söz konusu olursa bunu uluslararası kamuoyunun görüşlerine sunarak ilgili devlet üzerinde bir baskı oluşturma yoluna gidebilmektedirler.

2.4. ULUSLARARASI KRİZ SÜRECİ

Birinci bölümde kriz süreci bölümünde zamanında ele alınmayan krizlerin dört safhada geliştiğini belirtmiştik. Uluslararası krizler genel olarak dört bölüme ayrılarak incelenmektedir¹⁰¹.

¹⁰⁰ İbid, s.583-585

¹⁰¹ Brecher-Wilkenfeld, op. cit., s.11.

Tablo 4- Uluslararası Kriz Süreci

AŞAMA	BAŞLANGIÇ	GERGİNLİK ARTIŞI	GERGİNLİK DÜŞÜŞ	ETKİ
Etkileşim	İlişkilerde Bozulma Başlangıcı	İlişkilerde Bozulmanın Zirvesi	Uzlaşma	Krizsiz etkileşim
DÖNEM	KRİZ ÖNCESİ	KRİZ	KRİZ SONU	KRİZ SONRASI
Algılama	Normalden daha yüksek tehdit algılaması (Artan Stres)	Şiddetli tehdit + sınırlı zaman baskısı + savaş olasılığında artış (Maksimum Stres)	Tehditte, zaman baskısında ve savaş olasılığında azalma (Azalan Stres)	Kriz düzeyinin altında tehdit, zaman baskısı ve savaş olasılığı (Stres yok)

Kaynak, Brecher-Willkenfeld, s.11

Tablo 4 uluslararası kriz sürecini göstermektedir. Uluslararası krizlerin her aşaması devlet düzeyinde bir dış politika krizi dönemi olarak bir karşılığa sahiptir. Tabloda gösterilen aşama ve dönemler zaman faktörü içerisinde birbirleriyle bağlantılıdır. Bu nedenle dönem ve aşamalar tablodaki sıra ile birbiri ardına gelmektedir. Bununla birlikte, aşama ve dönemler mutlaka aynı zamanda başlayıp bitmek zorunda değildir.

Örneğin, başlangıçtan gerginlik artışına doğru bir aşama değişimi, en azından bir kriz aktörünün kriz öncesi dönemden kriz dönemine doğru bir değişim yaşamasıyla meydana gelir. Ancak bütün kriz aktörlerinin benzer şekilde bu değişime uğraması gerekmez. Gerçekte, bir çok devletlerarası krizde aktörler kriz öncesi dönemden kriz dönemine farklı zaman dilimlerine kademe kademe geçiş yapmaktadırlar. Küba Füze Krizinden bir örnek verilirse, ABD açısından kriz dönemi ile gerginlik artışı aşaması, CIA'nın SSCB'nin Küba'da kurmaya başladığı saldırı amaçlı füzelerin resimlerini Başkan Kennedy'e 16 Ekim 1962'de sunmasıyla başladı. Ancak SSCB ve Küba açısından bu dönemde hala , ABD'den kaynaklanan düşük bir tehdit ve savaş olasılığı söz konusuydu ve zaman baskısı hissedilmiyordu. SSCB ve Küba'nın benzer şekilde kriz öncesi dönemden kriz

dönemine geçişi ancak 6 gün sonra, ABD'nin Küba'ya giden bütün gemileri arayacağını ve Küba'yı ablukaya aldığını resmi olarak ilan etmesiyle gerçekleşti. Hem ABD hem de SSCB açısından Küba Krizinin , kriz dönemi ve gerginlik safhası 28 Ekim'de aralarında yarı resmi bir antlaşma yapılmasıyla sona erdi. Ancak krizin üçüncü aktörü olan Küba açısından kriz döneminin yüksek stres düzeyi , 20 Kasım da ABD ve BM baskısına boyun eğerek Sovyet IL-28 bombardıman uçaklarını adadan uzaklaştırmayı kabul edinceye kadar sürdü. Bu hareketle, Küba'da kriz döneminden çıktığı ve her üç aktör açısından da Küba Füze Krizi'nin sona erdi¹⁰².

Burada, bir kriz durumuna yol açabilecek olay yada hareketi ifade eden kriz sinyallerinden bahsetmekte yarar vardır. Kriz sinyalleri muhtemel bir krizin fark edilmesine yardımcı olan spesifik data veya enformasyon tipleridir. Sinyaller uluslararası toplum yada tüm uluslararası sistemin/alt sistemlerin içerisindeki belirli gelişmeleri gösterir. Bunlar tüm sistem içerisindeki yada iki devlet arasındaki güç dengesindeki farklı yoğunluk seviyesi değişimlerinin belirtisidir¹⁰³.

Devletler bu sinyalleri fark edebilmek için genel olarak "Erken Uyarı Sistemleri" denilen sistemlerden yararlanmaktadırlar. Erken uyarı, uluslararası sistem yada uluslararası toplum içerisindeki belirli odaklara, bilgi sağlayan karar vermeye yardımcı araçlar bütünüdür. Erken uyarı, izleme, tarama, analiz etme, değerlendirme ve kaydetme gibi aktiviteleri içerir. Kriz durumlarında erken uyarı erken yanıtlamanın ön şartı olarak kabul edilmektedir.

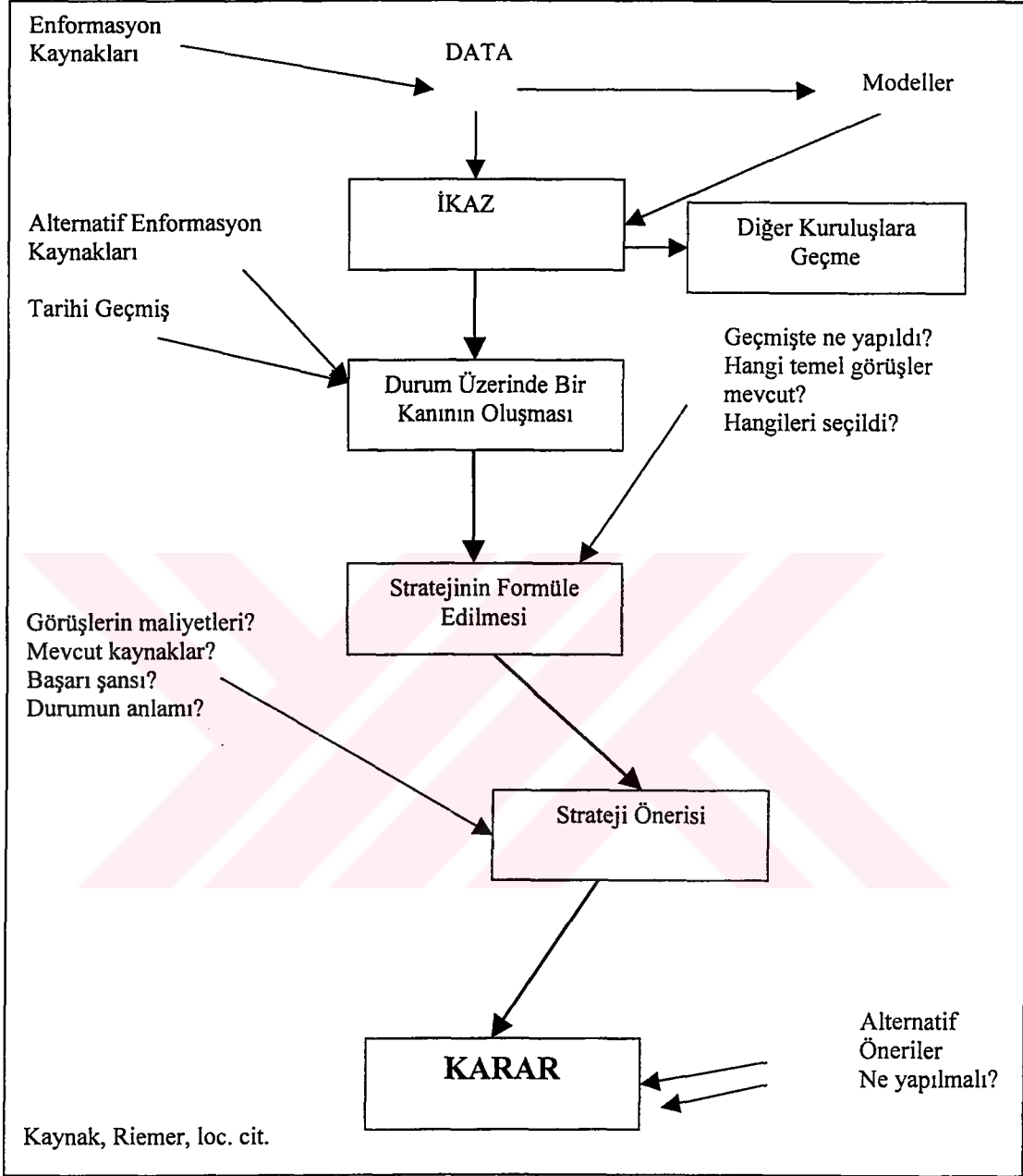
Erken uyarının hedefi, uluslararası sistem içerisindeki negatif gelişmelerin önlenmesine ve/veya negatif gelişmelerin sonuçlarının zayıflatılması ve/veya tehditlerin pozitif yönde kullanılmasıdır. Erken uyarının temel konteksti , sadece geleneksel askeri erken uyarı sistemlerine değil fakat yeni tehditleri de içeren ayrıntılı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Günümüzde, Erken uyarı, geçmişten daha fazla oranda, politik ve stratejik karar verme sürecinin anahtar görevlerinden biri haline gelmiştir. Aşağıdaki grafik karar verme süreci içerisinde, erken uyarının rolünün daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Grafikte, bir devletin bilgi

¹⁰² ibid, s.12.

¹⁰³ Andrea K. Riemer, Early Warning, Crisis Prevention and Balkans Security at the Start of the 21 st Century: Issues and Perspectives, ARIS Research and Consultancy Office for Security Studies.

kaynaklarından elde ettiği bilgileri algılama, değerlendirme, yorumlama ve kararlar olarak şekillendirme süreci basit olarak verilmiştir¹⁰⁴.

Şekil 3. Erken Uyarı Sistemi

Daha önce belirtildiği gibi uluslararası aktörler açısından kriz öncesi döneme girmek, krize neden olabilecek bir etkileşimin varlığı ve bunun iki taraf tarafından da fark edilmesi ile mümkün olmaktadır. Örneğin A ve B şeklinde iki devlet

¹⁰⁴ ibid.

düşünüldüğünde bu etkileşim A devletinin, B devletinin çıkarlarına ters düşecek her hangi bir hareket veya açıklama yapmasıyla yada, B devletinin A devletinin kendi çıkarlarına aykırı bazı faaliyetler içerisinde olduğunu tespit etmesiyle başlar. B devleti bu durumu tespit edebilmek için , yukarıdaki grafikte erken uyarı sistemleri içerisinde belirtilen belirli enformasyon kaynaklarına ihtiyaç duyar.

Devletler kendilerine sadece kriz durumlarında değil normal uluslararası ilişkiler içerisinde de bilgi akışını sağlayacak çeşitli kaynaklara sahiptirler. Öncelikle bu kaynaklar devletlerin diplomatik temsilcileri ve haber alma örgütleridir.

Diplomatik temsilciliklerin iletişim açısından en önemli görevi iki devlet arasında iki yönlü bir iletişim aracı olmasıdır. Diplomatik temsilcilikler bu çerçevede kendilerine sunulan resmi belge ve açıklamaları merkeze iletirler. Bu mesajlar içerisinde krizlerin nedenlerini teşkil edebilecek belgelerde bulunabilir. Diğer bir görev olan bilgi toplama ve bunları merkezdeki karar vericilere iletme diplomatik temsilciliklerin en klasik görevleri arasındadır. Yabancı ülkelerdeki bu temsilcilikler, buldukları ülkelerdeki, siyasal, ekonomik ve teknik gelişmeleri büyük bir dikkatle izlerler. İki ülke arasındaki ilişkileri etkileme olasılığı olan olayları takip ederler. Ayrıca diplomatik temsilcilikler başta kendi ülkeleri ile ilgili olanlar olmak üzere, çeşitli konularda, faaliyet gösterdiği ülkenin kamuoyunun eğilimlerini saptar ve bütün bu konularda elde ettikleri bilgileri ve ileriye dönük tahminleri bir rapor halinde hükümetlerine sunarlar. Diplomatik temsilcilikler, bu gibi bilgileri çok çeşitli yollarla sağlamaktadırlar. Bunların başında, faaliyet gösterilen ülkedeki basın-yayın organları, çeşitli rapor ve tutanaklar, önemli kişi ve kuruluş temsilciliklerinin yazı ve demeçleri veya bu kişilerle gerçekleştirilen resmi görüşmeler gibi klasik nitelikli kaynaklar yer almaktadır. Bunların dışında misyon görevlilerinin şahsi dostlukları yolu ile elde ettikleri istihbaratta bir bilgi kaynağı olarak yer alır. Bu yöntemlerle, gizli ve faaliyet gösterilen ülke yasaları açısından suç oluşturan istihbarat, yani casusluk faaliyetleri arasındaki sınır genellikle pek belirli değildir¹⁰⁵.

İletişim alanında yaşanan teknolojik gelişmeler diplomatik temsilciliklerin daha etkin çalışmasına yardımcı olmakla birlikte onları devletlerin tek enformasyon kaynağı olma konumundan uzaklaştırmıştır. Günümüzde iletişim ve bilgisayar teknolojisinde yaşanan gelişmeler devletlere, erken uyarı için kullanılması mümkün

¹⁰⁵ Arı, op. cit., s.268 ; Sönmezoğlu, op. cit., s.303

olan çeşitli bilgilere ulaşmada yukarıdaki grafikte alternatif enformasyon kaynakları olarak ifade edilen yeni kaynaklardan yararlanma imkanını getirmiştir. Reuters, Agence France Press gibi haber ajansları ve yerel-uluslararası medya kurumları bu alternatif bilgi kaynaklarından en önemlileridir¹⁰⁶.

Yerli, yabancı basın ve haber ajanslarının dünyanın çeşitli yörelerine ilişkin olarak verdikleri haberleri kapsayan basın bültenleri, ülkedeki dinleme merkez veya merkezlerinin diğer ülkelerin radyolarını, televizyon kuruluşlarını dinleyerek oluşturdukları bültenler alternatif bilgi kaynaklarından bazılarıdır.

Günümüzde, özellikle haber alma teşkilatlarının faaliyetleri devletlerin önemli bilgi kaynakları arasındadır. Bir çok kriz sinyalinin algılanması haber alma teşkilatlarının faaliyetleri sonucunda olmaktadır. Özellikle gelişen teknoloji haber alma örgütlerinin bilgi toplama yöntemlerinde çeşitlenmeye yol açmıştır. Artık devletler klasik casusluk faaliyetleri yerine teknolojinin yardımıyla stratejik bilgilere çok kısa sürede ulaşabilmektedirler. Genellikle diğer devletler, kriz sinyali olabilecek bu bilginin diğer devlet tarafından öğrenildiğini bilmediklerinden, bilgiyi elde eden devlet çıkması muhtemel bir krize hazırlanmak için gerekli vakte sahip olmaktadır. Örneğin Küba Krizi sırasında ABD Küba'da kurulan ve güvenliğini tehdit eden füze sistemlerini CIA'nın çektiği fotoğraflarla öğrenmiş ve altı gün çıkması kesin olan krize karşı hazırlanmıştır.

Ancak, haber alma örgütlerinin bilgi sağlama yöntemleri çoğu zaman taşıdıkları gizlilik ve hukuk dışı unsurlar nedeniyle kriz risklerini de beraberinde getirmektedir. Çünkü devletler ülkelerinde yabancı bir haber alma örgütün faaliyetlerinin farkına vardıklarında bu beklenmedik krizlerin yolu açmaktadır. Örneğin, 1960 yılı Mayısında casusluk faaliyetlerinde bulunmak üzere Türkiyede'ki İncirlik üssünden havalanan ABD U-2 uçağı, Sovyetler birliği tarafından düşürülmüş, pilotuda sağ olarak Sovyetlerce yakalanmıştır. Pilotun uçağın casusluk faaliyetlerinde bulunduğunu kabul ettiğinin 7 Mayıs 1960'ta uluslararası kamuoyuna açıklanmasıyla ABD ve Türkiye oldukça zor duruma düşmüşlerdir. Özellikle ABD, casusluk faaliyetleri nedeniyle önemli itibar kaybı yaşamıştır. Ancak ABD bu

¹⁰⁶ Philip A. Schrodt - Deborah J. Gerner, "Empirical Indicators of Crisis Phase in the Middle East, 1979-1995", *Journal of Conflict Resolution*, October 1997, <http://searchpdf.adobe.com>

olaydan ders çıkarmamış olmalı ki, 2001 yılında başka bir casus uçağının Çin'e zorunlu iniş yapmasıyla başka bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Bununla beraber, haber alma teşkilatlarının faaliyetleri taşıdıkları büyük riske rağmen hala devletlerin vazgeçemedikleri bir bilgi kaynağı olmaya devam etmektedir.

Yeniden kriz süreciyle ilgili şekle dönülürse, başlangıç uluslararası bir krizin ilk aşamasını tanımlamaktadır. Kavramsal olarak, başlangıç aşaması ilk aktörün kriz öncesi döneme girmesiyle başlamaktadır. Başlangıç aşaması / kriz öncesi dönemde çatışmaya neden olabilecek her hangi bir düşmanca etkileşim veya tehdit algılamasını kapsamamaktadır. Başlangıç aşaması , iki veya daha fazla devlet arasındaki ilişkilerde bir değişimin yoğun olarak yaşanması ve bunlardan en azından biri tarafından tehdit algılamasının ortaya çıkmasıyla karakterize edilmektedir. Örneğin A devletinin B devletini bazı isteklerine uymazsa ona saldıracağını açıklaması gibi.

Başlangıç aşamasının en açık belirtisi bir krizin patlak vermesidir. Bu normalden daha yüksek bozucu bir etkileşimin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Uluslararası bir krizin başlangıç aşaması, en azından iki rakibin varlığını ve bunlardan biri yada her ikisinin de normalden daha yüksek oranda tehdit algılamalarını gerektirir. Ayrıca bu tehdit algılamasına sıcak bir çatışmanın sebebini oluşturacak şekilde bir karşılık verilmelidir. Bu gerçekleştiğinde, devletlerarası bir kriz, bir devletin düşmanca bir hareketi, politikaların akışını değiştirecek etkili bir olay veya çevresel değişme gibi krizleri ateşleyici yollarla bir dış politika krizini ortaya çıkaracaktır. Dış politika krizlerinin, uluslararası krizlere dönüşümünü sağlayacak, katalizör olarak tanımlanabilecek olan etki, içsel yada dışsal olabilmektedir¹⁰⁷.

A ve B devletlerin taraf olduğu bir olay düşünüldüğünde, B devleti açısından bir krizin ortaya çıkması için katalizör dediğimiz olay yada olgunun B devletinin karar vericileri açısından normalden daha fazla derecede tehdit kaynağı olarak algılanması gerekmektedir. Bu algılama, makul derecede bir stres yaratır ve bu stres B'nin kriz öncesi döneme girdiğinin göstergesidir. Bununla birlikte, değişim hala bir uluslararası kriz haline gelmemiştir. A devleti tarafından ortaya çıkarılan bir olay veya olgunun bir uluslararası krize dönüşüp dönüşmemesi bu noktada B devletinin

¹⁰⁷ Brecher-Wilkenfeld, op. cit., s.11.

karar alıcılarının algılama ve yanıtlama mekanizmalarına bağlıdır. Eğer A devleti ortaya çıkarılan olay B devleti tarafından görmezden gelinirse yada olay geçici bir tehdit ortaya çıkarırsa uluslararası kriz ortaya çıkamaz.. Ters durumlarda, yani B'nin bunu bir tehdit olarak algılayıp, sözlü, politik, ekonomik yada şiddet içeren bir karşılık verdiğinde, daha doğrusu B devleti hiçbir şey yapmama dışında bir eyleme giriştiğinde A devleti bunu bir tehdit olarak algılayacaktır. Böylece A devleti açısından kriz öncesi dönemde başlayacaktır. Eğer A devleti bu durumda yanıt verirse, düşmanca etkileşimler A ve B arasında sürüp gidecek ve iki ülke arasındaki bir dış politika krizi uluslararası bir krize dönüşecektir.¹⁰⁸

Kriz öncesi dönemle düşmanca etkileşimler arasında günler yada haftalar geçebilmektedir. Örneğin Körfez krizinde, Kuveyt açısından kriz öncesi dönem Saddam'ın 17 Haziran 1990 da yaptığı sözlü tehditle başlamıştır. Ancak iki ülke arasındaki düşmanca etkileşim yada başka bir deyişle Körfez Krizinin patlaması, 1 Ağustosta Kuveyt'in Saddam tarafından işgal edilmeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır¹⁰⁹.

Uluslararası krizlerin başlangıç aşamalarında devletler tarafından gerçekleştirilen bir dizi davranış gözlemlenmektedir. Yine A ve B şeklinde iki farklı devlet olduğunu varsayarsak, A devleti iç veya dış bir kaynaktan kendisine algılaması için iletilen bir fırsat yada tehdit sinyaline yanıt vermesi, B devletinde düşük bir tehdit algılaması ve stres durumunu tetikler. B'nin karar vericileri, bazı kriz yönetim mekanizmaları yoluyla bu tehdit ve stres durumunun üstesinden gelmeye çalışırlar. Her iki devlette bu dönemde, özellikle birbirlerinin maksat, kapasite ve azimlerini yoklayarak kriz konusunda göze alabilecekleri en üst seviyedeki riski belirlerler. Krizin başlangıç döneminde taraflar birbirlerinin maksat ve azimlerini anlayabilmek ve soruna kriz durumu ortaya çıkmadan bir çözüm bulabilmek amacıyla resmi yada gayri resmi yollarla görüşmelerde bulunabilmektedirler.

Bu seviyede taraflar sorunlarının çözümünde, uluslararası bir organizasyonun yada tarafsızlığına güven duydukları bir başka devletin hakemliğine de başvurumaktadırlar. Ayrıca bu aşamada her iki devlette kriz konusunda büyük güçlerin , ekonomik yardım, krize taraf olan diğer devlete diplomatik baskı yada

¹⁰⁸ ibid, s.13.

askeri yardım teminatları gibi desteklerini sağlayacak bir dizi faaliyete girişmeleri muhtemel olmaktadır. Bu faaliyetler büyük güçlerle yapılabilecek resmi yada gayri resmi görüşmelerde yardım talep etmek şeklinde olabileceği gibi büyük devletlerin kamuoyu mekanizmalarını ve uluslararası kamuoyunu harekete geçirecek tedbirlerde alabilirler. Bu ise daha sonra inceleneceği gibi kriz iletişimi yönetimini gerektirmektedir.

Uluslararası krizlerin bu başlangıç aşamasında devletlerin karar vericileri kriz öncesi dönemdeki gibi hareket ederek normal karar alma mekanizmalarını telaştan ve stresten uzak bir şekilde işletirler. Çünkü bu kriz öncesi dönemde verilecek olan hatalı kararların maliyeti krizin diğer bölümlerindeki hatalı kararlardan çok daha düşük olacaktır. Bu nedenle karar vericiler bu aşamada genelde düşük tehdit algılamasına karşı yeni fikirler aramak telaşında olmamaktadırlar. Bu nedenle tehdit algılamasına karşı alınacak tedbirleri içeren ve aralarından seçim yapılmak zorunda olunacak karar seçenekleri, bir ya da iki tane olacaktır.¹¹⁰

Uluslararası krizlerin başlangıç aşamasından gerginlik artışı aşamasına geçişindeki anahtar olgular, uluslararası sistem içindeki değişimler ve en azından kriz aktörünün birisi tarafından algılanacak bir biçimde ulusal çıkar ve değerlere yönelmiş ve başlangıç döneminden daha şiddetli olarak kısıtlı zaman baskısı ve savaş olasılığı içinde hissedilen tehdit durumudur. Körfez krizinden bir örnek verilirse, Saddam Hüseyin Kuveyt'in esasında Irak toprağı olduğu ve buranın Irak'a devredilmesi gerektiğini uluslararası topluma ilan ettiğinde hem Kuveyt , hem de Körfez Krizi sırasında etkin olan aktörler tarafından bu istek düşük seviyede bir tehdit olarak algılanmıştı. Çünkü bu aktörler tarafından hem Irak'ın Kuveyt'i işgal etmeye kadar gidecek kadar azimli olduğu hem de gerçek maksadının da Kuveyt'i tamamen ilhak etmek olduğu düşünülmemi en fazla , komşu devletlere karşı bir göz dağı vermeye yönelmiş bir tehdit olarak algılanmıştı. Ancak ne zamanki Irak ordusu Kuveyt'i işgale başladı uluslararası aktörler bu olayın esasında kendilerine ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş olan Birleşmiş Milletler sistemine yönelmiş ciddi bir tehdit olduğunu algılamış ve harekete geçmişlerdir. Muhtemelen Irak tarafından Kuveyt'in işgalinin, mevcut uluslararası yapı içerisinde bu kadar ciddi bir tehdit

¹⁰⁹ ibid.

¹¹⁰ ibid.

olarak algılanmayacağı ve uluslararası sistem içindeki aktörlerin bu durumu, en fazla , bir Arap devleti tarafından kontrol edilen petrolün başka bir Arap devleti tarafından kontrol edilmesi şeklinde algılayacağı hesaplanmıştı.

Tablonun incelenmesinden de anlaşılacağı gibi gerginlik aşamasında ve kriz döneminde aktörler arasında kriz öncesi dönemde başlayan etkileşim bozuklukları zirveye çıkmakta ve karar vericiler üzerinde maksimum düzeyde stres oluşmaktadır. Ayrıca, kararlar artık sınırlı zaman baskısı altında alınmakta ve alınan kararların savaşa sebebiyet verme olasılığı da yükselmektedir.

Kriz başlangıcı aşamasındaki devletleri, gerginlik aşamasına taşıyan katalizör, sözlü bir açıklama, politik , ekonomik veya şiddete yönelmeyen yada yönelen askeri bir faaliyet olabilir. Bunların dışında iki devlet kriz başlangıcı aşamasındayken meydana gelen bir olay yada çevresel etmenlerde meydana gelen bir değişimde katalizör olabilir. Bu durumda gerginliğin artmasına sebep olan A devletinin faaliyetleri ve B devletinin bunlara cevabı kriz başlangıcı/kriz öncesi dönemden gerginlik aşaması/kriz dönemine geçişi tamamlar.

Kriz dönemi kriz öncesi dönemden farklı olarak, savaş riski göze alınarak, kısıtlı zaman baskısı altında önemli kararların verilmesini gerektirir. Kriz dönemindeki devletler, birbirlerinin kriz konusundaki azimlerini, kapasitelerini ve niyetlerini ortaya çıkaracak faaliyetlerini sürdürürler. Çünkü bu faaliyetler sonucunda elde edecekleri bilgiler kriz sırasında göze alacakları risk oranını ortaya çıkaracaktır.

Kriz öncesi dönemden farklı olarak üzerinde durulan karar tercihleri, devletlerin kriz döneminde şiddet veya diplomasi yada her ikisini kullanmasına, askeri kapasitelerine ve mukavemetlerine göre farklılık gösterebilmektedir. Esasen kriz döneminde farklı karar tercihleri konusunda yapılacak olan inceleme yüksek stres nedeniyle kriz öncesi dönemden daha şiddetli olmaktadır¹¹¹.

Kriz dönemlerinde uygulanacak olan kriz yönetim teknikleri de önceki dönemlerden çok daha karmaşık olmaktadır. Devletler tarafından, kriz döneminde kararların şekillenmesini sağlayacak olan bilgiler alelacele toplanmakta ve karar verme sürecinden hızla geçirilmektedir. Devletin üst düzey yöneticileri ve kıdemli bürokratları kriz durumunda karar verme sürecine normal durumlardan daha etkin

¹¹¹ ibid.

direkt olarak katılarak, tecrübe ve yetkileriyle karar verme konusunda farklı görüşleri savunan tarafları uzlaştırarak , kararlardaki birliği artırmaya çalışmaktadırlar.

Kriz dönemlerinde devletlerin karar mekanizmaları normal durumlardan farklı olarak daha hızlı bir biçimde işleyecek şekilde ad hoc¹¹² olarak düzenlenirler. Bu karar alma mekanizmasını yönetenler, temel değerlere ve ulusal çıkara yönelmiş olan bir tehdit durumu ile karşı karşıya olduğundan, kararlarını verirken alternatiflerin incelenmesi ve göz önünde bulundurulmasında çok daha dikkatli davranırlar. Kriz döneminde zaman baskısının artması karar vericileri uzun vadeli kararlar yerine günü kurtaracak kararlar almaya sevk edebilir. Askeri tedbirlerin olası hale gelmesiyle artan stres, mevcut tehdidi ortadan kaldıracak seçenekler arasından yapılacak olan seçimi muhtemelen alışılmamış türden yapacaktır.

Kriz aktörlerinin büyük güçler, diğer aktörler ve uluslararası örgütlerden destek sağlamaya yönelik faaliyetlerinin kriz pazarlığında güç elde edebilmek için artarak devam etmesi muhtemeldir. Ayrıca, artan tehlike ve risk nedeniyle aktörler, kriz pazarlığında yararlı olabileceğini düşünerek birbirlerine karşı zorlayıcı diplomatik önlemler almaya çalışmaktadırlar.

Kriz döneminde, gerginlik aşaması taraflar arasındaki güvensizlik ve düşmanlık duygusu, stres ve kötü ilişkileri maliyet-kar marjları değişmediği sürece sürüp gidecektir. Bununla birlikte, bir hareket yada olay, gerginliğin azaltılması yönünde bir isteğin habercisi olacaktır. Bu hareket yada olay gerçekleştiğinde kriz sürecinde gerginlik aşamasından gerginliğin düştüğü kriz sonu aşamasına doğru bir hareket başlayacaktır. Aktör düzeyinde bu durum açık düşmanlığın azalmasıyla taraflar arasında , mevcut krizin sona erdirilebilmesi için gerekli olan karşılıklı görüşmeler şeklinc' ortaya çıkabilir. Sistem düzeyinde ise, sistem içerisindeki büyük güçler yada barışı korumak ve sürdürmeyi amaç edinmiş uluslararası örgütlerin faaliyetleri yoğunluk kazanabilir.

Gerginliğin azalması aşaması, kriz dönemlerinde hissedilen tehdit, zaman baskısı ve savaş riskinin aşağıya doğru dolambaçlı bir şekilde düşüşünü ifade eder. Bu aşama, makro düzeyde, krizlerin sona ermesi ve uzlaşmasının sağlanmasına

¹¹² Ad hoc : Uluslararası hukuk ve diplomasi dilinde kullanılan Latince bir terimdir. Sözlük anlamı belirli, özgül bir amaca yönelik olma olarak ifade edilen bu terim, nitelediği olay veya olgunun kapsamı ve süresi konusunda bir fikir verir. Yani kriz anında ad hoc olarak oluşturulan bir karar alma mekanizması kriz ortamı ortadan kalkana devam eder ve aldığı kararlarda , kriz konusu ile sınırlıdır.

temel teşkil edecek şekilde düşmanca ilişkilerin azalmasıyla görülür. Aktör düzeyinde ise, algılanan tehdit, zaman baskısı ve savaş olasılığının krizsiz dönemdeki seviyeye doğru gerilemesiyle açığa çıkar. Bu nedenle kriz sonu döneminin en karakteristik özelliği , devletlerin karar vericileri üzerinde kriz nedeniyle oluşan stres durumunun düşüşe geçişidir.

Günümüz uluslararası ilişkilerinde gerginliğin düşüşü aşaması konusunda bir çok senaryo mevcuttur. Bu aşama, Körfez krizi sırasında ABD'nin yaptığı gibi kriz aktörlerinden birisinin kesin bir askeri zafer kazanıp krizi sona erdirecek şartları diğer tarafa zorla kabul ettirmesi ya da kriz aktörleri arasında krizi sonlandırmak için karşılıklı bir arzunun ortaya çıkmasıyla başlayabilir. Taraflar arasında krizi sonlandırmak için bir arzunun ortaya çıkması genelde, karşılıklı askeri tedbirlerin alınması fikri ortaya çıkmadan önce meydana gelmektedir. Kriz nedeniyle taraflar arasında bir savaş çıktığı düşünüldüğünde, savaş sırasında savaşa devam etmenin karşılıklı kayıpları artırırken uzlaşmanın kazançları artıracığı görüşünün her iki tarafta da tesadüfen ortaya çıkmasıyla olabilmektedir. Eğer taraflar benzer şekilde bu kaniya varırlarsa, aşama değişimi aniden oluşabilir ve muhtemelen bu durumda kriz sonu aşaması kısa sürebilir. Devletler askeri bir zaferin imkansız olduğunu fark ettiklerinde yada krizin maliyetleri kazançlarını aştığında pazarlık masasına oturmak ihtiyacı hissedebilirler. Bu durumda aşamanın süresi tarafların savaş sırasındaki yada öncesindeki askeri denge hakkındaki varsayımlarına bağlı olacaktır¹¹³.

Gerginliğin düşüşü aşamasında, düşmanca ilişkilerde bir azalmanın ortaya çıkmasıyla birlikte, karar vericiler üzerindeki stres seviyesinde de bir azalma yaşanacak ve alınacak kararlarda bundan etkilenecektir. Gerginlikte spiral biçiminde yaşanan aşağıya doğru düşüş nedeniyle krizin idaresi kriz sonu döneminde farklılık gösterebilir. Taraflar bu dönemde, tehditlerle, sözlerle ve gelecek kazançlarının güdüsüyle krizin sonuçları üzerinde pazarlık etmeye çalışacaklardır. Tarafların kritik riskleri hakkındaki bilgiler üzerindeki incelemeler artık feda edilebilir bir hale gelmiştir. Bürokratların ana rolü oynadığı enformasyon süreci kriz öncesi döneme dönülmesini ummaktadır. Danışma ve karar alma mekanizmaları da kriz öncesi döneme aynı şekilde dönmektedir. Bu dönemde artık yoğunluk uzlaşmaya

¹¹³ ibid, s.14.

verilmiştir. Taraflar arasında bu dönemde bir antlaşma sağlayabilmek için küresel yada bölgesel uluslararası örgütlerin yardımı gerekmektedir.¹¹⁴

Devletlerarası bir krizin sona ermesi , bu krizin uluslararası politikadaki rolünün de sona ermesi anlamına gelmemektedir. Krizlerin hem aktörler hem de sistem üzerindeki etkileri, krizin çözümlenmesinden sonrada uzun yıllar devam edebilir. Etki kavramı burada, hem taraflar hem de uluslararası sistemin temel öğeleri arasındaki ilişkilerindeki değişimin miktarı anlamına gelmektedir. Bu aşamada odak noktası krizlerin meşruluğu veya ortaya çıkardığı gelişmelerdir.

Etki aşamasında krizin çözümlenme yolu, ve krize taraf olan devletlerle olan ilişkiler bir değerlendirme sürecine tabi tutulmaktadır. Bu dönemde devletler, kriz sonrası elde ettiklerini yada kaybettiklerini değerlendirerek benzer bir durumda nasıl hareket etmeleri gerektiğini ortaya koyarlar. Sonuç olarak, etki aşaması/kriz sonrası dönem, krizlerin önemli bir parçasıdır. Kriz sonrası dönem, devletlerarası krizlerle küresel politikalar arasındaki dinamik bağlantının kurulduğu dönemdir. Etki aşaması, krizden sisteme, aktöre doğru bir geri beslemeyi ortaya çıkarır¹¹⁵.

¹¹⁴ ibid, s.14.

¹¹⁵ ibid, s.16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER, İLETİŞİM VE KRİZ İLETİŞİMİ

3.1. İLETİŞİM VE KRİZ İLETİŞİMİ KAVRAMLARI

Son yıllarda bir çok alanda en çok konuşulan, tartışılan konulardan biri de bilindiği gibi küreselleşme kavramıdır. Bu yeni kavram iktisadi, sosyal, teknik, tıp gibi bir çok alanda önemli bir yeni etkileşim yaratmıştır. Bu etkileşimin ortaya çıkardığı en belirgin alanlardan biri uluslararası ilişkiler ise diğeri şüphesiz iletişim alanıdır.

Bilindiği gibi küreselleşme olgusunun gelişmesindeki en önemli etkiyi iletişim oluşturmaktadır. Son yıllarda teknolojiye meydana gelen gelişmelerle iletişim imkanlarının artması hem bireysel ilişkilerin hem de toplumsal ilişkilerin yeni bir boyutta oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu yeni oluşum doğal olarak kendi ilişkiler ve çatışmalar zeminini doğurmakta ve kriz iletişimi gibi yeni bir kavramın tartışılmasına imkan hazırlamaktadır.

3.1.1. İletişim Kavramı

İletişim kavramı, sosyal bilimlerdeki bir çok kavram gibi sınırları tam belirlenmemiş ve hakkında ortak bir görüş birliğine varılmamış bir kavramdır. Bir çok bilim adamı tarafından farklı tanımları yapılan iletişim kavramı genelde bir bilgi aktarım süreci olarak kabul edilmektedir. Ancak özellikle belirtmek gerekir ki bu bilgi aktarımı tesadüfi bir faaliyet değildir. Diğer sosyal davranışlar gibi iletişim davranışı da mutlaka belirli bir amacı gerçekleştirmeye yönelmiştir. Bu nedenle iletişim erişilmek istenen bir amaçtan ziyade belirli amaçları gerçekleştirmek için bir araçtır. Bu çerçevede iletişim eylemi hem sabit, hem de spesifik olmak üzere iki farklı amacı içerisinde barındırır. Sabit amaç genelde bir şeyler bildirmek veya iletmek yoluyla ortak bir anlaşma ortamı sağlamak olabilirken spesifik amaç menfaat ögesine dayanır. Menfaat ise duruma ve iletişime taraf olan şahıslara göre değişebilmektedir¹¹⁶.

¹¹⁶ Orhan Gökçe, *İletişim Bilimine Giriş*, Turhan Kitabevi, Ankara 1993, s.25-36.

İletişim faaliyetinin gerçekleştirilebilmesi için süreç içerisinde belirli öğelere ihtiyaç vardır. Öncelikle iletişimin gerçekleşebilmesi için karşılıklı iki tarafın olması gerekmektedir. Taraflar arasında yüz yüze yada aracılı her iletişim durumunda iletileri oluşturup aktaran bir verici taraf ve oluşturulup aktarılan iletileri alan bir de alıcı taraf vardır. İşte bunlardan ilkinde kaynak ikincisi ne ise hedef denilmektedir¹¹⁷.

Hedef ve kaynak olarak isimlendirilen taraflar arasında iletişimin gerçekleştirilebilmesi , yani iletinin gönderilebilmesi ve alınabilmesi için ortak bir öğeye daha ihtiyaç daha duyulur ki buna da medya denilmektedir. Bir iletişimin başarı ile sonuçlanıp sonuçlanmaması önemli ölçüde bu kavrama bağlıdır. Medya kavramı, hem sosyal iletişimdeki araçları, hem de bir mesajın iletilmesini sağlayan teknik yardımcı araçları ifade etmektedir. Bu araç olmadan iletişim süreci içerisinde tarafların birbirleriyle ilişki kurmaları mümkün değildir¹¹⁸. Ancak dikkat edilmesi gereken husus medya kavramının taraflar arasında ortak bir özelliğe sahip olması gerektiğidir.

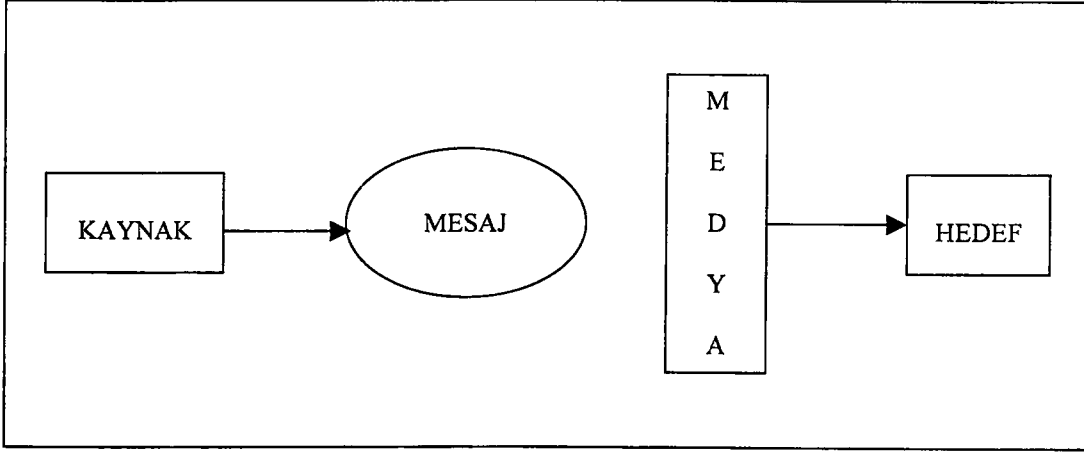
İletişim sürecinin nasıl çalıştığını anlamak için mesajı iletmek isteyen kaynak ile mesajı alacak olan hedef üzerinde bir çok faktörün etkili olduğunu bilmek gerekmektedir. Kaynak durumundaki kişi yada organizasyon iletişim sürecinde, hangi mesajın gönderileceğini ve mesajın nasıl biçimlendirileceğini belirler. Benzer şekilde alıcı durumundaki hedefte gelen mesajı nasıl anlamlandıracağını ve onu nasıl kullanacağını belirler. Bu durumda gönderici ve alıcının davranışları geçmiş tecrübeleri, imajları ve sosyal kontekst içindeki rolleri tarafından etkilenir. Bunun dışında aracı rolündeki medyanın, sesli, yazılı yada görsel oluşu gibi genel özellikleri iletişim sürecine etki etmektedir. Bu nedenle gönderici mesajı, aracıya uygun olarak hazırlamak zorundadır. Alıcı, medyayı ve taşıdığı mesajı , mesajın nasıl yorumlanacağına etki eden kendine özgü kontekste alır. Aşağıda iletişim sürecini gösteren basit bir iletişim modeli verilmiştir¹¹⁹.

¹¹⁷ Merih Zılhoğlu, *İletişim Nedir ?*, Cem Yayınevi, İstanbul 1993, s.97

¹¹⁸ Gökçe, op. cit., s.39

¹¹⁹ James N. Danziger, *Understanding the Political World*, Longman, 1996, s.271.

Şekil 4. Basit bir iletişim modeli

3.1.2. Kriz İletişimi Kavramı ve Kapsamı

İletişimin temel amacı karşılıklı bir anlayış ve diyalog ortamı yaratmaktır. İletişim ortak sembol, işaret ve davranışlar aracılığıyla bireyler arasında bilgi alışverişinin yaşandığı bir süreçtir. Normal şartlar altında bilgi iletişiminin basit olması beklenir, ancak bu gerçekten çok kompleks ve dinamik süreçtir. Mesaj, göndericiden etkilenebilir, mesajı ileten araç tarafından çarpıtılabilir yada hedef tarafından yanlış anlaşılabilir. Kriz dönemlerinde ise yukarıdaki olumsuzlukların yanında, kriz nedeniyle ortaya çıkan korku, stres, baskı ve karışıklıklar bu dönemlerde gerçekleştirilen iletişimi çoğu zaman amaçlanan karşılıklı anlayış ve diyalog ortamından çok öte kötü sonuçlara sebebiyet verecek şekilde etkilemektedir¹²⁰. Bu durum kriz dönemlerinde gerçekleştirilecek olan iletişimin çok dikkatli ve gerektiğinde önceden planlanarak gerçekleştirilmesini mecburi kılmaktadır.

Bir kriz durumunda, organizasyon, kriz durumunun hangi nedenle, ne zaman, nerede, nasıl, niçin ortaya çıktığını öğrenmek isteyen bir çok kesimden kendisine yöneltilecek sorularla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorulara cevap vermekte geciken organizasyonlar gereksiz kayıplara uğramaktadırlar. Günümüzde bir kriz durumunda

¹²⁰ Woodyard, op. cit., s.11.

etkin ve hızlı bir biçimde iletişim kurmak krizlerin yönetilmesinde bir mecburiyet haline gelmiştir.¹²¹

1900lerin başından itibaren bu mecburiyetten hareketle, halkla ilişkiler mesleği ile uğraşanlar kriz dönemlerinde uygulanacak iletişim ve yöntemler üzerinde çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Ivy Ledbetter Lee'nin, Pennsylvania Demir Yolları ve Antrasit Maden İşletmeleri için ortaya koyduğu, kamuyu bilgilendirici iletişim çalışmaları kriz iletişiminin ilk uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Son 20 yılda ise, gelişen teknoloji, bilimsel olanaklar, aratan nüfus ve diğer etkenler halka ilişkiler mesleğinin içerisine bir uzmanlık dalı olarak kriz dönemi halka ilişkileri sokmuştur. Özellikle son yıllarda, ABD'de bu işle uğraşan müstakil halkla ilişkiler firmaları hayli yaygınlaşmıştır¹²².

Bu firmaların çalışmalarını üzerinde yoğunlaştığı, kriz iletişimi olarak adlandırılan iletişim türü, esas olarak, bir birey yada organizasyon, planlanmamış yada beklenmedik biçimde ortaya çıkan bir kaza yada tehdit sonrasında bir kriz durumuyla karşı karşıya kaldığında, topluma yada kamuoyuna bu birey yada organizasyonlar tarafından belirli mesajların iletilmesi anlamına gelmektedir¹²³.

Ancak krizlerin ne zaman ve hangi belirtileri göstererek çıkacağı belirli olmadığından kriz iletişim uygulamaları sadece, kriz döneminde gerçekleştirilen iletişim çalışmalarının ötesinde, hem kriz öncesi hem de kriz sonrası iletişim çalışmalarını da kapsamaktadırlar. Bu çerçevede kriz iletişimi ile amaçlanan, ilk olarak organizasyonun krizle karşı karşıya kalmasını muhtemel hale getiren olguların krizler vuku bulmadan tespit etmek, mümkünse bu olguları iletişim yöntemleriyle çözmektir. İkinci olarak, krizlerin önlenememesi durumunda, hazırlanacak belirli mesajlarla kriz dönemlerinde, örgüt yada bireyin toplum içindeki itibarına, pozitif imajına ve kamuoyu desteğine yönelmiş olan tehditlerin etkisini azaltmak yada denetim altına almak amaçlanır¹²⁴.

Kriz iletişimi uzmanları, kriz durumunda avantajlı duruma geçme fırsatının “ne olduğunun anlatıldığı zaman” ortaya çıktığını düşünmektedirler. Kriz sırasında

¹²¹ Francis J. Marra, “Crisis Communication Plans: Poor predictors of excellent crisis public relations” , *Public Relations Review*, Winter 1998, V.24, i.4, s.461

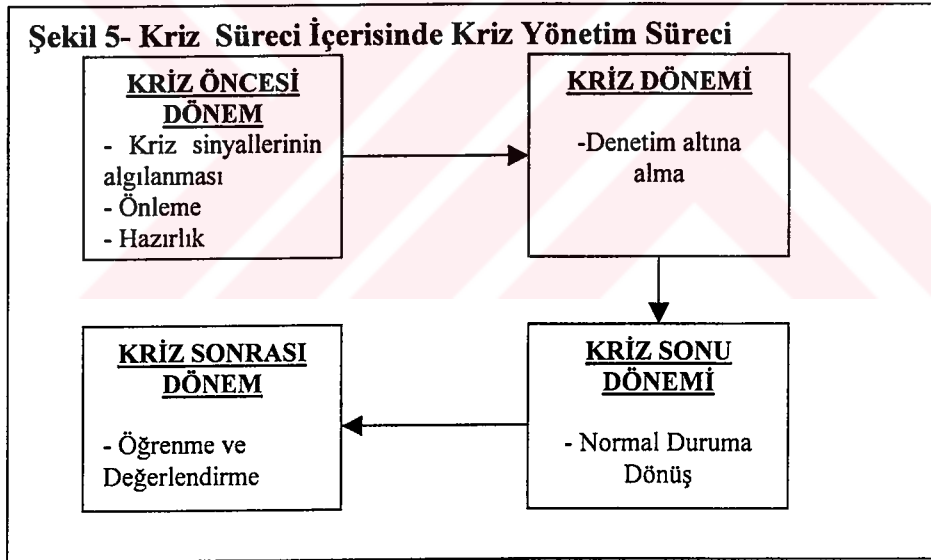
¹²² Ece Çöklü, “İşletme Yöneticiliğinde Halka İlişkiler Mucizesi: Kriz Yönetimi Anlayışı ve Uygulanışı”, <http://www.erciyes.edu.tr>

¹²³ Woodyard, op. cit., s.12

¹²⁴ Kathleen Fearn-Banks, *Crisis Communications: A Casebook Approach*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, New Jersey, 1996, s.2

iletişim kurma önemli bir basamaktır. Çünkü bir örgütün krizlere sınırla zaman zarfı içerisinde yanıt verme ve çözme kabiliyeti sık sık kriz sırasındaki iletişim kurma kabiliyetiyle ölçülmektedir. Ayrıca kamuoyu tarafından organizasyonların kriz iletişimi, krizden etkilenen kesimlere karşı sorumluluk anlayışlarını belirlemek içinde kullanılmaktadır¹²⁵.

Kriz iletişimi genel olarak kriz yönetimi çalışmaları içerisinde yer almaktadır. Kriz yönetimi olası bir kriz durumuna karşılık, kriz sinyallerinin algılanarak değerlendirilmesi, ve örgütün kriz durumunu en az kayıpla atlatabilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve uygulanması sürecidir. Kriz yönetiminin amacı örgütü kriz durumuna karşı en iyi şekilde hazırlamaktır¹²⁶. Etkili bir kriz yönetimi, kriz iletişimini sadece krizleri hafiflettiği için değil aynı zamanda organizasyonu kriz öncesi durumundan çok daha iyi bir yere getirdiği için , içermesi gereklidir. Bu çerçevede hazırlanan kriz iletişim planları da organizasyonların genel kriz yönetimi planlarının bir parçasını oluşturur¹²⁷.

Şekil 5 te gösterildiği gibi, kriz yönetim planları 5 aşamadan oluşan kriz yönetim sürecinde uygulanmaktadır. Bu aşamalar, kriz sinyallerin algılanması, önleme- korunma, denetim altına alma, normal duruma dönüş ve öğrenme-

¹²⁵ ibid, 2-3 ; Woodyard, op. cit., s.12

¹²⁶ Halil Can, **Organizasyon ve Yönetim**, Siyasal Kitabevi, İstanbul 1992, s.273.

¹²⁷ Fearn-Banks, loc. cit.

değerlendirmedir. Bu aşamalar genel kriz dönemleri olan, kriz öncesi dönem, kriz dönemi, kriz sonu ve kriz sonrası dönemleri içinde yer alırlar.

Kriz öncesi dönemde ilk üç aşama yer almaktadır. İlk aşama olan kriz sinyallerin algılanması aşamasında, organizasyonlar, kriz sinyallerin algılanabilmesi için incelenmesi gereken kaynakları belirler, bilgi toplarlar, topladıkları bilgileri analiz ederler ve muhtemel bir krize karşı kriz algılama sistemleri kurarlar.

İkinci aşama ise muhtemel bir krizi haber veren sinyallerin algılanmasından sonra bu muhtemel krizin çıkmadan önlenmesini amaçlayan faaliyetlerin gerçekleştirildiği kriz önleme aşamasıdır. Bu aşamada organizasyonlar, uygulayacakları, sorun ve risk yönetimlerini uygular, krizin çıkmasına sebep olması muhtemel kişi ve organizasyonlarla ilişki kurarlar. Bu aşamada sorun yönetimi ile amaçlanan, örgütlerin çevrelerindeki sorunların belirlenerek bunların çözümlenmesinde kullanılacak uygun yöntem ve planların hazırlanması ve bunlarla sorunun çözülmeye çalışılmasıdır.

Üçüncü ve son aşama ise, krize hazırlık-korunma aşamasıdır. Bu aşamada örgütler, krizin türünü saptarlar, kriz sırasındaki zayıflıkları teşhis ederler, kriz sırasında krizi yönetimini gerçekleştirecek kriz ekibini kurarlar, bu ekip içerisinde kriz sırasında kamuoyu, medya ve krize taraf olanlara açıklamalarda bulunacak olan sözcüklerini seçerler ve uygulayacakları daha önceden hazırlanmış kriz yönetim ve iletişim planlarını uygulamaya koyarlar.

Kriz öncesi dönemden sonra gelen kriz döneminde örgütler ilk olarak krizleri denetim altına almaya yönelirler. Daha sonra ise krizin en hafif şekilde atlatılarak fırsatlardan yararlanmanın yollarını ararlar. Ayrıca bu süreçte organizasyonlar süren bilgi akışından elde ettikleri bilgileri analiz ederek kriz yönetimine uygularlar.

Kriz sonu döneminde örgütler, kriz sonrasında örgütün tekrar eski durumuna gelebilmesi için uğraşırlar. Normal duruma dönüş aşamasında örgütler, krizle bozulan ilişkilerini tekrar onarmaya, örgüt içinde eğer gerek varsa yeniden yapılanmaya gitmeye ve çevresel etkilerin olumsuzluklarını gidermeye çalışırlar.

Kriz sonrası dönem içinde örgütler, kriz döneminde aldıkları kararları, önlemleri, bunların uygulanmasını gözden geçirirler ve krizlerden dersler çıkarmaya çalışırlar. Gerektiğinde öğrenme ve değerlendirme aşamasından sonra kriz yönetim

ve iletişim planlarında değişiklikler yaparlar. Ayrıca kriz sonrasında örgütler yeniden bir amaç ve hedef belirleme yoluna da gidebilirler.

3.1.2.1. Kriz İletişimi Teorileri

Kriz iletişimi teorileri, temel olarak kriz iletişim teknik ve taktiklerinin başarılı olup olmadıklarını, aynı yada benzer tekniklerin gelecekteki krizlerde uygulanabilir olup olmadıklarını ve bu tekniklerin amaçlanan başarıya nasıl ulaşabileceklerini açıklar.

Bizim aşağıda verdiğimiz kriz iletişimi ile ilgili olarak oluşturulan teoriler genelde J.Grunig ve Hunt tarafından oluşturulmuştur. Daha sonra bu teoriler J.Grunig ve L.Grunig tarafından geliştirilmiştir. Grunigler kriz iletişimde 4 model ortaya atmışlardır. Bunlar , tanıtım modeli, Kamu enformasyon modeli, iki yönlü asimetrik model ve ,iki yönlü simetrik modellerdir.

3.1.2.1.1. Tanıtım Modeli

Bu modelde, halkla ilişkilerle uğraşanlar, kendi organizasyon veya ürünlerinin toplum tarafından bilinmesiyle ilgilenirler. Bunun yapmak içinde doğru yada yalan açıklamalar yapmaktan çekinmezler. Yalanlara, yarı doğrulara ve eksik gerçeklere bu modelde izin verilebilir. Halkla ilişkilerle uğraşan kişinin bu modeldeki sloganı, “her tanıtım iyi tanıtımdır”. Bu modelde organizasyondan kamuoyuna olan bilgi transferi tek yönlüdür ve bunun için fazla araştırma yapılmaz. Bu nedenle de bir geri besleme mekanizması bulunmaz. Grunig ve Hunt a göre bütün halkla ilişkiler uygulamasında %15 oranında uygulanmaktadır. Halkla ilişkilerle uğraşanlar daha bilgili hale geldikçe ve halkla ilişkilerde tecrübe kazandıkça bu modeli kullananlar azalmaktadır.

3.1.2.1.2. Kamu Enformasyon Modeli

Bu modelde bilgi, gazetecilik usulüyle kamuoyuna iletilmek istenmektedir. Bu modeli tanıtım modelinden ayıran en önemli özellik ise doğruluğun esas olmasıdır. Özellikle hükümete bağlı olarak çalışan bir çok halka ilişkiler uygulaması bu kategoride yer almaktadır. Sadece basın bildirimleri dağıtan firmalarda bu modelin örnekleri içinde yer alabilir. Bu modelde de birincisi gibi, organizasyondan

kamuoyuna tek yönlü bir bilgi aktarım süreci geçerlidir. Yine araştırma yapmaya gerek duyulmaz, yapılanlar ise çok küçük çaplıdır.

3.1.2.1.3. İki Yönlü Asimetrik Model

Bu modelde halkla ilişkiler uzmanı sosyal bilimlerdeki teorileri ve inceleme, anket gibi araştırma yöntemleri kullanır. Burada bir geri besleme mekanizması olmakla beraber bu iletişim yönetimini değiştirmez. Asimetrik halkla ilişkiler programlarında organizasyon kontrolü devam etmektedir. Organizasyonun tavrı, kamuoyunun organizasyonun düşüncelerine inanması gerektiği şeklindedir.

3.1.2.1.4. İki Yönlü Simetrik Model

Bu modelde halkla ilişkiler uzmanı, organizasyonla kamuoyu arasında yer almaktadır. Uzman diğer modellerde olduğu gibi monolog değil çok taraflı bir diyalogun organizasyon ve kamuoyu arasında oluşması için çaba gösterir. Hazırlanan iletişim programının sonuçları üzerinde hem organizasyonun hem de kamuoyu değişiklikler yapabilir.

Sosyal bilimlerdeki teori ve araştırmalar ikna etmek için değil ama iletişim için kullanılır. Etkili halkla ilişkiler programları bu model üzerine kurulmaktadır. Bu modelde, görüşme, uzlaşma, pazarlık, dinleme ve diyalog içinde birleşmeye yer verilir. Sonuçta, organizasyon kamuoyunun neyi istediğini ve ihtiyaç duyduğunu bilirken , kamuoyu da organizasyonun neye ihtiyaç duyduğunu ve neyi arzuladığını bilir.

Krizlerde, organizasyonlar genelde iki yönlü simetrik modeli kullanmaya rakip kamuoyu tarafından itilirler. Diğer modellerde kullanılmakla beraber bunların özellikle kriz durumlarında ne kadar başarılı oldukları tartışmalıdır. Burada yapılan model sınıflandırmaları kusursuz değildir. Bazı firmalar aynı anda iki modelden de faydalanabilmektedir¹²⁸.

Grunigler'in dışında kriz iletişim modelleri ile ilgili bir çalışmada Francis J. Marra tarafından yapılmıştır. Marra'ya göre iletişim kriz yönetimi içinde önemli bir öğedir. Aynı zamanda kriz iletişim planları da genellikle krizlerin başarılı bir şekilde yönetilmesine önemli yardımlar yapmaktadır. Marra'nın kriz dönemi halkla ilişkiler

¹²⁸ ibid, s. 11-12

modeli kriz iletişimine teorik değişkenlerin ilk uygulamasını içermektedir. Bu modelin amacı krizin nasıl yönetileceği değil nasıl iyi yada kötü yönetildikleridir. Bu modelde yine ilk defa organizasyonların kriz yanıtlarına etki eden karakteristikleri içermektedir¹²⁹.

Marra'nın modeli, hangi değişkenlerin kriz iletişim planlarının çalışmasını çalışır durumda tutmakta hangi değişkenlerin bunu engellemekte olduğu ile ilgilenmektedir. Bu değişkenleri bilmek Barra'ya göre halkla ilişkiler uzmanlarının krizlerden önce neyin çalışıp neyin çalışmadığını ölçebilmelerini sağlamaktadır¹³⁰.

J. Grunig'e benzer şekilde Barra'da kriz iletişim kültürü ve halkla ilişkiler bölümlerinin otonomisinin uzmanların etkili kriz iletişim planları hazırlamalarını engellediğine inanmaktadır.

Sonuç olarak bir çok halkla ilişkiler ve kriz iletişim teorileri, krizleri engellemek yada en azından organizasyonların krizlerden çok daha hızlı bir biçimde çıkmaları için çeşitli davranış ve programlar öne sürmektedir.

3.1.2.2. Kriz İletişiminde Temel Prensipler

Kriz dönemlerinde medya ile iletişim kurmak, savaş alanını andıran bir ortam yaratmaktadır. Medya, kriz dönemlerinde saldırılarıyla organizasyonu savunma yapmak zorunda bırakabilir, yada organizasyonun veya kamuoyunun kafasını , kaos ve belirsizlik ortamı yaratan yanlış bilgilendirmelerle karıştırabilir. Bu nedenle kriz dönemlerinde medya ile sık sık karşı karşıya kalan yöneticiler kendilerini savaş alanında yada mayınlanmış sınır bölgelerinde yürümek zorunda kalan insanlar gibi hissetmektedirler. Bu nedenle, daha önce kriz ortamında çalışmış olan yöneticiler ve konuyla ilgili bilim adamları, bu zor ortamda diğer yönetici ve bilim adamlarına yol gösterecek kriz iletişimiyle ilgili bazı temel prensipler ortaya atmışlardır.

Bu bilim adamlarından birisi olan, David Umansky, sekiz tane kriz iletişim prensibi öne sürmüştür. Bu prensipler sırasıyla, bilgi akışının sağlanması, kriz ekibinin oluşturulması, hedeflerin belirlenmesi, problemin belirlenmesi, konuya olan ilginin gösterilmesi, olabilecek en kötü şeyin varsayılması, ne olduğunun açıklanması ve doğrudan iletişimin kurulmasıdır.

¹²⁹ Barra, "Crisis Communication...", s.461

¹³⁰ Fearn-Banks, op. cit., s.15.

Umansky krizlerle 40 yıllık bir uğraşından sonra, iletişimin krizlerin çözümlenmesinde anahtar bir rolü olduğuna kanaat getirmiştir. Ona göre, krizleri teşvik eden en önemli şey sessizliktir. Eğer iletişim kurulmazsa krizlerin kontrolden çıkacağı düşünmektedir. Kriz iletişim prensiplerini hazırlarken Çin düşünce sisteminden hareket etmiştir. Yani her problemle beraber fırsatlarda mevcuttur. Umansky'e göre etkili bir kriz iletişimin gerçekleştirilebilmesi için bu temel prensiplerin çok iyi anlaşılması gerekmektedir¹³¹.

Yukarıdaki prensiplerden ayrı olarak yine kriz iletişimi konusunda uzun yıllardır çalışmalar yapan James E. Lukaszewski'de bazı prensipler öne sürmüştür. Ona göre etkin bir kriz iletişimi için şu prensiplere uyulmalıdır.

- İlk olarak krizden en çok etkilenen kesimle iletişim kurulmalıdır.
- İletişim mümkün olduğunca yerel ve etkilenen yere en yakın düzeyde idare edilmelidir.
- Kriz sırasında organizasyonun düşünce ve politikaları mümkün olduğunca tek sesli olarak açıklanmalıdır.
- Organizasyona karşı durumlarda çabuk hareket edilmelidir. Çünkü bir kriz sırasında ilk birkaç saat çok kritiktir.
- Medya ile işbirliği içinde hareket edilmelidir.
- Etkili ve önemli kararlar alınmalıdır.
- Kriz durumu moral ve etik ikilemlere yol açarsa, moral sorgulama yapılmalıdır. Kamuoyunun temel değerleri zedelendiğinde, hızlı hareket etmek mecburidir¹³².

3.2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İLETİŞİM VE KRİZ İLETİŞİMİ

Daha önceki kısımlarda uluslararası ilişkiler, iletişim ve kriz iletişim kavramları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu bölümde ise iletişim ve kriz iletişimi kavramlarının uluslararası ilişkiler teorisi ve uygulamasında nasıl yer aldığı tartışılmaktadır.

¹³¹ David Umansky, "How to Survive and Prosper When It Hits the Fan, **Public Relations Quarterly**, Winter 1993-1994

¹³² James E. Lukaszewski, "Establishing Individual and Corporate Crisis Communication Standarts: The Principles and Protocols, **Public Relations Quarterly**, Fall 1997, v.42, Issue 3, s. 7-15.

3.2.1. Uluslararası İlişkiler ve İletişim

Uluslararası ilişkilerin teori ve uygulamasında iletişim oldukça önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Beşeri ilişkiler kapsamında yer alan uluslararası ilişkilerin gerçekleşebilmesi için uluslararası ilişkilerin tarafları arasında bir iletişim sürecinin yaşanması gerekliliği vardır. Çünkü tanımı gereği ilişki bir başkası ile kurulan bağlantıyı içerir ve bu bağlantı da iletişim süreci içerisinde gerçekleşir. Uluslararası ilişkiler alanında yapılan teorik çalışmaların hiçbirinde (iletişim ile uluslararası ilişkiler kavramı bu kadar iç içe olmasına rağmen) uluslararası ilişkilerin tüm konularını iletişim açısından ele alan sistemli ve kapsamlı bir araştırma tarafımızdan tespit edilememiştir.

Uygulamada ise iletişim kavramı, uluslararası ilişkilerde yaşanan krizlere paralel olarak, propaganda, kamuoyu, casusluk, ulusal değerler, ulusal karakterler ve benzeri konuların uluslararası ilişkiler içinde önemlerinin artmaya başlamasıyla üzerinde durularak incelenmeye başlanmıştır. Çünkü, özellikle uluslararası krizlerde büyük önem taşıyan diplomasi ve askeri güvenlikle ilgili haber alma çalışmaları iletişim uygulamasının dışında bir şey değildir. Tarihte savaş alanlarındaki zaferlerin ve yenilgilerin, mesajların gönderilme ve kabul edilme biçimlerinden etkilendikleri bilinmektedir. Eğer savaş ve barış ile ilgili uluslararası ilişkilerin bir tek öge ile anlatılmaları istense, iletişimin en iyi seçenek olduğu söylenebilir¹³³.

19. Yüzyılda yaşanan endüstri devrimi sonrasında ortaya çıkan bir çok yeni icadın iletişim ve ulaşım alanında uygulanmaya başlamasıyla uluslararası ilişkilerde iletişimin etkinliği büyük oranda artmıştır. Devletler, telefon, telgraf gibi icatlar sayesinde daha kolay iletişimde bulunma imkanı bulmuşlardır. Ayrıca devletler, özellikle çatışma ve kriz durumlarında, birbirlerinin aldıkları kararlardan, yaptıkları ittifaklardan ve diğer faaliyetlerinden çok çabuk haber alma imkanı bulmuşlardır. Bu sayede birbirlerinin amaçlarını ve ulaşmak istedikleri hedefler konusunda daha gerçekçi ve doğru tahminlerde bulunmaya ve gerektiğinde bunlara karşı önlemler almaya başlamışlardır.

Kitle iletişim araçları, devletleri ve toplumları diğer devlet ve toplumların etki ve bilgilerine açık bir hale getirmiştir. Daha açık bir ifadeyle, devletler, kitle iletişim

¹³³ Gönlübol, op. cit., s.23.

araçlarında yaşanan gelişmelerle, iki ulus arasındaki güç ilişkilerini değiştirme aracı olarak, ulusların düşüncesini ve aklını fethetmek ve kontrol altına almaya yönelmiş olan her türlü eyleme açık hale gelmişlerdir. Bu açıklık ise, uluslararası ilişkilerde kriz iletişiminin uygulanabilmesini sağlamaktadır.

Bu nedenle günümüzde kitle iletişimsiz, uluslararası ilişkilerde kriz iletişiminin uygulanması mümkün görünmemektedir. Günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde kitle iletişiminin önemi şu sebeplere bağlanabilir:

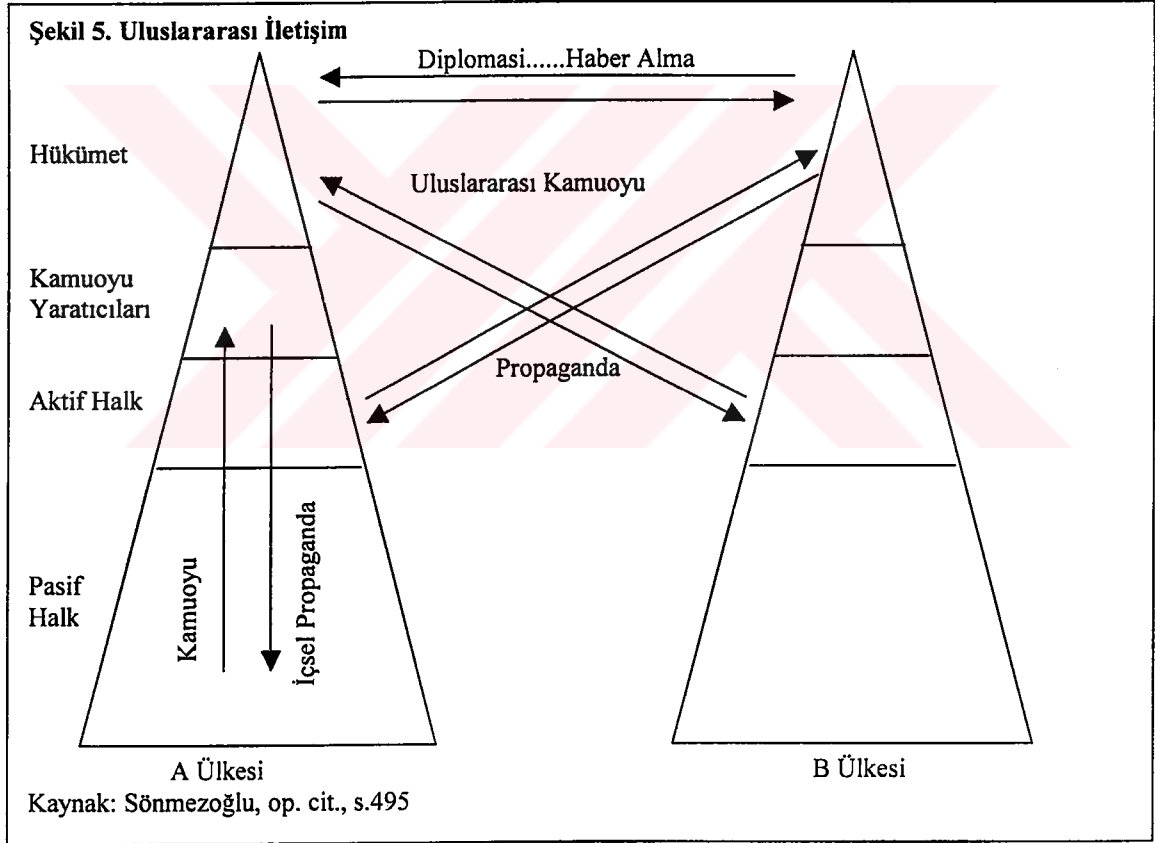
- Birbirleriyle iletişim içindeki dünya pazarında uluslararası sermayenin egemenliğinin yaygınlaşması.
- Uluslararası ilişkilerde baskı ve güç kullanımının yanında iktidarın rolünün büyük ölçüde artması.
- Uluslararası ticaret, rekabet ve mücadelenin gittikçe yoğunlaşması. Kitle üretiminin gereği olan kitleleri tüketime sürüklenme politikası, kitle iletişim araçlarına uluslararası firmaların kontrolü ve bağımlılığının sürekli artırması.
- Ulusal ve uluslararası yada özel ve devlet örgütlerinin amaçlarına ulaşmada kendileri için gerekli enformasyon ve iletişim akımına ihtiyaçlarının hızla artması.
- İletişim teknolojisinin bilgi toplama, depolama ve dağıtmada hızla artan kapasitesinin kullanılmasının sağladığı faydaların göz ardı edilememesi.
- Kamuoyunun uluslararası ilişkilerde artan önem¹³⁴i.

Kitle iletişiminin öneminin artmasına neden olan bu sebeplerin içerisinde aslında uluslararası ilişkilerde kriz iletişimine duyulan gereksinimde açıklanmaktadır. Çünkü, uluslararası ilişkilerde önem eri artan, sorunların ikna yöntemi ile çözümü, bilgi toplama ve enformasyon akışı uluslararası bir kriz durumunda çok daha hayati bir önem taşır hale gelmiştir. Ayrıca günümüzde uluslararası kamuoyunun gücü krize taraf olan aktörlerin her zaman yanlarında taşımak istedikleri büyük bir silah haline gelmiştir. Bu silahı kullanabilmek ise ancak uluslararası kamuoyunun bir kriz sırasında ikna edilmesine bağlı olmakta, bu ise normal dönemlerdekinden farklı bir iletişim süreci ve uygulaması gerektirmektedir.

¹³⁴ İrfan Erdoğan, *Dünyanın Çarpık Düzeni: Uluslararası İletişim*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995, s.65.

İletişim konusunda değinildiği gibi, iletişimin gerçekleşmesi için öncelikle mesajı hazırlayan bir kaynağın, iletilecek bir mesajın, bu mesajı iletmek için bir medyanın ve son olarak mesajın yöneldiği bir kaynağın varlığı gereklidir. Uluslararası ilişkilerde aktör olma kapasitesine sahip bütün kurumlar, gruplar ve kişiler uluslararası iletişimin hem kaynağı hem de hedefi durumundadırlar. Bunlar görüşlerini, politikalarını, isteklerini veya amaçlarını mesajlar halinde birbirlerine iletirler. Bu mesajları iletirken de diplomasiyi yanı sıra basın-yayın organlarından da faydalanırlar.

Konumuz açısından, özellikle devletlerarasındaki uluslararası iletişimin nasıl gerçekleştiği ayrı bir önem arz etmektedir. Bu nedenle yukarıda uluslararası iletişimin devletlerarasında nasıl işlediğini gösteren bir şekil verilmiştir.

Şekil 5 den de anlaşılacağı gibi, ülkelerin doğrudan hükümetler arasında uyguladıkları iletişim faaliyetlerini diplomasi ve haber alma örgütleri vasıtasıyla gerçekleştirmektedirler. Bir ülkedeki hükümetin, dış politika konularına ilişkin olarak kendi halkına açıklamalarda bulunması, kamuoyunu aydınlatma veya içsel propaganda olarak adlandırılırken, toplumdaki çeşitli odakların hükümetlere yönelik bilgi ve görüş iletimine de kamuoyu denilmektedir. Yine bu şekile göre, bir ülke hükümetinin doğrudan bir başka ülke kamuoyuna yönelik bilgilendirme faaliyetleri propaganda olarak adlandırılmakta, bir ülke kamuoyunun doğrudan bir başka ülke hükümetini etkilemek amacıyla dış dünyaya iletildiği mesajların da uluslararası kamuoyunu oluşturduğu kabul edilmektedir¹³⁵.

Çağımızda iletişim alanında yaşanan önemli gelişmelere rağmen, çoğu ülkelerde dış politika olaylarına karşı halkın bütün kesimlerin tarafından ilgi duymadığı iddia edilmektedir. Ancak, araştırmalar, bu durumyla bile iletişimin davranışlar ve görüşler üzerinde oldukça etkili olduğunu ortaya koymaktadır¹³⁶.

3.2.2. Uluslararası Krizler ve Kriz İletişimi

Uluslararası krizlerde, kriz iletişimi incelenirken, öncelikle kriz iletişiminin uluslararası ilişkilerde ne anlama geldiğinin ve devletlerin kriz iletişimi ile neyi amaçladıklarının belirlenmesi oldukça önemlidir. Çünkü çoğu zaman uluslararası ilişkilerde amaçlar, uygulanacak yöntemleri de belirlemektedir.

3.2.2.1. Uluslararası Krizlerde Kriz İletişiminin Anlamı ve Amacı

Kitle iletişim araçlarından da yararlanarak, çevreyi aydınlatma ve eylemlerin gerekçelerini açıklama hususları halkla ilişkiler uyulmasının önemli bir yönüdür ve bu durum ideolojik devlet çabasının önemiyle doğru orantılıdır¹³⁷.

Devletler açısından kriz iletişimi, bir kriz durumunda uluslararası topluma ve kamuoyuna belirli mesajların iletilmesi anlamına gelmektedir. Devletler iletecekleri mesajlarla uluslararası toplum içerisinde kendi lehlerine bir kamuoyu desteğinin oluşumunu ve bununla bağlantılı olarak uluslararası bir kriz sırasında bu desteğe

¹³⁵ Sönmezoğlu, op. cit., s.495

¹³⁶ Arı, op. cit., s.293

¹³⁷ Melda Cinman Şimşek, "İletişim, Halkla İlişkiler ve Siyasal Kültür", *Yeni Türkiye*, sayı 11, 1996, s.753.

yönelmiş olan tehditlerin önlenmesini ve böylece kendi lehlerine oluşmuş olan desteğin devamını amaçlarlar. Bu tehditler krize taraf diğer devletler veya farklı güçler tarafından, devletin kriz durumunda hareket ettiği temel noktalara, kriz yönetimine veya genel kriz politikalarına yönelmiş ve devletin kriz sırasında sahip olduğu uluslararası toplum desteğini azaltıcı, devletin itibarını ve pozitif imajını zedeleyici bütün bilgi, haber yada olaylar olabilir.

3.2.2.2. Uluslararası Krizlerde Kriz İletişimi Araçları ve Yöntemleri

Uluslararası ilişkiler içerisindeki kriz iletişimi ile hedeflenen kitle, uluslararası toplumdur. Uluslararası toplum, tezin birinci bölümünde uluslararası aktörler başlığı altında incelendiği gibi, devletler, uluslararası örgütler, birey-gruplardan(halklar) oluşan bir yapı sergilemektedir.

Temel iletişim prensipleri içerisinde yer alan, açıklanacak olgunun tespiti, açıkça ifadesi ve anlaşılmasının sağlanması olarak ifade edilen üç kriter uluslararası krizler sırasında uygulanacak kriz iletişimi de göz önüne alınması gereken kriterlerdir. Uluslararası krizler durumunda uygulanacak kriz iletişimi amaç ve yöntem göz önünde bulundurulmak zorundadır. Çünkü halklar ilişkiler içinde yer alan kriz iletişimi sonuçta insanların düşüncelerini etkileme ve değiştirme alanında yer almaktadır¹³⁸.

Uluslararası toplumu oluşturan öğelerin çeşitliliği uluslararası krizler sırasında uygulanacak kriz iletişimi yöntemlerinin bir birinden farklı olmasını gerektirmektedir. Genel olarak, uluslararası bir kriz durumunda uluslararası topluma karşı uygulanacak kriz iletişim yöntemleri, diplomasi ve propaganda gibi klasik siyasal etki oluşturma çabaları içerisinde yönlendirilmektedir.

3.2.2.2.1. Kriz İletişimi ve Diplomasi

Devletler, uluslararası toplum içindeki diğer devletler, uluslararası örgütler ve halkı, kriz sırasında kendi saflarına çekebilmek için öncelikle kendi tezlerini bunlara açıklamaları daha sonra da bunları ikna etmeleri gerekmektedir. Bunun yanı sıra eğer devletin bunlar arasındaki desteğini kaybetmesine neden olacak tehditler mevcutsa

¹³⁸ ibid, s.753

bunlara karşı önlemlerin alınması da gereklidir. Uluslararası ilişkiler içerisinde bunu gerçekleştirmek için kullanılacak yöntemlerden biriside diplomasi dir.

Diplomasi, devletlerin, uluslararası veya global aktörlerin çıkarlarını açıkladıkları ve savundukları, şikayetlerini, tehdit algılamalarını ve ultimatolarını açıkladıkları bir iletişim sistemini ifade etmektedir¹³⁹.

Kriz iletişimi amacıyla gerçekleştirilen diplomasi nin iki farklı tarafa yönelmektedir. Bu taraflardan ilki siyasal kurumlar olan devletler ve uluslararası örgütlerdir. İkinci taraf ise bunların dışında kalan bireyler, gruplar ve halklardır. Devletlere ve uluslararası ilişkilere yönelen kriz iletişimi amaçlı diplomasi genel olarak klasik diplomatik yöntemler uygulanarak gerçekleştirilmektedir.

Bireyler, gruplar ve halklara yönelen kriz iletişimi amaçlı diplomasi ise genel olarak “Public Diplomacy” kamu diplomasisi içerisinde yer alan yöntemlerle uygulanmaktadır. Kamu diplomasisi uluslararası ilişkilerde genel olarak, propaganda yada uluslararası halkla ilişkiler terimlerinin yerine daha yumuşak bir ifade olarak kullanılmaktadır. Kamu diplomasisinin temel düşüncesi yabancı insanlarla onların düşüncelerini etkilemeye yönelmiş direkt bir iletişim kurmaktır. Kamu diplomasisi kitle iletişim ve özel olarak uluslararası yayınlar gibi birkaç kanal ve tekniği kullanmaktadır¹⁴⁰. Kamu diplomasisin propaganda ile olan yakın ilgisi nedeniyle bu konu kriz iletişimi ve propaganda kısmında incelenecektir.

Uluslararası bir kriz sırasında uygulanacak kriz iletişimiyle ilgili klasik diplomatik yöntemler özellikle görüşmeler çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Görüşmeler içerisinde krize taraf olan ülkenin amacı kriz konusundaki fikir ve bilgilerini görüşmeye katılan diğer devletlere geniş bir biçimde açıklamak ve destek sağlamaya çalışmaktır¹⁴¹. Bunun dışın a devletler ikili temaslar yada zirve görüşmeleriyle de destek ve bilgilendirme faaliyetlerini sürdürürler.

Görüşmelerle destek sağlanmasında ve daha önce sağlanmış desteğe yönelmiş tehditlerin önüne geçilmesinde Birleşmiş Milletlerin ayrı bir önemi vardır. Günümüzde, Birleşmiş Milletler ve ona bağlı olarak faaliyet gösteren kurumlar kriz durumlarında krize taraf olan ülkelerin kendi tezlerini açıklamaları ve destek sağlamaları için önemli bir platform durumundadır. Birleşmiş Milletlerin merkezinin

¹³⁹ Eytan Gilboa, “Mass Communication and Diplomacy: A Theoretical Framework”, *Communication Theory*, August 2000, s.275

¹⁴⁰ ibid, s.290-291

bulduğu New York şehrinde bulunan diplomat sayısının 1988 yılında yaklaşık 35.000 olduğu düşünülürse, uluslararası kamuoyunun ve devletlerin desteğinin sağlanması için ne kadar müsait bir yapının olduğu daha kolay anlaşılabilir¹⁴².

Özellikle Birleşmiş Milletler Genel kurulunun açık yapılan toplantıları, kamuoyu oluşturma amacıyla kullanılmaya oldukça müsaittir. Bu tür toplantılarda, devletler, toplantıda hazır bulunan delegelere devletin uluslararası toplum içerisindeki desteğini hedef alan tehditler hakkında bilgi vermenin yanında kendi kamuoyuna ya da uluslararası kamuoyuna seslenme fırsatı bulmaktadırlar. Bunun yanında bu toplantılar sırasında devletlerin uluslararası toplum içerisinde oldukları desteğe, pozitif imaja yönelmiş olan tehditlerin ortaya atılma olasılığına da hazırlıklı olunmalıdır.

3.2.2.2.2. Kriz İletişimi ve Propaganda

Uluslararası topluma karşı uygulanacak kriz iletişim yöntemlerinden bir diğeri olan propaganda Latince’de, yaymak, yayınlamak, insandan insana yaymak anlamına gelen “propagare,” kelimesinden gelmektedir. Modern anlamda propaganda, belirli bir grubunun, aklını, duygularını ve eylemlerini, genel nitelikli amaçlar doğrultusunda etkilemeye yönelik sistematik ve tasarlanmış çabalar olarak tanımlanmaktadır.¹⁴³ Grunig ise propagandayı, kamu oyunu ikna etmek için oluşturulmuş tek yanlı ve genellikle yarı doğru bir iletişim tarzı olarak tanımlanmıştır¹⁴⁴.

Bu çabalar sırasında iletişimci tarafından hedefe yönetilen mesajlar, genel nitelikleri açısından başlıca iki grupta toplanabilmektedir. Birinci grup mesajlarda amaç, etkilemeye çalışılan kişilerin sempatisini kazanmak ve bunların sayısını arttırmaktır. İkinci grupta ise kişilerin belirli bir biçimde davranmasını sağlamaya, eyleme yönelik mesajlar söz konusudur¹⁴⁵.

Carl K. Savich’e göre ise propaganda terimi, günümüz toplumunda özellikle Amerikan politik ve sosyal söylev ve analizinde negatif izlenimler taşıyan ve çok haz duyulmayan bir terimdir. Propaganda ve propaganda yapanlar bu nedenle

¹⁴¹ Sönmezoğlu, op. cit., s.308.

¹⁴² ibid. , s.296

¹⁴³ ibid, s.305.

¹⁴⁴ Gilboa,” Mass Communication...”, s.290.

¹⁴⁵ Sönmezoğlu, op. cit., s.305

günümüzde hepimizin bildiği farklı terimlerle ifade edilmektedir. Bunlar, halkla ilişkiler “public relation- PR” , tanıtım “publicity”, reklam “advertising”, savaş enformasyonu “informaiton warfare”, pazarlama “marketing” medya ilişkileri uzmanı “media relations specialist, lobici “lobbyist” gibi terimlerdir¹⁴⁶.

Bu noktada yine yaygın olan bir yanlış anlama yada mitten söz edilebilir. Bu mit, propagandanın sadece totaliter devletlerde söz konusu olduğu ve demokrasilerde propaganda olmadığı inancıdır. Alman filozofu Hegel demokrasilerde de halkın gizli ikna ediciler ve manipüle ediciler tarafından çoğu konuda manipüle edildiği ve olgulara bu insanların istediği şekilde inandırıldığını gösteren ilk kişilerden biridir. 1821 de yayınlanan “The Philosophy of Right” adlı eserinde, Hegel, halkın demokrasilerde ticari çıkarlar için nasıl manipüle edildiğini şöyle açıklamaktadır. “İngilizlerin konfor olarak isimlendirdikleri şey tükenmez ve sınırlanamaz bir şeydir. Başkaları, her hangi bir sıkıntılı aşamada konfor olarak kabul edebileceğiniz bir şeyi sizin için keşfedebilir ve bu keşiflerin hiçbir zaman sonu yoktur. Bundan dolayı, daha iyi bir konfor ihtiyacı sizin açınızdan direkt olarak ortaya çıkmaz, bu size bu konforun yaratılmasından bir çıkar sağlayacak olanlar tarafından önerilir (gösterilir).”.

Yukarıdaki bilgiler ve daha önce uluslararası ilişkiler içinde uluslararası iletişimi anlatırken çizilmiş olan şekil içerisinde de , kamuoyu oluşturmaya yönelmiş tüm faaliyetlerin propaganda olarak isimlendirildiği düşünüldüğünde, uluslararası krizler sırasında uygulanan kriz iletişiminin de aslında bir propaganda faaliyeti olduğu düşünülebilir. Ayrıca, kriz sırasında normal propaganda ile kriz iletişimi amacıyla yapılan bilgilendirme yöntemleri arasındaki sınırı belirlemekte gerçekten zordur. Çünkü, devletler tarafından bir kriz sırasında yapılan kriz iletişiminde kriz iletişimi amacıyla verilen mesajlar.. propagandaya yönelik mesajlar genelde bir aradadır. Betül Mardin’e göre de siyaset üzerinde halkla ilişkiler yapmak isteyen kişi ister istemez propagandaya yönelmek zorunda kalmaktadır.¹⁴⁷

Propagandanın tanımı içerisinde verilen ve kriz iletişimi amacıyla kullanılacak propaganda faaliyetlerinde etkilenmeye çalışılan kişiler propagandanın yönelmiş olduğu hedefler olarak tanımlanmaktadır. Bir uluslararası propaganda yapımcısı açısından başlıca dört genel hedef türünden söz etmek mümkündür. Bunlar,

¹⁴⁶ Carl K. Savich, “ War, Journalism and Propaganda: An Analysis of Media Coverage of the Bosnian and Kosovo Conflicts”, <http://www.rastko.org.yu/kosovo/istorija/ccsavich-propaganda.html>

¹⁴⁷ Şimşek, “ İletişim, Halkla İlişkiler...”, s.754

propaganda yapımcısını kendi halkı, dost ülkelerin halkları, tarafsız ülkelerin halkları ve hasım ülkelerin halklarıdır¹⁴⁸.

Uluslararası ilişkilerde çeşitli hedeflere yönelik propaganda çabalarında, iletilmek istenen mesaj, genellikle doğrudan değil de belirli semboller aracılığı ile ifade edilmektedir. Bu amaçla kriz durumlarında, diğer ülke halklarının dikkatini çekebilecek semboller kullanılmalıdır. Ayrıca bu sembollerin yanında, kriz ile ilgili konuların yada kriz sırasında ortaya çıkan durumların yorumlanması ve devlet lehine açıklamalarında yapılması gerekebilir. Bu yorumları ve açıklamaları yapacak olan kişiler konuların içeriğine göre uzman kişilerden oluşmalıdır.

Krizler sırasında bu semboller aracılığıyla, kriz sırasında yapılan faaliyetler yada gelişen olaylar kamuoyu oluşturacak biçimde aktarılır. Kriz iletişimde bu tür propagandalara sıkça rastlanabilir. Özellikle büyük devletler krizlere taraf olduklarında bu tür sembollerini kullanarak, kriz sırasında yapılan faaliyetlerin aslında kendi çıkarlarıyla bir alakası olmadığı bütün her şeyin uluslararası toplumun ilgilendiği ve hassas olduğu bir amaç için gerçekleştirildiği mesajını verirler.

Aşağıda bu kriz iletişimi amacıyla yapılan propaganda faaliyetleri içerisinde en çok kullanılan taktiklere örnekler verilmiştir. Öncelikle propaganda amacıyla olan taraf, tarihi kontekt içerisinde propaganda ile hedeflenen amacı yansıtan hikayeler yada taraflı gerçekler kullanılır. Kriz içerisinde devletin hareket ettiği kuvvetlendirici sebepler, motivasyon öğeleri ve özellikle bireylerin güvenliğine yönelmiş tehditler ön plana çıkarılır. Kriz içinde meydana gelen olaylar ve temel noktalar “uzmanlar” tarafından açıklanarak , uluslararası kamuoyunun durumu devlet lehine olacak şekilde kavratılmaya çalışılır. Örneğin medyanın bu konudaki genel eğilimi tipik olarak emekli askeri personel ile kriz içerisinde ortaya çıkan bir çok konu hakkında röportajlar yaparak veya resmi hükümet kaynaklarının açıklamalarını kullanarak kanıtlanmak istenen yada araştırılan doğruları ispatlayacak şekilde aktarmaktır. Bunun yanında özellikle krize taraf olan devletin halkının daha neyin doğru olduğu üzerine karar vermemiş olan kısmına yönelik olarak sembollerle yada açıklamalarla kriz iletişim faaliyeti sürdürülür. Kriz içerisindeki konularla ilgili yorum ve yargılar özellikle konu üzerinde kanılar oluşmadan ve bunlar tartışılmadan

¹⁴⁸ Sönmezoğlu, op. cit., s.306

yapılır. Dar bir çerçeve içindeki bakış açısı genelde propaganda yapanlara çıkarlarını rahat bir biçimde sunma imkanı tanımaktadır¹⁴⁹.

Kriz iletişimi içinde propaganda yöntemleriyle karşı tarafı zor durumda bırakacak negatif imajlar oluşturarak kendi haklılıkları hakkındaki retoriği kuvvetlendirmek isterken devletler, kriz içerisinde yapılması gerekenlerin pozitif ve herkesin yararına olduğu inancını oluşturmayı ve bu inancın desteklenmesini amaçlarlar¹⁵⁰.

Uluslararası krizler içerisinde uygulanan kriz iletişimi konusunda yukarıda teorik bir çerçeve verilmiştir. Aşağıdaki başlık altında ise bu teorilerin NATO, tarafından Kosova Krizi sırasında nasıl pratiğe döküldüğü ve kriz iletişiminin nasıl gerçekleştirildiği gösterilecektir.

3.3. KOSOVA KRİZİ VE KRİZ İLETİŞİMİ ÖRNEKLERİ

NATO'nun Kosova Krizi sırasında gerçekleştirdiği kriz iletişiminin ilk amacı, Birleşmiş Milletler üyesi olan bir ülkenin iç işlerine karışmak anlamına gelen askeri müdahalenin esasında bütün diplomatik faaliyetler gerçekleştirildiği halde anlaşmaya yanaşmayan ve soykırıma varan insan hakları ihlallerinde bulunan bir ülkeye karşı yapıldığını uluslararası topluma özellikle medya aracılığıyla, ispatlamaya çalışmak olmuştur.

NATO'nun Kosova krizi sırasındaki kriz iletişimi ile gerçekleştirmek istediği ikinci amaç ise, Yugoslavya tarafından NATO'nun hava saldırıları sırasında, sivilleri hedef aldığı imajını veren bilgilere karşı imajını korumak olmuştur. Son olarak ise NATO, Yugoslav halkına, NATO saldırılarının hedefinin kendileri olmadığı, esas olarak Miloseviç yönetiminin hedef alındığı mesajını vermeyi amaçlamıştır.

Bu amaçlardan hareketle NATO tarafından medyaya, öncelikle hareketin gerçekleştirilme sebepleri anlatılmıştır. NATO, hareketin temelini, Yugoslav hükümetinin Kosova'da Arnavutlara karşı bir etnik temizlik gerçekleştirdiği, eğer bu faaliyetler önlenmezse bir Balkan Savaşı'nın çıkmasının muhtemel olduğunu ve bunun uluslararası barışı tehdit ettiği argümanı, olduğunu öne sürmüştür¹⁵¹.

¹⁴⁹ Global Issues Internet Page ,Elements of Propaganda,
<http://www.globalissues.org/HumanRights/Media/Military.asp#Elements>

¹⁵⁰ ibid.

¹⁵¹ Javier Solana, 'NATO's Success in Kosovo', *Foreign Affairs*, 1999, Cilt 78, Sayı 6, s. 114-20.

İkinci olarak ta Birleşmiş Milletler Sekreterliğinden bir yetki almadan NATO ülkelerini böyle bir hareket düzenlemeye sevk eden şeyin tamamen insancıl sebeplerin göz önünde bulundurulması olduğu ve hareketin bütün diplomatik yollar denendikten sonra gerçekleştirildiği uluslararası medya aracılığı ile uluslararası kamuoyuna duyurulmuştur¹⁵². Bu duyurular resmi açıklamaların yanında aşağıdaki örnekteki gibi propaganda amaçlı resimler, görüntüler aracılığı ile de gerçekleşmiştir.

NATO'nun Kosova Krizi sırasında gerçekleştirdiği hareketin uluslararası kamuoyunda destek bulmasını sağlamak için özellikle kadın ve çocukların durumun gösteren fotoğraflardan oldukça yararlanılmıştır. Günümüz uluslararası kamuoyunun en hassas olduğu konulardan olan insan hakları ihlalleri ve sivillere yönelik şiddet uygulanmasının kanıtı olarak NATO tarafından kullanılan bu tür fotoğraflar ve görüntüler özellikle CNN ve BBC gibi yayın organlarında sık sık yayınlanmıştır. Yandaki fotoğrafta ise Yugoslavya'dan Makedonya'ya kaçan Arnavut mültecileri taşıyan bir tren görülmektedir. Bu fotoğraf tren, Makedon polisi tarafından Skopje'de durdurulduğu sırada çekilmiştir¹⁵³. NATO, hava hareketinin ilk gününden itibaren medya ile direkt bağlantı kurmak

amacıyla bir basın merkezi oluşturmuştur. Oluşturulan bu basın merkezinde medya mensuplarına bilgi vererek onların sorularını cevaplamak üzere, daha sonra Londra'da yayınlanan PR Week dergisi tarafından "Yılın En İyi İletişimcisi" seçilen Jamie Shea sözcü olarak atanmıştır¹⁵⁴.

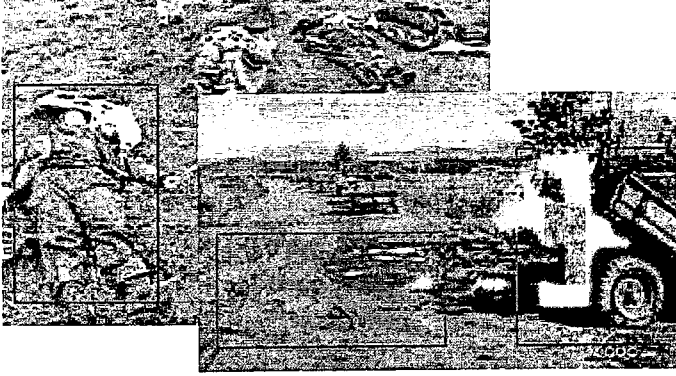
Bu sözcü tarafından özellikle yukarıda anlatılan NATO'nun krizdeki temel hareket noktaları açıklanmış, sorular cevaplanmış, NATO'nun sivilleri hedef aldığını iddia eden söylentilere karşı savaş uçaklarının hedeflerini vururken çektikleri

¹⁵² Daya Kishan Thussu, "Legitimizing 'Humanitarian Intervention'? :CNN, NATO and the Kosovo Crisis", *European Journal of Communication*, Cilt 15, Sayı 3, s.349

¹⁵³ USA Today İnternet Sayfası, <http://www.usatoday.com/news/index/kosovo/kpa/mar/033001.htm>

¹⁵⁴ Thussu, "Legitimizing 'Humanitarian Intervention'?...", s.348

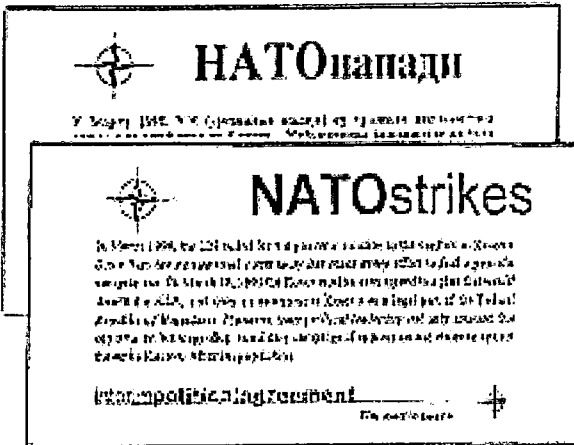
görüntüler eşliğinde bunların doğru olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu sözcü dışında, NATO ve Pentagon yetkilileri sık sık televizyonlara çıkararak hareket hakkında bilgiler vererek, hareket sırasında çekilen görüntüleri ve fotoğrafları yorumlamışlardır. Aşağıda buna uygun bir örnek verilmiştir.

Yandaki fotoğraf NATO uçaklarının, Arnavut mültecilere saldırdığını iddia eden Sırp televizyonundan alınmıştır. Ancak batılı uzmanlar bu fotoğraflarda saldırının NATO uçakları

tarafından gerçekleştirildiğine ilişkin çelişkiler bulunduğunu açıklamışlardır. Bu çelişkiler şöyle açıklanmıştır 1) NATO uzmanlarına göre ilk karede yatan cesetlerin genel duruşu ve buldukları yer bunların bir bomba nedeniyle değil kurşuna dizilerek öldüklerini göstermektedir. 2) Yine NATO kaynaklarına göre ikinci karedeki bomba krateri de ilginçtir. Uzmanlara göre, NATO uçaklarının kullandığı, 500 librelik lazerli hedef bulma sistemli bombaların resimde görülen kraterden çok daha büyük bir krater açması lazımdı. 3- Son olarak uzmanlara göre son karedeki traktör bombalanmıştan çok park edilmiş benzermektedir. Çünkü bombalanan bir aracın böyle düzgün bir pozisyonda durması beklenemez.

Yukarda ki fotoğraflar ve bunlarla ilgili yorumlar özellikle CNN ve BBC gibi televizyonlarda sıkça görüntülenmiş ve NATO uzmanlarının bu konudaki görüşleri alınmıştır.

Bunun dışında NATO, hem Miloseviç'in halk içindeki itibarını yıpratmak hem de hareketi haklı çıkarmak için Sırp halkına yönelik olarak, bazı faaliyetlerde de bulunulmuştur. NATO hareketi sırasında bu amaçla Yugoslav yerleşim bölgelerinin üzerine 19 milyondan fazla broşür atılmıştır.

Aşağıda bu broşürün resmi ve tercümesi verilmiştir.

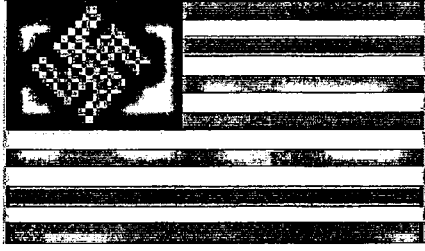
“NATO Saldırıları

1998 yılının mart ayında BM Kosova Krizine diplomatik bir çözüm bulunması çağrısında bulunmuştur. O zamandan beri uluslararası toplum, barışçı bir uzlaşma için her türlü eforu sarf etmiştir. 18 Mart 1999’da Kosova Arnavutları UÇK’nın silahsızlanmasını ve otonom Kosovanın Federal Yugoslavya Cumhuriyetinin hukuki bir parçası olarak kalmasını öngören bir planı kabul etmişlerdir. Ancak, politik liderleriniz, sadece bu fırsatı reddetmemiş aynı zamanda askeri kuvvetlerini kullanarak Kosova Arnavut nüfusuna karşı baskı ve şiddet eylemlerine girişmiştir. Geçici Politik Anlaşma, Barışa Giden Yol¹⁵⁵.

Yine, NATO tarafından, ABD Pennsylvania 193. Özel Harekat Filosuna bağlı, özel donanımlı bir EC-130 uçağı ile “Voice of America” ve “Radio Free Europe/Radio Liberty” radyolarının haber yayınları Sırp halkına İngilizce, Sırpça, Boşnakça, Hırvatça ve Arnavutça olarak yayınlanmıştır.

Kosova Kriz sırasında, Yugoslav hükümeti tarafından da devlet televizyonu kullanılarak bir çok propaganda yayını yapılmıştır. Ancak bu yayınlar daha sonra NATO uçaklarının Yugoslav telekomünikasyon ve iletişim imkanlarını ortadan kaldırmaları üzerine internete kaymıştır. Aşağıda hem televizyonda hem de internette aynı amaçla yayınlanan iki farklı fotoğraf verilmiştir.

¹⁵⁵ ABC News Internet Ventures, “Bullets in Information War”,
http://204.202.137.111/sections/world/DailyNews/kosovo_prop_examples990429.html

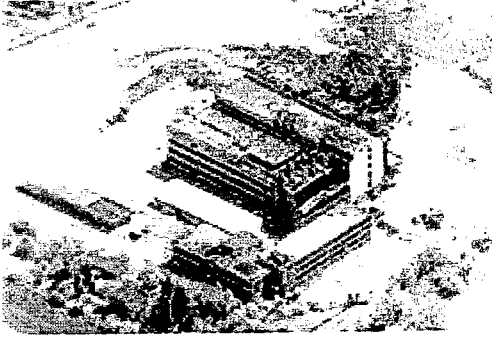

haç şeklinde gösterilmiştir. Kriz sırasında Yugoslavya bu tür materyalleri kullanarak, ABD ve diğer NATO ülkelerinin uluslararası hukuku çiğneyen , saldırgan devletler olduğu ve Kosova'da uygulanan yöntemlerin İkinci Dünya Savaşı sırasında NAZİ'ler tarafından kriz sırasında uygulanan yöntemlerin aynısı olduğu ve sivil halkın hedef alındığı imajını oluşturmaya çalışmıştır.

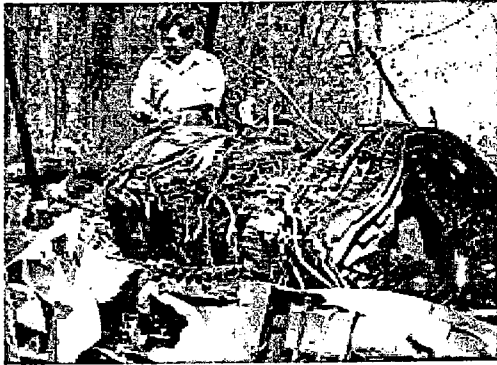
NATO bu tür imaj zedeleyici haber ve bilgiler karşısında yazı, belge ve fotoğraflarla Kosova halkının , NATO'yu faşist bir örgüt olarak değil bir kurtarıcı olarak gördüğünü kamuoyuna iletmeye çalışmıştır. Örneğin yukarıdaki fotoğrafta ABD'li Yüzbaşı Robert A. Riggle'nin Arnavutluğun Fier şehri yakınlarındaki "Camp Hope" (Umut Kampı) çadır kentinde Kosovalı mülteci çocuklarla oyun oynarken görülmektedir¹⁵⁶.

¹⁵⁶ibid.

Kosova Krizi sırasında oldukça sık uygulanan diğer bir kriz iletişimi de tarafların birbirlerinin moral desteklerine yönelttikleri propaganda faaliyetleri olmuştur. Bu çerçevede NATO tarafından Sırb yöneticilere ve halka Kosova Krizindeki çatışmadan Yugoslavya'nın galip olarak çıkamayacağı imajını oluşturacak yönde bir iletişim uygulanmıştır. Bu amaçla, Kosova krizi sırasında, uluslararası medya özellikle de CNN, hava harekatı başladıktan sonra NATO tarafından kendilerine sağlanan ve son teknoloji ürünü olan silahların görüntülerini sık sık yayınlamışlardır. NATO

tarafından uluslararası medyaya verilen bu görüntüler, uydulardan çekilmiş keşif fotoğrafları, saldırılar sırasında çekilmiş kokpit görüntüleri, başarılı bir operasyondan dönen pilotlarla yapılan röportajlar rutin olarak uluslararası medyada yayınlanmıştır¹⁵⁷. Yan tarafta bir hava saldırısı sonrası ABD uydusundan çekilmiş bir görüntü görülmektedir. Bu görüntü, NATO tarafından Sırb hükümeti ile Sırb halkı arasındaki en önemli iletişim aracı olan medyaya yönelik olarak yapılmış bir saldırıdan sonra çekilmiştir. Fotoğrafta görülen yer, Sırb Novi Sad Radyo-Televizyon Haber Merkezidir¹⁵⁸. İkinci fotoğrafta ise bir B-52 pilotu bu güne kadar başarıyla fırlattığı füze sayısını gösteren figürü uçağına resmederken görüntülenmiştir¹⁵⁹.

Yugoslavya tarafından ordunun pozitif imajına yönelmiş olan bu propagandalara karşılık olarak, özellikle devlet televizyonunda, Tanjug haber ajansında ve yerel medya da, sık sık yukarıdaki teknoloji harikası silahların sivil hedefleri

¹⁵⁷ Thussu, "Legitimizing 'Humanitarian Intervention'?...", s.352

¹⁵⁸ Multilateral Propaganda, <http://www.gridlockmag.com/balkanspropaganda/pg4.html>

¹⁵⁹ USA Today İnternet Sayfası, <http://www.usatoday.com/news/index/kosovo/kpa/apr/041402.htm>

vurduğu yada bu teknoloji harikalarının Sırp ordusu tarafından etkisiz hale getirildiğine yönelik haberler ve görüntüler yayınlanmış ve bunlar uluslararası medyaya ulaştırılmıştır. Örneğin, Associated Press arşivinden alınmış olan bu fotoğrafta Sırp hava savunma sistemleri tarafından vurulmuş ve düşmüş olan bir NATO F-16 uçağını inceleyen bir sivil görüntülenmektedir.

NATO tarafından gerçekleştirilen hava hareketi sırasında sivil kayıpların olması ve Çin Büyük Elçiliğinin vurulması gibi imaj zedeleyici olaylar kriz iletişimi sırasında kullanılması sakıncalı basit sebeplere dayandırıldığı halde uluslararası kamuoyu tarafından, en azından kriz sırasında, nedense yeteri kadar tepki görmemiştir.

Örneğin 27 Nisan 1999 da , Sırbistan'daki Surdulica bölgesindeki askeri kışlalara yönelik olarak gerçekleştirilen ve 20 sivilin de öldüğü bir hava saldırısı sonrasında NATO, ABD Hava Kuvvetlerine ait bir F-15 Eagle uçağından atılan 2.000 pound ağırlığındaki lazer güdümlü bir bombanın yanlışlıkla askeri kışlanın çevresindeki yerleşim merkezine düştüğünü kabul etmiştir. Pentagon yetkilileri , bombanın hedefini şaşırmasına muhtemelen duman yada bulutların sebep olduğunu açıklamışlardır¹⁶⁰.

Benzer şekilde 7 Mayıs 1999 tarihinde Belgrad'daki Çin Büyük Elçiliği'nin bombalanması olayı da, o operasyonda kullanılmak üzere CIA tarafından sağlanan harita ve planların eski olmasına bağlanmıştır. İngiltere'de yayınlanan "Observer" ve Danimarka'da yayınlanan " Politizen" gazetelerine göre ise bu bombalama olayı NATO'nun istihbarat birimleri tarafından Çin Büyük Elçiliğinden Yugoslav ordusuna bazı sinyallerin gönderildiğinin tespitinden sonra yapılmış kasıtlı bir harekettir¹⁶¹.

Yukarıdaki gibi olaylar sonrasında uluslararası toplumda beklenen tepkilerin oluşmamasında özellikle, NATO' nun hava hareketinin gerçekleştirilme sebeplerini anlatan ve Yugoslavya'nın soykırım yaptığını iddia eden propagandası büyük oranda başarılı olması ve uluslararası medyanın olayı ele alış tarzı önemli rol oynamıştır. CNN, NBC, Associated Press, Reuters, Agence France-Presse, gibi büyük

¹⁶⁰ ABC News Internet Ventures, http://204.202.137.111/sections/world/DailyNews/natostrikes990504_april27.html

¹⁶¹ Thussu, "Legitimizing 'Humanitarian Intervention'?", s.353

uluslararası medya kuruluşlarının NATO ülkeleri olan ABD, Fransa ve İngiltere'nin elinde olduğu düşünüldüğünde bu durum gayet normal karşılanmalıdır.

Örneğin bu medya kuruluşlarından biri olan CNN, kriz sırasında NATO'nun kullandığı bazı cephanelerin radyoaktif maddeler içerdiğine ilişkin haberleri uzun süre görmezlikten gelmiştir. Daha sonra, NATO tarafından ABD Tunderbold uçaklarının taşıdığı ve kriz sırasında kullanılan anti-tank cephanelerinin her birinin 275 gram zayıflatılmış uranyum içerdiği kabul edilmiştir¹⁶².

¹⁶² ibid, s.352

SONUÇ

Uluslararası ilişkiler bilim dalı içerisinde araştırma yapan kişiler öncelikle kavram ve aktör sorunu denilen iki sorunla uğraşmak zorunda kalmaktadırlar.

Kavram sorunu, uluslararası ilişkilerin konusunu ve temel inceleme birimini tanımlayan ve uluslararası ilişkiler biliminin diğer bilim dalları ile bağlantısını kuracak olan alışıla gelmiş bir kavramlar dizisinin yokluğunu ifade etmektedir. Aktör sorunu ise uluslararası ilişkilerin temel aktör veya aktörlerinin neler olduğu sorusundan ortaya çıkmaktadır.

Bu tez çalışması sırasında kavram sorununun, uluslararası ilişkilerde genel bir teoriden çok birbirinden farklı yaklaşımların olması ve bu yaklaşımların hepsinin uluslararası ilişkiler alanında birbirlerinden farklı kavram dizileri kullanmalarından kaynaklandığı gözlemlenmiştir. Çünkü, uluslararası ilişkiler alanının da çalışma yapanlar belirli bir yaklaşımı benimsemekle, aynı zamanda bunlara uygun gelen kavramlar dizisini seçmiş olmakta, bu durum da, kavramlar konusunda araştırmacılar arasında ortak bir paydanın oluşmasını engellemektedir.

Uluslararası ilişkilerin aktörleri nelerdir sorusuna yanıt ararken, bir ögenin uluslararası ilişkilerde aktör olması için kabul gören hangi kriterlere sahip olması gerektiği öncelikle açıklanmıştır. Buna göre bir ögenin uluslararası ilişkilerde aktör olabilmek için; açıkça belirlenmesi, uluslararası alanda belirli bir karar verme kapasitesine sahip olması, diğer aktörler üzerinde etki uygulayabilen nispi olarak otonom birimler olması, belirli bir süre var olması gibi genel kabul gören kriterleri taşıması gerektiği ve günümüz uluslararası ilişkilerinde bu kriterleri taşıyan ögelerin, devletler, uluslararası örgütler, bireyler-gruplar olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca uluslararası ilişkiler yaklaşımları arasında aktörler konusunda yaşanan tartışmaların esasında bu yaklaşımların ortaya atıldıkları dönemlerdeki şartlarda yaşanan değişimlerden kaynaklandığı görülmüştür. İkinci dünya savaşına kadarki dönemde yukarıdaki kriterler sadece devletler de var olurken, savaş sonrasında uluslararası sistemde meydana gelen değişme ve diğer sebeplerin etkisiyle birey ve gruplar, çok uluslu şirketler, uluslararası örgütler de bu kriterlere haiz olmuşlardır.

En basit anlamıyla kriz, risk, belirsizlik, çatışma ve dengesizlik kavramlarını içeren, önceden tahmin edilemeyen ve eğer uygun şekilde ele alınmazsa örgüt,

sistem veya bireyler üzerinde negatif etkiler bırakabilecek büyük bir tehdit durumu olarak algılanmaktadır. Bir tehdit durumunu içermesine rağmen kriz durumlarının özellikle Çin düşüncesinde bir de pozitif tarafının olduğu düşünülmektedir. Kötü yönetilmiş bir kriz durumu bir örgütün tamamen yok olmasına sebep olduğu gibi iyi yönetilen bir kriz durumu da örgütün bulunduğu durumdan daha iyi bir konuma ulaşmasına sebep olabileceği iddia edilmektedir. Kriz yönetimi ve kriz iletişimi literatürü esas olarak bu düşünce üzerine bina edilmiştir. Bu nedenle krizler bu görüşü paylaşanlar tarafından her zaman kötü sonuçlar doğuracak bir olaylar olarak kabul edilmemektedir.

Uluslararası krizler ise , beklenmedik sistemik değişimler, belirli türdeki kararlar ve savaş riski gibi kavramları ortak bir noktada birleştirmek suretiyle tanımlanmışlardır. Sistemik bakış açısından hareket eden görüşlere göre uluslararası krizler, uluslararası sistemin bozulduğu yada dönüştüğü ve normal ilişkilerin tehdit edildiği kısa bir safha olarak algılanmaktadır.

Karar verme teorisinden hareket eden yazarlara göre ise uluslararası kriz, karar verici birimin önceliklerini tehdit eden, kararın şeklinin değişimi için gerekli zaman miktarını kısaltan ve ortaya çıkışıyla karar verici birimin üyeleri üzerinde bir sürpriz yol açan bir durumdur. Bu tanıma göre tehdit, zaman ve sürpriz, kriz denince akla ilk gelmesi gereken karakteristik özelliklerdir..

Karar verme teorisinden hareket eden, Michael Brecher, krizleri aktör ve sistem düzeylerine göre dış politika krizleri ve uluslararası krizler olarak ikiye ayırmıştır. Brecher'a göre dış politika krizleri, bir devlet açısından iç veya dış çevresindeki bir değişimden meydana gelen ve üç gerekli ve yeterli koşulun ortaya çıktığı bir durumdur. Bu koşullar , bir veya daha fazla sayıdaki temel değerlere karşı bir tehdit olması, kriz durumunun farkında olmamak veya tehdide karşılık vermek için sınırlı zaman olması ve askeri düşmanların dahil olduğu artırılmış bir bağlantı olasılığı olarak belirlenmiştir.

Sistem düzeyinde uluslararası krizler ise, iki veya daha fazla devlet arasında askeri düşmanlıkla bağlantılı, düşmanca sözlü yada fiziksel bir etkileşimin olduğu ve bu etkileşiminin uluslararası, küresel, baskın veya bölgesel bir sistemin yapısını ve dengesini tehdit ettiği olaylar olarak tanımlanmıştır.

Glenn Synder ve Paul Diesing ise uluslararası krizi savaş riski ön plana çıkararak, şiddetli çatışma içindeki egemen iki veya daha fazla devletin hükümetleri arasında artarda gelen ve tehlikeli savaş olasılığı taşıyan etkileşimlerdir. Bu bilim adamlarına göre, uluslararası krizlerin genelde ortak olarak paylaştığını şey gerçek ve ani savaş olasılığıdır.

Uluslararası krizlerin sebepleri ile devletlerin tehdit algılamaları arasında yakından bir ilgini mevcuttur. Devletler herhangi bir çıkarlarına karşı bir tehdit durumu hissettikleri takdirde uluslararası ilişkilerde krizlerin yolu da açılmaktadır. Donald Nuechterlein'in ulusal çıkar konusunda yaptığı çalışmada her devletin sahip olabileceği çıkarlar şöyle sıralanmıştır; anavatanın savunulması ve güvenliğe yönelik tehditler, ekonomik çıkarlara yönelik tehditler, devletin arzu ettiği dünya düzenine yönelik tehditler, devletlerin çeşitli değerlerine yönelik tehditler. Bu tehditlerin bir kriz sebebi olabilmesi yada krizin şiddetini belirlemesi devletin çıkar yoğunluğu ile yakından ilgilidir. Yine Neuchterlein'a göre bu çıkar yoğunlukları var olma, hayati çıkarlar, önemli çıkarlar ve ikincil çıkarlar olarak belirlenmiştir. Örneğin bir devlet için çeşitli değerlerine yönelmiş olan tehditler hayati çıkarlar içinde yer alıp diğer devletlerle bir kriz düzeyinde etkileşime girmesine yol açabilirken diğer bir devlet için bu ikincil çıkarlar içinde yer alıp her hangi bir kriz durumuna yol açmayabilir.

Uluslararası sistem açısından krizlerin en büyük sebebi sistemin yapısına ve geleceğine yönelik tehditlerdir ve bu tehditler uluslararası sistemin yapısı ve işleyişine göre farklılık göstermektedir. Uluslararası sistem içerisinde devletlerin mücadelesini yaptığı değerleri dağıtacak üst bir otoritenin bulunmaması yada bulunuyorsa, o güne kadar etkin olan mekanizmaların devletlerarasındaki ilişkileri düzenleyemez duruma gelmesi bir diğer kriz sebebidir. Uzun süreli düşmanlıklar ve çatışmaların mevcudiyeti uluslararası ilişkilerin kriz düzeyine yükselmesinde önemli etkilere sahiptir.

Ayrıca uluslararası krizlerin başlaması ve çözüme kavuşmasında bir çok çevresel etmende etkili olmaktadır. Bu etmenlerden ilki iç çevresel etmenlerdir. Çevresel etmenler devletlerin sosyo politik yapıları, kamuoyları ve coğrafyalarından oluşmaktadır. Dış çevresel etmenlerin en önemlileri ise ittifak sistemleri ve uluslararası örgütlerdir.

Uluslararası krizler genel olarak kriz öncesi, kriz dönemi, kriz sonu ve kriz sonrası olmak üzere dört aşamadan oluşan bir süreç içerisinde gelişmektedir. Devletlerin ilişkilerinin bozulmaya başlamasıyla devletler normalden daha fazla tehdit algılaması ve stres artışıyla kriz öncesi döneme, aralarındaki ilişkilerde gerginliğin artarak şiddetli bir tehdit durumu haline gelmesi ve savaş riskinin belirlenmesiyle kriz dönemine, kriz sebepleri üzerinde varılan bir anlaşmayla tehdit ve savaş riski oranında yaşanan düşüşle kriz sonu dönemine, sorunun çözülerek tehdit ve savaş riskinin ortadan kalkmasıyla da kriz sonrası döneme girmektedirler.

İletişim kavramı, genelde bir etkileşim süreci olarak kabul edilmektedir. Bu etkileşim eylemler içerisinde gerçekleşmektedir. Bu çerçevede bir eylem tesadüfi bir faaliyet değildir ve diğer sosyal davranışlar gibi mutlaka belirli bir amacı gerçekleştirmeye yöneliktir.

İletişim faaliyetinin gerçekleştirilebilmesi için süreç içerisinde belirli öğelere ihtiyaç vardır. Bu öğeler mesajı hazırlayan kaynak, mesajı alan hedef ve mesajı ileten medyadır. Bu öğeler iletişim faaliyetini gerçekleştirirken bir çok faktörden etkilenmektedir. Öncelikle kaynak ve hedefin davranışları geçmiş tecrübeleri, imajları ve sosyal kontekst içindeki rolleri büyük önem taşır. Medyanın, sesli, yazılı yada görsel oluşu gibi genel özellikleri de iletişim sürecine etki etmektedir.

Normal olarak iletişiminin basit olması beklenir, ancak tartışmanın da ortaya koyduğu gibi bu oldukça kompleks ve dinamik süreçtir. Mesaj, göndericiden etkilenebilir, mesajı ileten araç tarafından çarpıtılabilir yada hedef tarafından yanlış anlaşılabilir. Kriz dönemlerinde ise yukarıdaki olumsuzlukların yanında, kriz nedeniyle ortaya çıkan korku, stres, baskı ve karışıklıklar iletişim sürecini kötü yönde etkilemektedir. Bu nedenle bilim adamları kriz dönemlerindeki iletişimi kriz iletişimi başlığın altında incelemektedir.

Kriz iletişimi, esas olarak, bir birey yada organizasyon, planlanmamış yada beklenmedik biçimde ortaya çıkan bir kaza yada tehdit sonrasında bir kriz durumuyla karşı karşıya kaldığında, topluma yada kamuoyuna bu birey yada organizasyonlar tarafından belirli mesajların iletilmesi anlamına gelmektedir.

Kriz iletişimi ile, organizasyonun krizle karşılaşmasına neden olabilecek olguların krizler vuku bulmadan tespit etmek, mümkünse bu olguları iletişim yöntemleriyle çözmek eğer çözüm mümkün olmaz ise hazırlanacak mesajlarla örgüt

yada bireyin toplum içindeki itibarına, pozitif imajına ve kamuoyu desteğine yönelmiş olan tehditlerin etkisini azaltmak yada denetim altına almak amaçlanmaktadır. Bu amaçları gerçekleştirmek için organizasyon yada bireyler tanıtım, kamu enformasyon , iki yönlü asimetrik ve iki yönlü simetrik modellerden faydalanmaktadırlar.

Günümüzde iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve kitle iletişim araçlarının sosyal ve siyasal hayatta artan rollü iletişim kavramının uluslararası ilişkilerde daha derinden incelenmesine neden olduğu görülmektedir. Özellikle kitle iletişim araçlarının, devletleri ve toplumları diğer devlet ve toplumların etki ve bilgilerine açık bir hale getirmesi kriz durumlarında devletlerin bu açıktan faydalanarak kriz iletişimi uygulamalarına fırsat doğurmuştur.

Uluslararası ilişkilerde gerçekleşen iletişimin öncelikle iletişimin hedef, kaynak ve medyalarının neler olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Tez çalışmasında daha önce uluslararası ilişkilerin aktörleri olarak sayılan devletler, uluslararası örgütler, birey ve grupların aynı zamanda uluslararası ilişkilerdeki iletişimin kaynak ve hedeflerini oluşturduğu anlaşılmıştır. Bu iletişim öğeleri, birbirleriyle iletişimde farklı medyalar kullanmaktadırlar. Devletler arasındaki resmi ilişkiler diplomasi yoluyla yürütülürken diğer aktörler arasındaki ilişkiler diplomasinin dışındaki aktarıcıları da içermektedir. Uluslararası medya ve bireyler bu iletişimi sağlayan en önemli aktarıcılarıdır. Uluslararası ilişkilerde kamu oyunun bir baskı aracı ve devletler arası ilişkileri etkileyebilecek bir güç olarak ortaya çıkması özellikle krizler sırasında iletişim kavramının daha da önem kazanmasına yol açmıştır.

Kriz iletişimi ile öncelikle devletler, bir uluslararası kriz durumunda uluslararası topluma ve kamuoyuna belirli mesajların iletilmesi anlamına gelmektedir. Devletler iletecekleri mesajlarla uluslararası toplum içerisinde kendi lehine bir kamuoyu desteğin oluşumunu ve bununla bağlantılı olarak uluslararası bir kriz sırasında bu desteğe yönelmiş olan tehditlerin önlenmesini ve böylece kendi lehlerine oluşmuş olan desteğin devamını amaçladıkları görülmektedir.

Uluslararası ilişkilerin , özellikle kriz iletişimi yöntemlerinin sıkça uygulandığı şirketler yada kurumlar arası ilişkilerden farklı yönlerinin bulunması , uluslararası ilişkilerde uygulanacak olan kriz iletişiminin de farklı olmasına yol açmaktadır. Tez sırasında özellikle NATO'nun Kosova Krizi sırasında uyguladığı kriz iletişiminin

incelenmesinden, uluslararası iletişim sürecinde bir devletin kendi halkına ve kendi dışındaki birimlerin üyelerine karşı yaptıkları her türlü bilgi aktarım yönteminin propaganda olarak algılanmasının uluslararası kriz iletişiminin propaganda faaliyetlerinin içerisinde kendine yer bulmasına neden olduğu anlaşılmıştır. Kosova Krizi çerçevesinde yapılan incelemede, bu şekildeki bir kriz sırasında devletlerin kriz iletişimi amacıyla yaptıkları kriz iletişim faaliyetlerinin, propaganda amacıyla yapılanlardan ayrılmasının gerçekten zor olduğunun farkına varılmıştır.

Sonuç olarak yönetim teorisinin bir bölümü olarak kurumsal ve kişisel bazda çok ele alınıp çalışılan iletişim ve uluslararası ilişkilerde kriz iletişimi ile meşgul olan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Buna karşın günümüzde kriz potansiyeli taşıyan olaylar hızla artmakta ve gündeme gelmektedir. Günümüz uluslararası ilişkilerinde, uluslararası sistemin soğuk savaş sonrası dönemde sanıldığığının aksine devletler içindeki iktidar mücadeleleri, mikro milliyetçilik, azınlık sorunları, ayrılıkçı faaliyetler, sınır ihlalleri ve dini ihtilaflar gibi nedenlerle daha istikrarsız bir yapı sergilemesi nedeniyle uluslararası krizler ve çatışmalar sürekli gündemde kalmaktadır.

Çalışma sırasında kriz, risk ve kriz iletişiminin, uluslararası ilişkilerdeki rolü açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak özellikle kriz iletişimi konusunda sadece ülkemizde değil dünya da da yeterli kuramsal çalışmaların yeterli olmaması kriz iletişimi ile uluslararası ilişkiler arasında teorik bir bağ kurabilmemizi engellemektedir. Bu sebeple tez sırasında öncelikle kavramsal bir çerçeve çizilmiş ve kriz iletişiminin uygulamada nasıl gerçekleştirildiği ve hangi yöntemlerin kullanıldığına ağırlık verilmiştir. Bu yapılırken de NATO krizi sırasında medyanın rolü ve aktörlerin neleri amaçlayarak ne gibi faaliyetlerde bulunduğu örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Kuramsal çalışmaların eksikliğinde gerçekleştirilen bu çalışma sırasında uluslararası ilişkilerde gerçekleştirilen kriz iletişiminin sosyolojik boyutuna değinilememiştir. Ancak uluslararası ilişkilerde böyle bir çalışmanın uluslararası ilişkilere bir zenginlik katacağı bu nedenle de konunun geniş bir çerçevede ele alınması gerektiği ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

I. KİTAPLAR

- Budak, Gönül ve Budak, Gülay, Halkla İlişkiler: Davranışsal Bir Yaklaşım, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1995.
- Brecher, Michael, Wilkenfeld, Jonathan, A Study of Crisis, The University of Michigan Press, 2000.
- Brown, Chris, Understanding International Relations, Macmillan Press Ltd., Hong Kong 1997.
- Can, Halil, Organizasyon ve Yönetim, Siyasal Kitabevi, İstanbul 1992.
- Coombs, W. Timothy, Ongoing Crisis Communication : Planning, Managing, and Responding, Sage Publications, California 1999.
- Danziger, James N., Understanding the Political World, Longman, 1996.
- Dougherty, James E. ve Pfaltzgraff, Robert L., Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey, Harper Collins Publishers, New York 1990.
- Eralp Atilla, Devlet Sistem Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- Erdoğan, İrfan, Dünyanın Çarpık Düzeni:Uluslararası İletişim, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995.
- Fearn-Banks, Kathleen, Crisis Communications:A Casebook Approach, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, New Jersey.
- Frankel, Joseph, The Making of Foreign Policy: An Analysis of Decision-Making, Oxford University Press.
- Goldstein, Jashua S., International Relations, Longman, Newyork 2001.
- Gökçe, Orhan, İletişim Bilimine Giriş, Turhan Kitabevi, Ankara 1993.
- Gönlübol, Mehmet, Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kurumlar, Atila Kitapevi, Ankara, 1993.
- Hacker, Andrew, Siyaset Biliminin Temelleri Amerikan Sistemi, Der Yayınları, İstanbul 2000.
- Kapani, Münci, Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995.

- Kegley, Charles W. ve. Wittkopf, Jr. Eugene R, World Politics: Trend and Transformation, St. Martin's Press, New York, 1993.
- Morgenthau, Hans J., Uluslararası Politika Cilt 1, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara 1970.
- _____Uluslararası Politika Cilt 2, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara 1970
- Nicholson, Michael, International Relations A Concise Introduction, New York University Press, New York 1998.
- Önen, Mesut, Uluslararası İlişkiler Dersleri, Beta Basım-Yayım-Dağıtım, İstanbul 1988.
- Richardson, James L., Crisis Diplomacy :The Great Powers Since The Mid-Nineteenth Century, Cambridge University Press 1994.
- Sezer, Duygu, Kamuoyu ve Dış Politika, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.
- Sönmezoğlu, Faruk, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitabevi , İstanbul 1995.
- Şimşek, M. Şerif, Yönetim Bilimine Giriş,
- Zılhoğlu, Merih, İletişim Nedir ?, Cem Yayınevi, İstanbul 1993.

II. MAKALELER

- ABC News Internet Ventures, "Bullets in Information War",
http://204.202.137.111/sections/world/DailyNews/kosovo_prop_examples990429.html
- Çöklü, Ece, "İşletme Yöneticiliğinde Halka İlişkiler Mucizesi: Kriz Yönetimi Anlayışı ve Uygulanışı"., <http://www.erciyes.edu.tr>
- Geeraerts, Gustaaf, "Analyzing Non-State Actors in World Politics" , Pole Paper Series, Vol,4 , October 1995
- Global Issues Internet Page ,Elements of Propaganda,
<http://www.globalissues.org/HumanRights/Media/Military.asp#Elements>
- Herman, Charles F., "International Crisis as a Situational Variable", International Politics and Foreign Policy: a reader in research and teory, James N. Rosenau (ed.) , The Free Press, 1969.

- Kaplan, Morton A., Variants on Six Models of the International System, International Politics and Foreign Policy: a reader in research and theory, James N. Rosenau (ed.) , The Free Press, 1969.
- Lukaszewsk, James E. i, "Establishing Individual and Corporate Crisis Communication Standarts: The Principles and Protocols, Public Retaions Quarterly, Fall 1997, v.42, Issue 3.
- Marra, Francis J., "Crisis Communication Plans: Poor predictors of excellent crisis public relaitons" , Public Relations Reviev, Winter 1998, V.24, i.4.
- Riemer, Andrea K., Early Warning, Crisis Prevention and Balkans Security at the Start of the 21 st Century: Issues and Perspectives, ARIS Research and Consultancy Office for Security Studies.
- Savich, Carl K., " War, Journalism and Propaganda: An Analysis of Media Coverage of the Bosnian and Kosovo Conflicts", <http://www.rastko.org.yu/kosovo/istorija/ccsavich-propaganda.html> .
- Schrodt, Philip A. - Deborah J. Gerner, "Empirical Indicators of Crisis Phase in the Middle East, 1979-1995" , Journal of Conflict Resolution, October 1997, <http://searchpdf.adobe.com>
- Solana, Javier, 'NATO's Success in Kosovo', Foreign Affairs, 1999, v.78, n. 6
- Spanier. Jhon, "Who Are the "Non-State Actors"?", Theory and Practice of International Relations, William Clinton Olson(ed.),Prentice Hall, New Jersey, 1991.
- Şimşek, Melda Cinman, "İletişim, Halkla İlişkiler ve Siyasal Kültür", Yeni Türkiye, Medya Özel Sayısı, c.1, sayı 11, 1996.
- Thussu, Daya Kishan, "Legitimizing 'Humanitarian Inte.vention'? :CNN, NATO and the Kosovo Crisis" , European Journal of Communication, v.15, n. 3
- Umansky, David, " How to Survive and Prosper When It Hits the Fan, Public Relations Quarterly, Winter 1993-1994.
- Willetts, Peter, "Transnational Actors and International Organizations in Global Politics", John Baylis, Steve Smith (ed.), The Globalization of World Politics, Oxford University Press, New York 1999.

Woodyard, Tyrane M., Crisis Communication, A Commanders Guide to Effective Crisis Communication, Air University, Air Command and Staff Collage, 1998-04.

Yurdusev, A.Nuri, “ “Uluslararası İlişkiler” Öncesi”, Devlet Sistem Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, Atilla Eralp(der), İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

III. İNTERNET SİTELERİ

ABC News İnternet Sayfası , <http://www.abcnews.com>

Global Issues İnternet Sayfası, <http://www.globalissues.org>

Politics Gridloc&Load Features İnternet Sayfası, <http://www.gridlockmag.com/>

USA Today İnternet Sayfası, <http://www.usatoday.com/>